

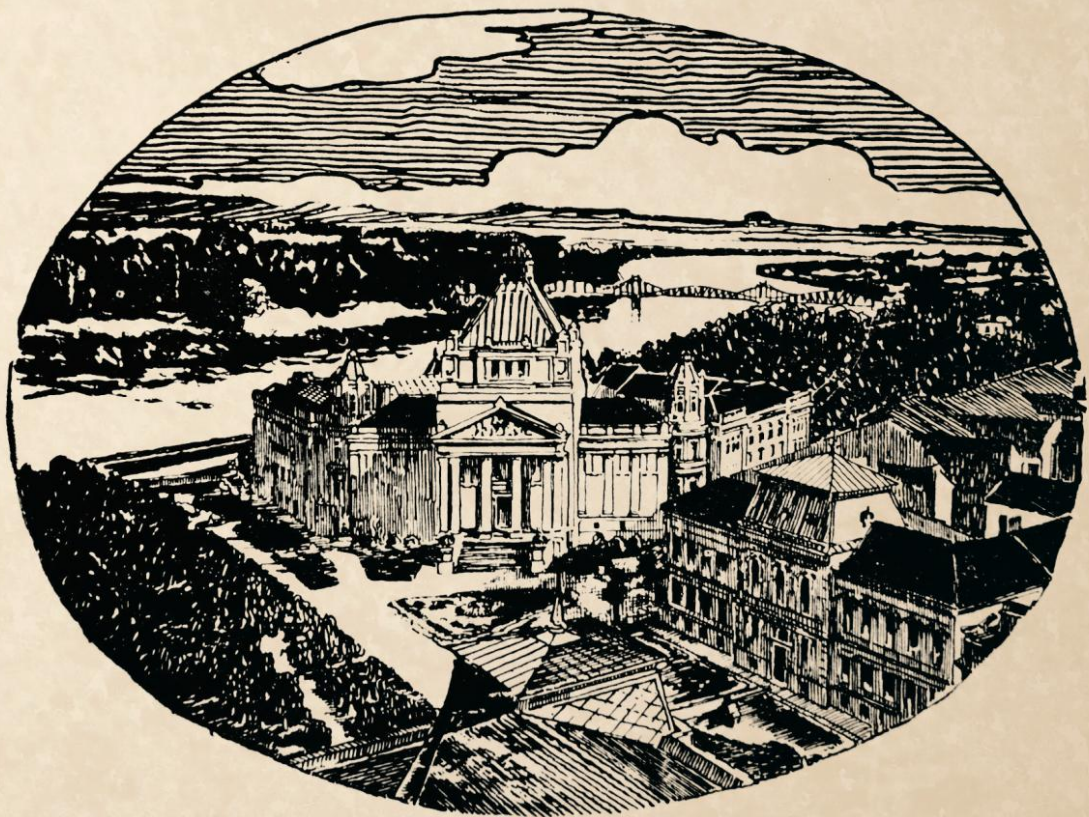
BIBLIOTECA
JUDEȚEANĂ

Alexandru D. Xenopol
ARAD

ATENEU ARĂDEAN

REVISTĂ DE CULTURĂ

An 1, Nr. 1

2020

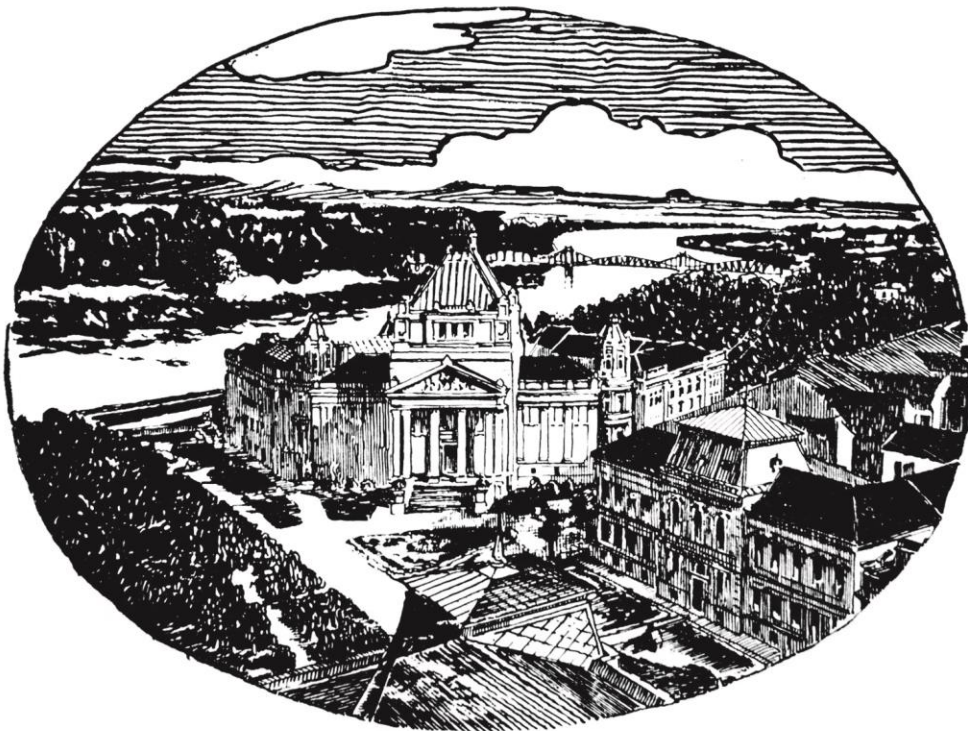

BIBLIOTECA
JUDEȚEANĂ

Alexandru D. Xenopol
ARAD

ATENEU ARĂDEAN REVISTĂ DE CULTURĂ

2020

ATENEU ARĂDEAN

**Periodic de cultură editat de Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” Arad.
Apare trimestrial.**

REDACTOR-ȘEF: dr. Doru Sinaci

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT: prof. Ioana Nistor

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE: prof. Lucia Bibarț

CONSILIUL EDITORIAL:

PREȘEDINTE: conf. univ. dr. Sorin Bulboacă

**VICEPREȘEDINTE: Cristina Duma, șef-serviciu Comunicarea colecțiilor, animație
culturală și relații publice**

MEMBRI:

prof. Florica R. Cândea

prof. dr. Gabriela Marco

prof. dr. Maria Pantea

prof. dr. Gabriel Casap

prof. dr. Sebastian-Dragoș Bunghez

prof. Horia Truță

prof. Ioan Tuleu

Tehnoredactare computerizată: Gombos Wilhelm Doru

Contact:

Strada Gheorghe Popa de Teiuș, nr. 2-4, C.P. 310022

Telefon: 0257.256.510

Fax: 0257.270.725

e-mail: director@bibliotecaarad.ro

luciabibart@gmail.com

ioananistor2003@yahoo.com

CUPRINS

BIBLIOTECA. CARTE. SCRIS. TIPAR.....	5
<i>DORU SINACI .....</i>	<i>7</i>
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ „A. D. XENOPOL” ȘI PUBLICAȚIA SA, „ATENEU ARĂDEAN” - PROIECT DE VIITOR, CU RĂDĂCINI ÎN TRECUT ȘI SPERANȚA PREZENTULUI.....	7
<i>LUCIA BIBARȚ.....</i>	<i>9</i>
POVEȘTI CU OAMENI ȘI CĂRȚI. SCURTĂ ISTORIE A BIBLIOTECII JUDEȚENE „ALEXANDRU DIMITRIE XENOPOL" ARAD.....	9
<i>IOANA NISTOR.....</i>	<i>18</i>
GUTTENBERG – GENIUL CARE A SCHIMBAT LUMEA.....	18
PATRIMONIUL CULTURAL	21
<i>PAUL KRIZNER.....</i>	<i>23</i>
CÂT A VALORAT MOȘTENIREA ELENEI GHIBA BIRTA?	23
<i>HORIA TRUȚĂ .....</i>	<i>26</i>
ALEXANDRU D. XENOPOL (1847 – 1920).....	26
ISTORIE.....	29
<i>GABRIELA ADINA MARCO .....</i>	<i>31</i>
FAMILIA NOBILIARĂ JAKŠIĆ ȘI PRIMII SÂRBI STABILIȚI LA NĂDLAC	31
<i>STEEAN-IOAN BOIA .....</i>	<i>37</i>
ASTRA ARĂDEANĂ ÎN MEMORIA DOCUMENTELOR	37
<i>MARIA ALEXANDRA PANTEA.....</i>	<i>42</i>
GAVRIL BODEA. UN PREOT ARĂDEAN LUMINAT.....	42
<i>EMIL ȘIMĂNDAN.....</i>	<i>43</i>
ZIARISTUL, OMUL POLITIC ȘI ISTORICUL ION CLOPOȚEL.....	43
ȘTIINȚĂ - EDUCAȚIE.....	45
<i>SORIN BULBOACĂ .....</i>	<i>47</i>
ABORDĂRI SPECIFICE ÎN DIDACTICA ISTORIEI	47
CREDINȚĂ.....	51
<i>VOICHIȚA TULCAN MACOVEI.....</i>	<i>53</i>
ADEVĂRATA BISERICĂ A LUI IISUS HRISTOS.....	53

<i>DORIN FRANDEȘ</i>	56
ATENȚIE LA „NOUA ARCĂ” !	56
<i>AL. FLORIN ȚENE</i>	59
CRUCEA – SIMBOLUL OMULUI DESCHIZÂND BRAȚELE, SEMNUL ÎMBRĂȚIȘĂRII CU DUMNEZEU	59
LITERATURĂ	61
<i>NICOLAE TZONE</i>	63
EMIL BRUMARU DESPRE ȘERBAN FOARȚĂ: „DA, DOM’NE, AI «GENIUL LITEREI... »”	63
<i>AUREL DICO</i>	73
LA COADA MORTII	73
VIUNEVIU	73
NEÎNRĂMARE	73
<i>LIA FAUR</i>	74
[TRĂIM ÎN PLĂCERI ILICITE]	74
<i>ANDREI MOCUȚA</i>	76
LITERATURA.....	76
ARTE	79
SEVER FRENȚIU (1931–1997) ARTISTUL SEVER FRENȚIU - ÎNTRE MISTERUL VIRTUALULUI ȘI FALSA SERENITATE A REALULUI	81
FLORIAN LIBER. UN ARĂDEAN LA NEW YORK	82
<i>DORIN FRANDEȘ</i>	84
SONORUL: UN ASPECT MARGINALIZAT ÎN LECTURA SFINTELOR SCRIPTURI ...	84
INEDIT	87
<i>FLORICA R. CÂNDEA</i>	89
ANUL 1919 ÎN GAZETĂRIE, PRESĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ	89
<i>HORIA TRUȚĂ</i>	92
LA IGRIȘ - PRIMA BIBLIOTECĂ ATESTATĂ DOCUMENTAR DIN ROMÂNIA	92
<i>IOAN TULEU</i>	93
LOTRII ZĂRANDULUI ATACĂ SĂVÂRȘINUL	93

**BIBLIOTECA.
CARTE. SCRIS. TIPAR.**

DORU SINACI

**director,
Biblioteca
Județeană
„A. D. Xenopol”
Arad**

Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” și publicația sa, „Ateneu arădean” - Proiect de viitor, cu rădăcini în trecut și speranța prezentului

Biblioteca. Sfera cunoștinței. Templul cărții. Instituție de cultură. Spațiul de citit. Sala în care cercetăm cartea. Loc fascinant. Loc al istoriei. Ritualul lecturii. Și cititorii. Care ascultă, discută, cercetează, citesc cartea. Cartea lui Gutenberg care stârnește și potolește, în același timp, setea de cunoaștere.

Biblioteca, un univers al universurilor, cu un farmec aparte, ce atrage fiecare suflet la nivel individual și, în același timp, global și colectiv. Templu al învățării, biblioteca, fie clasică sau virtuală în zilele noastre, are întotdeauna porțile deschise, cu un bibliotecar întinzându-ți o carte și îndemnându-te: „Citește!”. Da, citește pentru amintiri, pentru gânduri, formule sau ecuație, istorie sau istorii care îți dezvăluie universul și adevărata comoară din bibliotecă, ce poartă numele de cunoaștere. Iar Biblioteca arădeană, purtând cu mândrie numele lui A.D. Xenopol (istoric, filosof, sociolog, economist, scriitor și profesor

român, membru al Academiei Române) își îndeplinește rolul de formatoare de opinie, deoarece aplică următorul dicton spus de marele istoric român Nicolae Iorga: „O, sfintele mele cărți, mai bune și mai rele, pe care soarta prielnică mi le-a scos înainte, cât vă datoresc că sunt om, că sunt om adevărat, ca oamenii din țările unde nu s-a întrerupt niciodată cultura, și de aceea, cu toată lista unei averi, moștenită sau câștigată, cu câtă nesfârșită iubire, cu câtă nesățioasă patimă v-am cules de pe toate drumurile, din toate tristele colțuri ale părăsirii noastre, din împrăștierea atâtor furtuni și catastrofe casnice, pentru a face din voi ce a lăsat mai prețios omenirea de pretutindeni și de oriunde”.

Biblioteca poate fi denumită și definită conform gândirii personale ca templu al cunoașterii, împărăție a cărților, a doua casă, o oază de frumos, o școală ce te formează ca om, un labirint al enigmelor ale cărui secrete dezvăluite împărtășesc inteligență, bunătate, corectitudine, soluții ingenioase pentru minte și suflet. O bibliotecă reprezintă o colecție de materiale scrise, imprimate sau înregistrate (incluzând filme, fotografii, benzi audio-video, înregistrări fonografice, videodiscuri, microfilme și programe computerizate), organizată și întreținută în scopul lecturii, studiului și consultării. Termenul folosit pentru a indica o colecție de cărți, publică sau particulară, este derivat din cuvântul grec latinizat „bibliotheca”: „bibliothèque” în limba franceză, „biblioteca” în limba italiană și spaniolă, „bibliotecă” în limba română, „Bibliothek” în limba germană, iar în limba rusă, „bibliotheka”. În limba japoneză, cuvântul este „toshokan” („clădire de cărți”). Utilizarea cuvântului de

„bibliotecă” pentru a desemna o clădire, una sau mai multe încăperi care conțin o colecție de cărți datează începând cu secolul al XV-lea.

Sub aspectul valorizării expectanțelor, colectivul de redacție al periodicului de cultură „ATENEU ARĂDEAN” și-a propus un îndrăzneț demers de a edita, respectiv de a pune în practică, un proiect inițial propus și elaborat în anul 1835, al preparandului arădean Alexandru Gavra.

„Ateneu arădean” se propune cititorilor drept o publicație de cercetare culturală și științifică, promovând și valorificând colecțiile Bibliotecii Județene „A. D. Xenopol” din Arad, evidențiind resursele comorile și izvoarele de înțelepciune ascunse în file de carte, prin articole și studii axate pe istoria scrisului și a tiparului, biblioteconomie, patrimoniu cultural, literatură, istorie, arte, științele educației, credință, printr-o editare trimestrială, sub un format clasic, care are ca fundament ideatic proiectul publicației de acum 185 de ani.

Textele propuse cititorului avizat relevă adevăruri fundamentale, cu inedite informații, utilizatorii fiind puși într-o situație asemănătoare cu identificarea soluțiilor în jocurile de perspicacitate: (re)descoperirea valorilor, printr-un exercițiu de voință, prin propunerea de analize, prin multitudinea de abordări, prin aspecte și variabile însușite de fiecare autor, printr-un adevărat proiect dedicat viitorului.

Colectivul de redacție și-a propus ca fiecare număr să reprezinte un adevărat exercițiu de voință, prin abordare obiectivă, fără abandonarea beneficiilor subiectivismului personal. Nu în ultimul rând, publicația arădeană editată de

Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” își dorește un lung parcurs temporalo-tematic, prin includerea de colaboratori care să propună analize, aspecte conceptuale vizuale, informații, planuri și variabile reflectate sub genericele propuse: „Biblioteca. Cartea. Scrisul. Tiparul”, „Patrimoniu cultural”, „Istorie”, „Știință și educație”, „Credință”, „Literatură”, orientându-ne spre dialoguri intelectuale deschise către lumea întreagă, prin promovarea patrimoniului național și universal, sub auspiciul benefic al normelor de cercetare științifică, precum și prin noile practici ale aplicării competențelor digitale.

LUCIA BIBART

**Povești cu oameni și cărți.
Scurtă istorie a Bibliotecii Județene
„Alexandru Dimitrie Xenopol” Arad**

Inițial, Palatul Cultural arădean adăpostea în anul 1911, trei instituții (denumirile de atunci): Filarmonica, Muzeul și Biblioteca orașenească, ultima înființată abia în 1913.

Ridicarea Palatului s-a realizat prin colectă publică, cu un ajutor de la stat, dar și din fondurile Societății Culturale *Kölcsey*.

Clădirea etalează o diversitate de stiluri. Fațada, în stil neoclastic, este ornamentată cu un fronton sprijinit de masive coloane în stil corintic, iar deasupra acestuia străjuiește un turn. Aripile laterale sunt dominate de elemente ale Renașterii italiene. În partea dinspre parc, arhitectul s-a inspirat din elementele castelului de la Hunedoara, clădire gotică.

Urcând scările monumentale, vizitatorul pătrunde într-un frumos hol lucrat în marmură de Moneasa, cu acces în magnifica sala de concerte, particularizată la nivel europeană prin acustica de excepție.

Pe frontispiciul Palatului Cultural arădean s-au adunat parcă pentru a inspira pe cei dăruți muzical, de Apollo sau de Dumnezeu, muze ale artelor, dar și ale științei. Ferestrele, încă originale, sunt

realizate în stil *Art Nouveau*. Pictura de pe bolta cupolei, executată de frații Miltaller, imaginează sistemul solar și cometa *Haley*.

În anii 1900, tendința *Art Nouveau* a pătruns, cu toate formele sale de expresie, în arhitectură, în literatură, grafică, până și în modă.

După instalarea noii stăpâniri austro-ungare, în anul 1868, tendința administrației a fost de a transforma noile orașe ale Imperiului dual după prototipul arhitectural al Vienei, capitala Austriei. Acest concept a fost aplicat și Palatului Cultural arădean.

„*Art Nouveau* este ușor de recunoscut datorită liniilor sale curbe, ondulate, «curgând» firesc, pline de ritmuri sincopate, aidoma unui leitmotiv muzical” (<https://ro.wikipedia.org/>).

„Caracteristică mișcării artistice *Art Nouveau* este tratarea clădirii ca pe o operă de artă totală” – ne lămurește istoricul orașean Mircea Pașca.

Edificiul s-a ridicat între anii 1911-1913, dar demersurile pentru ridicarea lui s-au făcut mult mai devreme. Se pare că încă din anul 1901, la ideea Asociației *Kölcsey*. Filarmonica a luat ființă prin notabilele strădanii a doi mari muzicieni: Nicolae Boboc – devenit primul ei director - și prietenul său, Nicolae Brânzeu.

Pentru a cuprinde amploarea pe care autoritățile locale ale acelor vremuri au dat-o viitorului edificiu cultural, care va deveni simbol al orașului de pe Mureș și, desigur, pentru o paralelă cu practicile de azi, care nu ne onorează defel, ne putem imagina un concurs de proiecte care a avut nu mai puțin de 27 de participanți. O concurență serioasă între arhitecții Europei din: Paris, Berlin și Budapesta. Nici unul dintre aceste

proiecte nu a răspuns exigențelor comisiei arhitecturale locale, în afara aceluia propus de arădeanul Ludovic Szantay, căruia i-a revenit marea misiune și onoare de a înălța mult așteptatul Palat Cultural.

După acceptarea proiectului, s-a ales un loc potrivit. Și care loc putea fi mai potrivit, decât malul Mureșului, la adăpost de forfota orașului, tocmai pentru ca melomanul să se simtă împlinit și de peisaj după deliciale unui concert.

Legenda urbană povestește că locul ales, albia majoră a Mureșului, nu îndeplinea condițiile prielnice de stabilitate și fiabilitate. Fapt pentru care s-ar fi pornit asanarea terenului.

Se spune că masiva instituție este amplasată pe un pod, o terasă enormă de trunchiuri de stejari. Pentru ca trunchiurile să nu se risipească au fost încinse cu un uriaș brâu de bronz. Se mai spune că acel loc ar fi fost gândit, inițial, pentru altă destinație, pentru Mausoleul celor 13 generali ai armatei revoluționare maghiare din 1848-1849, executați lângă Cetatea Aradului.

Deși, în general buni gospodari, autoritățile maghiare arădene (ultimul primar a fost Salacz Gyula - 16 iulie 1919), de la începutul secolului al XX-lea, nu au întocmit actele de intabulare ale clădirii Palatului, cum de altfel, nici cele românești de după Marea Unire nu au făcut-o, situație care a durat până după Revoluția din Decembrie 1989.

Încă din anul 1890, se fondează la Arad, Societatea *Filarmonică* - predecesoarea Filarmonicii de Stat -, o societate, care vine în descendența Conservatorului arădean, înființat în 1833, cel de-al 6-lea conservator din Europa, după

cele din: Paris, Praga, Bruxelles, Viena și Londra.

Inaugurarea Palatului Cultural a avut loc sâmbătă 12/ 25 și duminică 13/26 octombrie 1913 (revista *Biserica și școala*), „în prezența notabilităților locale, a unor oficialități venite din capitală și din diferite orașe ale regatului, precum și a reprezentanților diferitelor culte, a societăților culturale din regat, de față fiind un numeros public din oraș și din împrejurimi”, dar și starețul Mănăstirii Hodoș-Bodrog (Gheorghe Lanevski, Ujj János, Arad, patrimoniul cultural construit, Ediția a II-a, Timișoara, Editura Brumar, 2008).

După spusele aceluiași muzeograf, organizarea evenimentului s-a făcut deosebit de riguros, pe baza invitațiilor și a confirmărilor.

Concertul inaugural s-a ținut în data de 25 octombrie 1913. La pupitrul orchestrei Filarmonicii arădene s-a aflat contele Zichy Geza de la Viena, într-o sală plină de melomani, probabil 780 de locuri, impresionantă ca și arhitectură și acustică. Conform surselor muzicologului Ioan Tomi, dirijorul permanent al orchestrei era Alexander Zellner care a condus pentru prima oară *Rapsodia română în La maj, op. 11* a lui Enescu, în anul 1912, la hotelul „Crucea Albă”. Concertul de deschidere a inclus piese de Schubert, Goldmarck, Bizet și Beethoven.

A doua zi, după fulminantul concert, arădenii au vizitat sălile Muzeului și ale Bibliotecii, colecțiile de exponate, tablouri, arme, piese etnografice și cărți. Exponatele și cărțile proveneau, aproape în exclusivitate, din donații particulare și publice.

Inaugurarea Palatului Cultural din Arad a însemnat, fără dar și poate, europenizarea orașului și accesibilizarea actului de cultură, în diversitatea lui. Au înnobilit sala cu talentul lor: tenorul Traian Grozăvescu, George Enescu la împlinirea vârstei de 50 de ani. În anul 1931, în aceeași sală în care intrăm și ascultăm concerte noi astăzi, i s-a conferit titlul de Cetățean de Onoare al Aradului.

Palatul Cultural adăpostea 3 instituții de cultură proaspăt înființate.

Alături de Filarmonica de Stat, pe partea intrării în Parcul Copiilor, se găsește muzeul. Muzeul – azi Complexul Muzeal Arad – și-a mutat colecția de artă de la Teatrul de Stat înființată în urmă cu două decenii (1893), conținând relicve ale revoluției pașoptiste, în Palatul Cultural, locul în care se găsește și azi.

În perioada comunistă, secțiile muzeului au căpătat organizare și conținut politic. Tot atunci a fost mutată și Secția de Artă a Muzeului în actualul sediu.

În anul 1992, Muzeul s-a degajat de conținutul proletcultist și s-a înființat secția Științele naturii și, un an mai târziu, Secția Istorie Interbelică. Se editează apoi reviste de specialitate și își continuă activitatea Atelierul multimedia *Kinemalkon*, inițiator Gheorghe Săbău. Se deschid noi filiale muzeale în județ.

În Palatul Cultural funcționează în prezent două secții ale muzeului: secția *Istorie* cu intrarea dinspre B-dul Dragalina și secția *Științele naturii*, cu intrarea dinspre Parcul Copiilor.

Secția Arheologie cuprinde 15 săli de expoziție situate la primul și la al doilea etaj.

Colecția Arheologie/Istorie s-a îmbogățit, de la momentul inaugurării

instituției, cu un număr de peste 20.000 de exponate.

În prezent, Muzeul de Artă din Arad își are sediul comun cu Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol”, într-un edificiu, monument de arhitectură, amplasat pe str. Gh. Popa de Teiuș. Aici se găsesc colecții de pictură europeană (sec. XVI-XIX), interioare de epocă, porțelan și faianță (sec. XVIII-XIX), covoare orientale și transilvane, galeria de artă românească (sec. XIX-XX). Tot în această locație, vizitatorii pot admira tablouri semnate de: Theodor Aman, Nicolae Grigorescu, Ștefan Luchian, Nicolae Tonitza, Munkacsy Mihaly, Barabas Miklos, Lotz Karoly ș.a.

În anii ce au urmat, Complexul Muzeal și Filarmonica nu au suferit schimbări de sediu, cum a fost cazul surorii lor culturale, Biblioteca, care, de-a lungul timpului, a fost relocată în două locații, pentru ca în prezent, să își găsească viitorul în frumoasa clădire realizată în stil eclectic, din str. Gh. Popa de Teiuș.

După cum am afirmat, ideea înființării Palatului Cultural, precum și a bibliotecii a aparținut Societății culturale *Kölcsey*. Ideea era una novatoare și de viitor, deși gândul inițial al asociației a fost să-și conserve propriile colecții.

La deschiderea Bibliotecii orășenești, fondul de carte era de 25.000 de volume, volume provenite din donațiile ungurești particulare: Atzél, Fábíán, Czárán. Primul director al bibliotecii a fost Varjassy Arpád. La vremea aceea, colecția nu conținea cărți românești.

În perioada interbelică, fondul de carte al Bibliotecii A. D. Xenopol era de 100.000 de volume.

După 1 Decembrie 1918, numărul volumelor din colecția bibliotecii crește mereu datorită donațiilor făcute de importanți oameni de cultură ai țării, precum și de instituții centrale și locale. Fondul se îmbogățește cu colecțiile provenite de la: Vasile Goldiș, Iosif Moldovan, Coriolan Petranu, Orczy Vászrhely, biblioteca Minorităților etc.

După încorporarea donației „Xenopol”, donație săvârșită de văduva acestuia Coralia (Riria) Xenopol, după moartea savantului (27 februarie 1920), la 12 mai 1921 are loc inaugurarea Bibliotecii „Alexandru Dimitrie Xenopol”. Conținutul, de 2.032 de cărți, deosebit de importante pentru Arad, ne parvine la îndemnul lui Vasile Goldiș adresat istoricului moldav. Îmbogățirea fondului bibliotecii cu acest număr mare de cărți românești reprezintă un pas important pentru cultura românească arădeană a aceluși timp. Directorul instituției era Lazăr Nichi.

În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, din motive strategice, biblioteca se mută la Șiria, se pare, în lăcașul Bibliotecii Baptiste. Astfel, în anul 1940, biblioteca număra 325.000 de volume.

În anul 1956, Biblioteca este ridicată la rangul de Bibliotecă raională. Pe vremea directoratului lui Ilie Mihailovici, Fondul pentru copii de la Palatul Cultural se mută într-un nou spațiu situat pe str. *Miron Constantinescu*, nr. 2-4, (azi, str. *Lucian Blaga*). Aceasta se întâmplă în anul 1977, urmând ca în anul următor, biblioteca să se mute, în totalitatea ei, în aceeași locație. Cauza acestei operațiuni a fost lipsa de spațiu a unei colecții în extindere.

Din același motiv, după numai 6 ani, biblioteca se mută în locația de azi, atunci

str. Stejarului nr. 2-4, azi str. Gh. Popa de Teiuș (1984). Între timp au fost înființate filialele.

Din anul 1974, Biblioteca Municipală Arad se transformă în Biblioteca Județeană. Directorul ei era Cătălin Ionuțaș. În anul 1982, fondul de carte al Bibliotecii Județene însuma peste 394.00 de volume.

În anul 1995, 4 aprilie, sub directoratul Liliane Drig, au loc Zilele Bibliotecii „Alexandru Dimitrie Xenopol”. De la acea dată, biblioteca nu și-a mai schimbat titulatura, nici sediul, iar de atunci, pe fațada instituției este inscripționat numele patronului său spiritual. Până la acea dată, biblioteca deținea doar o sală denumită după marele savant român.

Instituția a avut, de-a lungul timpului, 10 directori: Varjassy Árpád (1913-1921), Nichi Lazăr (1921-1944), Ioan Tanzer (1951-1955), Dumitru Dascăl (1955-1972), Cătălin Ionuțaș (1972-1977), Ilie Mihailovici (1977-1982), Liliana Drig (1982-1999), Aurora Tătar (1999-2001), Florin Didilescu (2001-2017), Ionel Dorel Sinaci (2017-până în prezent).

Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad, azi

Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” Arad este o instituție de cultură integrată în sistemul național de biblioteci publice, a cărei misiune și obiective sunt orientate pentru a servi nevoia de informare, educație permanentă, studiu, dezvoltarea personalității, lectură și recreere, exprimate de membri comunității municipiului și județului Arad.

De la inaugurarea bibliotecii orășenești arădene, în urmă cu 107 de ani, la 25 octombrie 1913, aceasta s-a îmbogățit de-a lungul timpului, așa cum am mai

amintit, cu donații ale unor importante nume nobiliare și culturale arădene ca familiile: Orczy, Vásárhelyi și Atzél (sec. XVIII și XIX), Francisc Vörös de Farad (sec. XVIII), familia Mocioni (XIX-lea și începutul secolului al XX-lea), Alexandru Dimitrie Xenopol, Coriolan Petranu, Iosif Moldovan, Czarán Gyula, Ioan Tomuția, Gheorghe Ciuhandu etc.

Pe lângă achiziții, fondul de carte a fost îmbogățit și prin donații de carte, numeroși arădeni și nu numai, îndeplinind gestul nobil de a dona un simbol cultural pentru generațiile prezente și viitoare. Din anul 1989, au mai donat colecții de cărți bibliotecii județene: Dana Dreucean, Dan Antoci, Felicia Lazăr, Gheorghe Țârcaș, Kara Gyozo, Iuliu Puticiu, Hans Zenner, familia Lupaș și alții.

Astăzi, biblioteca gestionează peste 500.000 de volume, dintre care 22.000 de cărți aparțin fondului de colecții speciale, editate în limbile: latină, maghiară, franceză, germană, română, italiană, engleză, greacă, ebraică, peste 600 de manuscrise și 23 de incunabile.

Directorul instituției este, din anul 2017, Ionel Dorel Sinaci, succedându-i lui Florin Didilescu.

În prezent, Biblioteca Județeană deține cărți care poartă ștampila Asociațiunii *Kölcsey*, un exemplu fiind lucrarea lui Papay Pariz Ferenz, *Dictionarium manuale Latino-Ungaricum et Ungarico-Latinum*, apărută la Lőcse, 1708, donația lui Francisc Vörös de Farad; de asemenea, deținem un incunabil din anul 1499, iar fondul de carte veche include din biblioteca familiei Mocioni un caiet cu partituri ce poartă semnătura lui Franz Liszt, una dintre ele fiind interpretată de însuși

autorul ei, la o serată, acasă, la familia Mocioni, în Budapesta, în anul 1881. Pe o pagină regăsim însemnarea olografă a compozitorului Franz Liszt vis-à-vis de acest eveniment.

Din aceeași colecție, se mai păstrează un caiet cu partituri și *Cartea de aur* a familiei Mocioni de la Căpălnaș, din perioada 1882-1933.

Din donația patronului spiritual al bibliotecii, Alexandru Dimitrie Xenopol, donație ce număra 2.032 de volume și care s-a săvârșit în anul 1921, se regăsesc în colecțiile noastre: *Istoria românilor din Dacia Traiană*, lucrare apărută la Iași între 1888-1892, *Adunarea de tractaturi* a lui Dinicu Golescu, apărută la Buda, în 1826, și edițiile princeps ale unor lucrări literare și istorice românești apărute în secolul trecut cum ar fi: *Noul Erotocrit* a lui Anton Pann, Sibiu, 1837; *Istoria românilor din Dacia Superioară*, a lui Papiu Ilarian, apărută la Viena în 1852, prima ediție completă a lucrării lui Șincai, *Hronicul românilor și a mai multor neamuri*, *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul* a lui Nicolae Bălcescu, apărută sub îngrijirea lui Alexandru Odobescu, la București, în 1877.

Din Fondul „Coriolan Petranu”, Biblioteca Județeană deține lucrări deosebite cu semnătura autorilor. Este vorba de Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române* (cu dedicația autorului), Alexandru Naum, *Istoria artei de la începutul creștinismului până în secolul al XIX-lea*, Iași, 1937 (cu dedicația autorului) sau lucrarea d. lui Richard Oertel, *Francisco Goya*, Leipzig, 1907 (cu autograful autorului).

Din biblioteca fostului inspector școlar Iosif Moldovan, dintre cele 700 de volume aflate în posesia bibliotecii arădene, se

regăsesc câteva tipărituri arădene care oferă, totodată, și un bogat material de studiu pentru cercetătorii istoriei învățământului românesc din părțile Aradului.

Biblioteca Județeană arădeană păstrează adevărate valori bibliofile, fonduri tradiționale, care pot să constituie un îndemn prețios pentru cercetare și valorificare.

Un izvor prețios îl reprezintă fondul de carte în limba franceză care cuprinde aproximativ 6.000 de titluri în aproximativ 9.000 de exemplare.

Cele mai numeroase și mai semnificative, pentru valoarea lor culturală, sunt volumele de sec. XVII, XVIII.

Aceste cărți au aparținut unei familii nobile, familia de Csáky, cu puternice tradiții culturale, receptivă la gândirea iluministă – „mișcare ideologică și culturală, având ca scop crearea unei societăți „raționale”, prin răspândirea culturii, a «luminilor» în mase” (<https://ro.wikipedia.org/>). La acestea se mai adaugă lucrări aparținând fondului Orczy-Vásárhelyi, fond transferat în 1956, de la Liceul Moise Nicoară.

Vom aminti aici câteva dintre „vedetele” noastre.

La Bruyère, autorul scrierii *Caracterele*, este reprezentat în fondul francez printr-o ediție din 1755, apărută la Dresda în două volume.

Ediția completă Montesquieu, primul mare scriitor al veacului luminilor, a fondului francez este, fără îndoială, cea londoneză din 1772, revăzută și îmbogățită de autor.

O lucrare cu referire la Țările Române este *Istoria generală a călătoriilor* apărută

în 1746, prezentă în bibliotecă într-o ediție princeps.

Una dintre cele mai frumoase lucrări aflate în posesia bibliotecii este o ediție a *Enciclopediei* din 1781, Laussane și Berna, lucrare capitală pentru gândirea secolului luminilor.

Colecția de carte franceză ne mai oferă și o ediție primă datată 1751 a *Scrisorilor pentru surzi și muți* a lui Diderot.

Jean Jacques Rousseau este reprezentat prin operele sale capitale în ediții princeps de o mare valoare bibliofilă. Una dintre ele este *Émile ou de l'éducation*, apărută în 1762.

Ediția princeps peste care nu putem trece cu vederea este *Candide și L'homme aux quarante ecús*, semnate de Voltaire.

Ex-librisuri în colecția Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol”, Arad.

Amintim câteva dintre publicațiile purtând ex-librisuri românești și maghiare, din colecții particulare sau de stat, aparținând unor asociații sau societăți culturale, dar și unor personalități.

Câteva exemple de viniete aplicate cărților expuse fac trimitere înspre: Societatea Culturală *Kölcsey*, Fábian Gábor, Alexandru D. Xenopol, Coriolan Petranu, George Popa, Asociația Culturală *Astra*, Meyers Lexicon, B.u.F. Müller.

Publicațiile s-au bucurat de colaborarea unor nume importante ca: Vasile Goldiș, Ioan Mețianu, Roman Ciorogariu, Teodor Botiș, Vicențiu Mangra – în revista *Biserica și școala*, Nicolae Iorga, Ion Agârbiceanu, A. D. Xenopol, Alexandru Vlahuță, Octavian Goga, Simion Mehedinți, Pop de Băsești, Vasile Lucaciu, Iuliu Maniu, Șt. Cicio-Pop, Ioan Suci, Vasile Goldiș și

mulți alții, în ziarul *Timpul* ; Márki Şandor și Gardonyi Géza - în ziarul *Arad és vidéke*.

Comori bibliofile la Arad

Colecția de carte rară a Bibliotecii Județene cuprinde 23 de incunabule, lucrări din perioada de început a tiparului, de la inventarea acestuia de către Johannes Gutenberg (aprox. 1455) și până la anul 1500. Acestea, incunabule religioase și laice, sunt valoroase prin raritate, frumusețea lucrăturii și atelierul unde au fost imprimate.

Colecția cuprinde un exemplar unic, de altfel cel mai vechi – o culegere de texte teologice, tipărită în 1481, la Veneția, volumul fiind scris de John (Johannes) Duns Scotus. Odată cu răspândirea tiparului, Veneția a devenit capitala mondială a cărții tipărite, aici activând până în anul 1500 cel puțin 150 de meșteri tipografi.

John (Johannes) Duns Scotus, denumit și Doctor Subtilis, a fost un filozof și teolog franciscan de orientare scolastică, activ în a doua jumătate a sec. al XIII-lea la Universitățile din Oxford, Cambridge și Paris.

Carte românească veche – în colecțiile Bibliotecii Județene arădene

Secția Colecții Speciale a Bibliotecii Județene „Alexandru D. Xenopol” Arad deține carte românească veche, adevărate mărturii pentru istoria tiparului românesc.

Din sec. al XVII-lea provin *Molitvenic*(1689) și *Chiriadromion* (1699), ambele tipărite la Bălgrad (Alba Iulia de azi). Reprezentative pentru sec. al XVIII-lea sunt tipăriturile blăjene *Arhieraticon* (1777), *Polustav* (1793) și monumentală *Biblie a lui Samuil Micu* (1795). De remarcat sunt și cărțile religioase provenite de la Sibiu *Liturghier* (1798), de la Râmnic

Liturghier(1759), *Minei* (1778) și de la București *Molitvenic* (1722), *Chiriadromion* (1732), *Antologhion* (1736), *Evanghelie* (1742).

Textele românești tipărite în sec. al XIX-lea sunt atât religioase: *Liturghier* (Sibiu, 1807), *Chiriadromion* (Mănăstirea Neamț, 1811), *Ceaslov* (Sibiu, 1805), cât și laice: *Lexiconul de la Buda* (1825), Dimitrie Țichindeal, *Fabule* (Buda, 1814), *Leguirea lui Caragea* (București, 1818), *Gheografia sau scrierea pământului* (Buda, 1814-1815), Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* (Buda, 1812).

Biblioteca digitală arădeană

Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” dispune de o „Biblioteca digitală arădeană”.

Este vorba de o platformă online de acces la resursele electronice ale instituției și are ca obiectiv general, arhivarea și punerea în circulație în mediul online a documentelor și a resurselor electronice relevante pentru istoria, cultura și timpul prezent al județului și municipiului Arad.

Până la sfârșitul anului 2020, aici se vor putea accesa peste 50 de periodice arădene digitizate (însușind peste 400.000 de pagini). Procesul de digitizare a fost inițiat în 2013 și continuă în prezent. Sunt cuprinse în acest proiect ziare și reviste locale de secol XIX, XX și XXI în limbile română, maghiară și germană.

Astfel, accesul online open source, permite vizualizarea de oriunde din lume, a următoarelor periodice în sistem digital: *Românul*, *Biserica și școala*, *Știrea*, *Flacăra roșie*, *Patriotul*, *Credința*, *Frontul*, *Libertatea*, *Drapelul*, *Gazeta*, *Aradul*, *Cuvântul Ardealului*, *Hotarul*, *Dacia*, *Ecoul*, *Bravo*, *Monitorul oficial*, *Jövő* și *Vörös*

Lobogó. Arad és vedéke apărute între anii 1880 și 1919 și *Fűggetlenség* din 1902, cele mai importante cotidiene în limba maghiară, din perioada interbelică.

„Aradul – capitală politică a Marii Uniri”

Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol” a inițiat o multitudine de proiecte care omagiază „Centenarul Marii Uniri”. Printre acestea enumerăm:

Inaugurarea unei săli cu mobilier de colecție aparținând corifeilor arădeni ai Marii Uniri, purtând numele Sala „Centenar”.

„*Galeria Scriitorilor Arădeni*” este un proiect în cadrul căruia se prezintă aspecte din opera și viața unora dintre cei mai importanți oameni de cultură arădeni. Proiectul a cuprins ateliere de lucru, expoziții, lecturi publice și promovarea pe tipărituri a personalității lui Alexandru D. Xenopol și a altor autori, oameni de cultură: Ioan Slavici, Moise Nicoară, Mircea V. Stănescu, Vintilă Russu-Șirianu, Ștefan Augustin Doinaș, Ioan Alexandru, Gheorghe Schwartz, Mihai Beniuc, Csiky Gergely, Adam Müller Guttenbrunn, Márki Sándor, Mircea Micu, Ioan T. Morar, Mircea Mihăieș, Florin Bănescu, Vasile Dan, Eginald Schlattner, Sava Tekelija, E. Arsici, Kuncz Aladar, Krenner Miklos, Böszörményi Zoltán, Chorin Aron, Jovan Stejic și alții.

În colaborare și parteneriat cu autoritățile locale, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” se bucură de aportul științific al cercetătorilor, al mediului academic și al oamenilor de cultură, aport ce se concretizează prin numeroase producții editoriale, precum: Monografiile Aradului, Monografiile de localitate (Ineu, Lipova, Șiria, Sebiș etc.); volume de studii și de

memorii, scrise de autori arădeni, Ex: „Românii din Câmpia Aradului de acum două veacuri” – Gheorghe Ciuhandu, *Cartea de Aur...*, 8 vol. Autor: T. V. Păcățeanu, *Zile trăite*, Roman Ciorogariu, *Aradul – economie și societate – 3 vol.*; *Analele Aradului*, autorii ambelor volume sunt Adrian Nițu și alți câțiva istorici arădeni, printre care și Dorel Sinaci – directorul bibliotecii.

O preocupare importantă a directoratului actual este recuperarea unor documente ca *Arădenii și Partidul Național Român – Adevăruri istorice. Reamintiri de interes național – istoric de dr. Ioan Suciu*.

O altă editare este volumul bibliografic omagial Vasile Goldiș intitulat *Catalogul colecției de carte Vasile Goldiș de la Arad – Biblioteca Județeană „Alexandru D. Xenopol”*. Volumul, îngrijit de subsemnata, a prelucrat bibliografic 250 de titluri de cărți din donația „Vasile Goldiș”. Cărțile fac parte din colecția personală a omului politic arădean.

Lucrarea se adresează, în primul rând, cercetătorilor și istoricilor care își doresc să cunoască prețioasa colecție goldișană, în ea reflectându-se diversitatea preocupărilor istoricului arădean și, de ce nu?, indicii clare ale formării intelectuale ale istoricului. Adevărata ei valoare constă în autografele, dedicațiile și cuvintele unor personalități ale vremii, rămase însemnate pe filele galbene ale cărților. De netrecut cu vederea sunt vechimea lor, numele editurii, caligrafia sau lucrătura unor coperte.

Instituția noastră a fost și este implicată în numeroase programe și proiecte: conferințe și simpozioane locale și naționale cu tematică unionistă: „100 de ani de la Unirea Basarabiei cu România” cu

participarea E.S. Mihai Gavrin - ambasadorul Republicii Moldova în România, simpozioane tematice susținute la Jula, în Ungaria, expoziții itinerante cu documente despre unire în țară (Deva, Bocșa, Reșița), reînvierea momentului *1 Decembrie 1918* prin organizarea unor expoziții de fotografie de epocă în diverse biblioteci din județ, editarea unei mape cu obiecte de colecție, respectiv însemnele Marii Uniri, dăruită și bibliotecilor județene din țară, refacerea steagurilor localităților arădene care au trimis delegații la Alba Iulia și înmânarea acestora bisericilor din localități.

În cinstea Centenarului, s-a salvat digital Ziarul *Românul*, apărut la Arad, în anul 1911 sub direcția lui Goldiș, revista *Biserica și școala (1877-1948)* - foaie bisericească care a apărut săptămânal sub îndrumarea episcopului Ioan Mețianu. De asemenea, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol” a fost, este și cu siguranță, va fi, gazda unor numeroase manifestări tematice dedicate cititorilor de toate vârstele.

Actualmente, instituția are 40 de angajați, dintre care doar 32 de bibliotecari, specialiști CPB, la un volum de aproape 500.000 de UB-uri (unități de bibliotecă) și 4 filiale, Filiala „Micălaca, Filiala „Aurel Vlaicu”, Filiala „Sânicolau Mic” , Filiala „Aradul Nou”.

De la înființarea bibliotecii arădene au trecut 107 ani, timp în care instituția a găzduit numeroase personalități din România, dar și de peste hotare, oferind arădenilor momente de încântare intelectuală, culturală și artistică. Acestea, ca și colecția de carte, încearcă să respecte și împlinească nevoia de lectură și educație a arădenilor.

IOANA NISTOR

GUTTENBERG – GENIUL CARE A SCHIMBAT LUMEA

Înainte de mijlocul secolului al XV-lea, cărțile erau tipărite manual, fiind rare și costisitoare. Lectura și educația erau un privilegiu al celor bogați, până în momentul în care Johannes Guttenberg a dezvoltat o presă tipografică. Guttenberg, un metalurgist și aurar german, a creat în anii 1440, litere metalice de tip mobil, mici, care erau aranjate să formeze cuvinte și propoziții. Tiparul mobil se potrivea în cadrele presei, producând copii ale aceleiași pagini. Deoarece tiparul mobil și presa tipografică a făcut ca producția de cărți să fie mult mai rapidă și mai puțin costisitoare, cărțile de toate tipurile au devenit disponibile pentru o audiență mult mai largă.

În vremea lui Guttenberg, Europa era deja în pragul unei noi ere, o adevărată explozie a explorării globului, a descoperirilor științifice, dar și a prefacerilor politice și religioase, iar moștenirea lui Guttenberg este reprezentată de fiecare literă și filă, de cărțile și ziarele tipărite ce „s-au aliat într-o simbioză definitivă cu un procedeu tehnologic adecvat travaliului

multiplicării rapide pe material: tiparul”, devenind un moment pivotal al istoriei.

Mereu apăsător de griji materiale, purtat prin numeroase procese legate de neplata datoriilor, adesea contestat de contemporani dar și de urmașii, Johannes Guttenberg (c. 1400 – 3 februarie 1468) a realizat una dintre cele mai mărețe opere care, după secole, a rămas în linii mari neschimbată, dovedind perfecțiunea ei inițială.

Johannes Gutenberg.

*Depozitar: Biblioteca Congresului/
Prints and Photographs Division
Washington/ D.C. 20540 SUA*

Johannes Gensfleisch zur Laden zum Guttenberg, se trăgea dintr-o familie atestată documentar încă din 1394-1396, ca parte a patriciatului orașului.

Încă din deceniul 4 al secolului al XV-lea, a început a lucra la o mașinărie de

tipărit cărți, după cum reiese dintr-un document datat în 1436, cu ocazia unui proces de neplată a unor datorii, când unul dintre martori, de meserie aurar, declara următoarele:

„Am primit 100 de guldeni de la Guttenberg pentru a tipări cărți”.

Aceasta este, de altfel, prima mențiune în care apare termenul „tipărit” și „tipare de turnat litere” necesare procesului de tipărire a cărților. Există și anterior un procedeu de imprimare a diverselor texte pe bucăți de lemn incizate, așa-numitul „tipar bloc” sau „tipar tabelar”, dar care era foarte greoi și nu putea fi utilizat decât pentru un număr limitat de exemplare, în general foi volante, deoarece literele săpate în lemn se toceau repede sau își pierdeau din claritate.

A fost ideea lui Guttenberg de a turna litere mobile confecționate din plumb, care se culegeau în funcție de text, putând fi astfel utilizate pentru orice fel de lucrări și desigur, o vreme mai îndelungată.

Primele încercări tipografice datează din anul 1445 și este vorba de o foaie volantă, cuprinzând un fragment dintr-o poezie, intitulată „Cartea sibilelor”, datând din 1360. În ea se vorbea despre sfârșitul lumii, acesta fiind motivul pentru care acest fragment a fost intitulat „Judecata de apoi”. Această primă tipăritură a fost descoperită întâmplător în anul 1892, în Mainz, reprezentând primul document care atestă marea invenție a tiparului iar actualmente se păstrează la Muzeul Guttenberg din acest oraș.

Din anul 1447 se păstrează un fragment, mai precis lunile ianuarie și aprilie dintr-un calendar astronomic pentru anul 1448, redactat în limba germană și scris cu

litere de factură gotică. Fragmentul a fost descoperit în anul 1901, la Biblioteca orașenească din Wiesbaden și este tipărit pe pergament.

Tot pe pergament este tipărită și cea mai valoroasă lucrare: „Biblia cu 42 de rânduri”, a cărei tipărire începe în anul 1452, pe două coloane, cu 42 de rânduri pe fiecare coloană.

Foaie de titlu. [fol. 1 recto:] [F]Rater ambrosius tua michi munuscula perferens. detulit sim' suauiissimas litteras, etc. [fol. 5 recto:] [I]N principio creauit deus celū et terram, etc.

Biblia cu 42 de rânduri : Johann Gutenberg : Johannes Fust [cca. 1455] : [Mainz]

Coloana din stânga include litera capitalizată „I”, în a doua coloană, litera „P” se extinde în spațiul dintre coloane, în interiorul literei este înfățișat regele Solomon, purtând o coroană albă și o mantie roșu cu alb. Decorația pagini este realizată manual, prezentând flori, o maimuță și o pasăre pe fiecare margine.

Sursa: British Library, online, disponibil la: <https://www.bl.uk/collection-items/gutenberg-bible>

Este o lucrare remarcabilă pentru frumusețea literei folosite de Guttenberg, cu ajutorul a 290 de forme de litere

desenate de el și apoi turnate în bronz, precum și prin perfecta armonie a punerii în pagină. La această lucrare nu regăsim „colofonul”, respectiv mențiunea tipografului, a localității și a anului, dar se pot identifica inițialele realizate manual de rubricatori în frumoase culori roșii sau albastre.

„Catholiconul din Maienta” (1460): în colofonul lucrării este prezentată motivația operei: multiplicarea scrierilor are ca scop difuzarea cărților în rândurile unei clientele populare, profund religioasă și frământată de probleme de natură socială și materială.

Cartea tipărită încearcă să răspundă la interogațiile oamenilor de rând, de aceea cartea tipărită trebuia să fie ieftină. Invenția lui Guttenberg a permis și realizarea primei prese de mână pentru tipărirea textului, iar autorul său este francezul Jodocus Badius (cunoscut și ca Josse Badius, Jodocus van Asche Badius, Badius Ascensius), din Paris, realizare pe care Guttenberg (care moare la 3 februarie 1468) n-o mai vedea. În amintirea sa și ca o recunoștință pentru ce a însemnat invenția sa în istoria umanității, în anul 1900 s-a inaugurat la Mainz, un muzeu ce îi poartă numele, iar în anul 1901 s-a înființat „Societatea Guttenberg”, care editează un anuar cuprinzând lucrări științifice din domeniul istoriei cărții și a tiparului.

Inventarea tiparului cu litere mobile a permis o creștere considerabilă a numărului de cărți, încât numai până la sfârșitul secolului al XV-lea, au apărut 30.000-40.000 de titluri, într-un tiraj de aproximativ 5 milioane, din care se păstrează azi în biblioteci sau colecții particulare, aproximativ 360.000 de volume.

Multiplicarea cărții prin procedeul tipării atrage atenția asupra unor noi meserii: gravori, zețari, negustori de hârtie și cartoane, stampatorii și desenatorii, grupați în bresle, după sistemul citadin european. Inițial, în tehnica imprimării se folosesc imprimatele tabelare, textele fiind gravate întâi în lemn; tehnica va fi abandonată în 1480, când se va introduce metalul, acțiune care atrage după sine implicarea specialiștilor în orfevrărie. În rândul meseriilor legate de tipar, breasla de elită va fi cea a orfevrarilor.

Poate mai important decât aceste cifre este impactul care l-a avut cartea tipărită asupra imaginii culturale a umanității timp de 574 de ani, când cunoștințele și cultura devin accesibile unor categorii largi de oameni, permițând un schimb extins de idei și stimulând creații în cele mai diverse domenii.

Bibliografie

1. Elisabetha Gheck, Gutenberg și arta tiparului, București, Editura Meridiane, 1979, p. 5.
2. Contestatari care au atribuit invenția tiparului olandezului Laurens Janszoon Coster (c. 1370, Haarlem, Olanda-c. 1440) sau altor meșteșugari, în Horia Matei, Enigmele Terrei, vol. II, București, Editura Saeculum, Editura Vestale, 1995, pp. 183-184
3. Diana Childress, Johannes Gutenberg and the Printing Press, Minneapolis, Twenty-First Century Books, 2008, pp. 42-62.
4. Sue Vander Hook, Johannes Gutenberg: Printing Press Innovator, Minnesota, ABDO Publishing Company, 2010, pp. 42-64.
5. *** - The Riverside Dictionary of Biography, Boston Houghton Mifflin Harcourt, 2005, p. 345.

PATRIMONIU CULTURAL

PAUL KRIZNER

Cât a valorat moștenirea Elenei Ghiba Birta?

Timpul se așterne peste lucruri și persoane care pot fi date uitării, însă unii oameni rămân în mentalul colectiv peste veacuri. Este și cazul Elenei Ghiba Birta, o „mecena” din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Despre Elena Ghiba, născută Birta, cunoaștem puține date biografice, însă mult mai cunoscută și apreciată a devenit după trecerea ei la cele veșnice, prin fundația pe care avea să o înființeze. În timpul vieții sale, fundația avea să-i poarte numele și avea să ajute, prin burse, mulți tineri meritoși care nu dispuneau de sumele necesare pentru finalizarea studiilor.

Nu a fost o femeie bogată, dimpotrivă, s-a născut într-o familie modestă, din familia preotului Mihai Birta, în localitatea Bichiș (Bekeș), iar, conform surselor istoriografice, mama ei, Ana, era originară din străvechea cetate a Ineului, județul Arad.

În copilărie avea să cunoască cea mai mare dramă. La vârsta de doar 10 ani, Elena rămâne orfană de ambii părinți și este nevoită să ia drumul pribegiei, mutându-se la rudele sale din Pâncota.

S-a căsătorit cu un tânăr meseriaș pâncotan, iar anii mariajului aveau să fie întunecați de viciile soțului Ghiba, care era dependent de alcool - se pare că această patimă îi va aduce și sfârșitul vieții.

Din nou, tânăra Elena este îngenunchiată de suferință și decide să ia drumul pribegiei, mutându-se la Arad. Aici, în anul 1830, se angajează ca servitoare la oficiantul cameral Emanoil Gogheru¹, un om foarte înstărit.

Timp de 33 de ani, Elena Ghiba, născută Birta, avea să-i slujească acestui om cu timp și fără timp, însă ea nu și-a mai refăcut viața personală.

După moartea lui Emanoil Gogheru, survenită în anul 1863 și neavând urmași direcți, acesta lasă întreaga avere celei care, timp de 33 de ani, i-a fost alături, Elena Ghiba Birta, astfel că, peste noapte, ea devine stăpâna casei și moștenitoarea unei averi impresionante de 150 000 florini austrieci.

Elena Ghiba Birta, femeia modestă și prea puțin cunoscută până la acea dată, având vârsta de 62 de ani, gândindu-se că nu are ce face cu această sumă și fiind cu sănătatea șubrezită, lasă un testament, prin care o parte din bani, respectiv 48 000 florini, să fie puși la dispoziția tinerilor învățăcei meritoși români, sub forma unui

---

¹ Emanoil Gogheru a fost oficiant cameral și avea o avere impresionantă ce consta în două case și 130 000 de florini. Funcția pe care o deținea era echivalentul unui director al Camerei de comerț din zilele noastre sau director al Vămii de sare. Bineînțeles, averea nu și-a adunat-o din această funcție, ci, dimpotrivă, ca să acceadă la acest statut de oficiant cameral era nevoie ca imperialii să aibă garanți, iar Emanoil Gogheru, fiind proprietar și având anumite afaceri, a fost ușor să ajungă oficiant cameral.

fond bursier, în cadrul unei fundații care avea să-i poarte numele.

Astfel că, în fiecare an, din **Fundația Elena Ghiba Birta** se asigurau 12 burse sau stipendii.

După o grea suferință și un tratament care nu a dat rezultatele scontate, în spitalul de la Pesta, Elena Ghiba Birta trece la cele veșnice în luna ianuarie 1864, la vârsta de 63 de ani.

Pentru a înțelege mai bine fabuloasa sumă pe care a moștenit-o de la oficiantul cameral Emanoil Gogheru, am încercat să facem o analiză financiară a întregii sume de 150 000 florini austrieci. Ca să vedem ce înseamnă suma de 48 000 florini, care se aflau în contul **Fundației Elena Ghiba Birta**, am apelat la specialiști în domeniul economiei financiare, iar pe această cale aducem mulțumiri domnului prof. univ. dr. Adrian Nițu, cel care ne-a pus la dispoziție următoarele date din lucrarea noastră.

Din perspectivă numismatică, 1 florin din anul 1863 echivala în anul 2019, cu suma de **162,5 lei**, astfel că, suma totală moștenită de Elena Ghiba Birta, și anume de **150 000 florini**, ar însemna la ora actuală o valoare de **24.375.000 lei**.

Datorită fluctuației și a situațiilor politice din Imperiul Habsburgic, respectiv Monarhia Austro-Ungară, formată în anul 1867, valoarea unui florin este situată între **177 lei** și **180 lei**. Prin urmare, averea totală pe care o moștenise Elena Ghiba Birta, calculată la cursul de azi în lei, euro, dar și dolari ar fi următoarea:

150 000 florini

Valoarea minimă:

26.550.000 Lei

5.588.414,8 Euro

6.323.235,21 Dolari

Valoarea maximă:

27.000.000 Lei

5.683.133,7 Euro

6.430.408,69 Dolari

Suma alocată **Fundației Elena Ghiba Birta**, în valoare de 48 000 florini, ar însemna la ora actuală o adevărată avere după cum putem observa în expunerea de mai jos:

48 000 florini

Valoare minimă:

8.496.000 Lei

1.788.292,7 Euro

2.023.435,27 Dolari

Valoarea maximă:

8.640.000 Lei

1.818.602, 8 Euro

2.057.730,78 Dolari

După cum lesne se poate constata, sumele sunt foarte mari, însă trebuie să ținem seama că din acest fond s-au plătit 54 de stipendii sau de burse până în anul 1939. O bursă sau un stipendiu era în valoare de 200 florini, până în anul 1900, apoi de 400 coroane. Mulți și-au pus întrebarea ce s-a întâmplat cu banii din **Fundația Elena Ghiba Birta** după anul 1939. Au existat tot felul de opinii nefondate, ba că au fost deturnați de președintele fundației din acea vreme și anume Episcopul Andrei Mageru, ba că s-au terminat și altele. Adevărul istoric, bazat pe documente este altul.

Elena Ghiba Birta s-a îngrijit prin testament de tinerii buni la învățătură și cu o situație precară. În fiecare an, 12 tineri români și greci ortodocși vor beneficia de acest ajutor financiar. Suma va fi gestionată de un consiliu al cărui președinte, Elena Ghiba Birta, dorește să fie episcopul ortodox al Aradului, în persoana vlădicului

Procopie Ivașcovici (1853-1873), iar membri să fie 12, 4 din cler și 8 selectați dintre laici.

Datorită vicisitudinilor vremii, lucrurile au decurs greoi, iar după multe încercări și amânări, fundația a fost aprobată prin decizia nr. 10456 din data de 27 iunie 1877, decizie dată de Tribunalul Arad. Din acest moment, li s-au alocat burse tinerilor. Anii au trecut iar capitalul a cunoscut o înflorire semnificativă, astfel că, în anul 1921, fundația avea suma de 160.024 coroane. A cunoscut o cădere drastică în perioada celui de al Doilea Război Mondial, când pentru ultima dată, se întrunește acest consiliu sub președinția Episcopului arădean dr. Andrei Mageru, la 31 ianuarie 1939.

Școala de fete avea să se îngrijească de mormântul Elenei Ghiba Birta, până când s-a construit monumentul funerar în anul 1935.

Acesta este parcursul **Fundației Elena Ghiba Birta**, iar cei de bună credință pot accepta sau pot face cercetări pentru a se convinge personal.

HORIA TRUȚĂ

Alexandru D. Xenopol (1847 – 1920)

Istoric, sociolog, economist și filozof român, Alexandru D. Xenopol (1847-1920) s-a născut la Iași. Din anul 1883, a fost profesor de Istorie a Românilor la Universitatea din Iași și a condus revista *Arhiva*. Membru al Academiei Române, este autorul unei impresionante opere de istoriografie română. În lucrările sale economice s-a impus prin concepția protecționismului economic, menită să asigure crearea unei industrii naționale și a celorlalte compartimente ale producției și serviciilor.

Nu dispunem de documente care să ateste faptul că A.D. Xenopol a fost la Arad, dar încă din tinerețe, după 1890, opera lui era cunoscută și apreciată aici, numele său, apărând frecvent în coloanele ziarelor arădene: *Tribuna și Românul*.

După moarte (1920), soția Coralia (Riria) s-a preocupat atât de soarta moștenirii culturale a marelui istoric și economist, cât și de bogata și valoroasa sa bibliotecă. Inițial, i-a cerut lui Nicolae Iorga să o accepte, dar acesta a refuzat. O parte din cărți a fost donată Universității din Iași, dar partea care a mai rămas, foarte consistentă, a fost donată Aradului, ca o

invitație pentru înființarea unei biblioteci publice pentru muncitorimea românească a orașului. Meritul obținerii acestui impresionant tezaur de cultură l-au avut parlamentarii arădeni ai acelor vremuri: Ștefan Cicio-Pop, Ghiță Crișan, Nicolae Adam, Procopie Givulescu, dr. Aurel Iancu, Luliu Grofșoreanu, precum și intervenția decisivă a Ministrului muncii, Gr. L. Trancu Iași. Drept urmare, la 12 mai 1921, la Palatul Cultural, a avut loc inaugurarea Bibliotecii A.D. Xenopol. Aceasta cuprindea 2032 volume din cele 2203 donate, diferența de 171 cărți de mai mică valoare fiind transferate unor școli din oraș. În fondul Xenopol, cum este cunoscut și astăzi, se află cărțile cu autografe primite din partea unor personalități, carte veche românească și de patrimoniu, alături de opera de căpătâi, în șase volume, adnotată și adăugită de marele istoric.

În semn de recunoștință și apreciere față de memoria marelui savant și istoric român, în iulie 1921, s-a luat hotărârea de a eterniza în bronz, figura distinsului om de știință A.D. Xenopol. În același an, printr-o decizie semnată de prefectul dr. Mihai Mărcuș, i se conferea Ririei Xenopol, Diploma de cetățean de onoare al Aradului. Schița acesteia, a fost propusă de Luliu Szanto, funcționar la Căile Ferate, Arad-Cenad.

O primă variantă a bustului a fost realizată câțiva ani mai târziu de către sculptorul Romul Ladea. Acest lucru l-a determinat pe episcopul Aradului, Ioan Ignatie Papp, numit președinte al Comitetului pentru realizarea monumentului A.D. Xenopol, să lanseze un nou apel pentru obținerea sumelor care să acopere cheltuielile necesare ridicării

soclului. După ce a văzut bustul, Riria Xenopol, printr-o scrisoare adresată la 18 octombrie 1925 lui Lazăr Nichi, directorul Palatului Cultural, și-a exprimat părerea că lucrarea lui Romul Ladea nu satisface exigențele necesare expunerii sale ca monument public, propunând ca acesta să fie așezat în interior.

Odată cu respingerea sculpturii lui Romul Ladea, câștigătorul concursului lansat pentru realizarea busturilor lui A.D. Xenopol și George Coșbuc, a fost Gheorghe Groza, fiul unui pietrar din Moneasa, lucrările fiindu-i comandate de Comisia de Supraveghere a Palatului Cultural, la sfârșitul lui septembrie 1926. Acesta, ca urmare a recomandărilor Ririei Xenopol, a definitivat lucrarea în anul 1927, dându-i maestrului chipul pe care l-a avut: senin și blând.

În luna martie, 1927, directorul Palatului Cultural, aflându-se la București, a solicitat doamnelor Xenopol și Coșbuc să evalueze busturile celor doi, transpuse în bronz la turnătoria V. Rășcanu din capitală, invitație la care nu a răspuns decât soția marelui istoric, care s-a arătat mulțumită de lucrare.

Pentru ambele busturi, s-a folosit bronz de prima calitate, extras din țevi de tun, puse la dispoziție de Ministrul de Război prin intervenția ministrului Trancu-lași.

Postamentul, prevăzut cu două trepte, unește două bănci decorative cu spătarul traforat, dispuse de o parte și de alta a soclului în secțiune dreptunghiulară. Acesta este de forma unui trunchi de piramidă suprapus peste un cub. Întregul monument, soclul și băncile, realizate în 1926 de firma Iosif Menrath au fost placate

în întregime cu travertin. Pe soclu a fost marcat în relief A.D. XENOPOL / 1847 – 1920. Ulterior, pe partea inferioară a lucrării, spre postament, au fost fixate două plăcuțe metalice de atenționare și înregistrare a lucrării ca Monument istoric, cu semnul distinctiv folosit în acest scop și textul de identificare aferent:

Bustul lui / A.D. Xenopol; 1929 / sculptor Groza, Gh. / Piața / „George Enescu” / în fața / Palatului cultural / municipiul Arad / 0200006.

În 1929, la 9 iunie, a avut loc festivitatea dezvelirii celor două monumente: A. D. Xenopol și G. Coșbuc, așezate de o parte și de alta a intrării principale a Palatului Cultural.

Bustul lui Xenopol, a fost fixat în partea dinspre intrarea spre bibliotecă, care se afla în acea clădire.

Solemnitatea s-a desfășurat, în Piața din fața Palatului Cultural și s-a bucurat de prezența unor înalte personalități ale vieții politice și culturale: Ștefan Cicio-Pop, președinte al Camerei Deputaților, Voicu Nițescu, ministrul Ardealului, văduva lui George Coșbuc, prof. univ. Bogdan Duică, gen. Anton Iovanovici, comandantul Diviziei I Cavalerie și Instrucție.

După serviciul religios, în cuvântul său, Episcopul Grigore Comșa al Aradului a atras atenția să nu se uite niciodată, fapta măreață a lui Xenopol, care a dăruit Aradului o parte din biblioteca sa.

Asociația „Filmul didactic” a propus realizarea unui film al festivităților, intitulat „Dezvelirea monumentelor George Coșbuc și A.D. Xenopol”, dar Primăria a refuzat oferta din lipsă de bani.

Cu ocazia comemorării a 75 ani de la moartea sa, la 4 aprilie 1995, Biblioteca

Județeană din Arad cu sediul actual pe strada Gheorghe Popa de Teiuș, a primit numele patronului său spiritual – **A. D. Xenopol**.

Bibliografie

AN Arad Fond Primăria Municipiului Arad, Acte administrative 1921-1924, D 5/1921-1922, fila 2;

*** Biblioteca. Județeană. A. D. Xenopol, Momente din istoria lecturii publice în municipiul și județul Arad, Arad, 2006;

*** Biserica și Școala, anul XIV 7/20 martie 1921;

Kiss, Nicolae, Repertoriul monumentelor din municipiul Arad, MJA Ziridava, VI, 1976;

Lanevschi, Gheorghe, Ujj, Ianos, Arad patrimonial cultural construit, Timișoara, 2007;

Medeleanu, Horia, Frumuseți de lângă noi, Arad, 2008;

*** MCC INMI LMI/2004, poz. 385;

*** HCLMA 196/1999;

*** HCJ 53/2001, anexa 4, poz. 6 în MOCJ X nr. 2/2001;

Olaru O., „A.D. Xenopol inedit” în ziarul Flacăra roșie, 7164, 10 sept. 1967;

Ibidem, În legătură cu statuile lui Xenopol și Coșbuc din Arad, Comunicare la sesiunea MJA din dec. 1966 (în arhiva CMA);

Timbus M., Caciora A., Viața culturală a județului Arad între anii 1919-1944, MJA Ziridava IX 1978;

Toacsen, Mihail, Gluck, Eugen, Palcu, Simion, Meleaguri arădene. Ghid turistic, Arad, 1972.

ISTORIE

**GABRIELA ADINA
MARCO**

**Familia nobiliară Jakšić și primii
sârbi stabiliți la Nădlac
(a doua jumătate a secolului
al XV-lea)¹**

Familia Jakšić² a fost o renumită familie nobiliară sârbă, al cărei eroism și patriotism, în lupta cu turcii, au produs o vie impresie asupra ungarilor, astfel încât regele Matei Corvin i-a numit „pilonii creștinătății” și le-a conferit rangul de nobili și în Ungaria. Membrii familiei au participat la cele mai importante conflicte armate din sud-estul și centrul Europei medievale. Familia Jakšić avea relații de rudenie cu Casa Imperială Rusă, despoții sârbi, voievozii moldoveni, banii croați și cu nobilimea italiană. Numele lor s-a înscris în epica populară, grație vitejiei, precum și donațiilor financiare și materiale către mănăstiri.

Întemeietorul familiei Jakšić a fost voievodul Jakša Brežičić. Acesta a fost unul din căpitanii de oști ai despotului sârb Đurađ Branković (1427-1456). Jakša s-a născut în anul 1405, în Serbia, și a murit după 1453. Întâistătătorul familiei s-a afirmat ca diplomat abil și calculat, mai ales prin misiunile sale de succes în Dubrovnik.

Reședința o avea pe domeniile sale de la Jagodina³.

După ce turcii au cucerit mare parte a Peninsulei Balcanice în veacul al XIV-lea, sârbii s-au organizat ca un despotat vasal otomanilor⁴. Đurađ Branković a fost nevoit în 1453 să își trimită armata pentru a lua parte la asediul Constantinopolului. Turcii i-au cerut despotului să le trimită 1500 de cai, în cadrul unui armistițiu, pretinzând că vor să meargă în țara Karaman. Astfel, despotul l-a însărcinat pe voievodul Jakša Brežičić să adune animalele necesare, neștiind ce intenție au otomanii.

Fără a-și dezvălui planurile, turcii i-au îndemnat pe sârbi să se îndrepte cât mai repede spre Constantinopol, pentru a-l asedia și au ucis pe oricine li s-a împotrivit. Însuși sultanul Mahomed al II-lea a înaintat cu toată forța armată pentru a demara cât mai rapid lupta pentru asediul capitalei bizantinilor. Totuși, aflând adevăratul motiv pentru care înainta spre Constantinopol și deoarece nu au fost înștiințați de către despot de intențiile turcilor, căpitanul Jakša și oamenii săi hotărâsc să revină în Serbia, fiind, însă, avertizați că dacă se întorc vor fi uciși ca trădători. Astfel, au fost forțați să meargă spre Constantinopol, dar au încercat să nu îi saboteze pe turci. Sultanul turc Mahomed al II-lea a reușit să cucerească citadela în 1453, Imperiul secular al bizantinilor încetându-și astfel existența.

După căderea capitalei bizantine, drumul spre centrul Europei a fost deschis. Întotdeauna, Mahomed a considerat Dunărea drept granița naturală a imperiului său⁵, acest fluviu având, astfel, o importanță deosebită în politica de expansiune a turcilor în Europa de sud-est.

Sultanul a încercat să împiedice orice stat european să pătrundă în Balcani la sud de Dunăre, iar pentru realizarea acestui țel a cucerit toate teritoriile care erau puncte strategice ale creștinilor în zonă. Astfel, politica de cucerire otomană a început cu Serbia (1459)⁶, continuând cu Moreea (1460), Bosnia (1463) și Albania de Nord (1464-1479). La câțiva ani după căderea despotatului sârb, în 1464⁷, fiii lui Jakša, Ștefan și Dimitrie, migrează în Ungaria, la invitația regelui Matei Corvin, unde se vor remarca în luptele antiotomane, jucând un rol important în istoria Banatului și a regatului ungar timp de aproape un veac. Ștefan și Dimitrie Jakšić s-au mutat în Ungaria împreună cu 1.200 de războinici, plecând din calea turcilor care au cucerit Serbia. Aici primesc spre stăpânire cetatea Nădlac și domeniile din jur. La Nădlac, ei ridică un castel cu turn, iar orașul îl întăresc cu palisade de lemn. Matei Corvin le dăruiește domenii în județele Cenad, Cluj, Arad și Timiș. Posedau circa 80 de localități dintre care în jur de 50 erau în județul Cenad.

Fiul cel mare a lui Jakša, Ștefan, a luat parte la mai multe expediții ale regelui Matei Corvin pe teritoriul Serbiei înrobite, expediții de luptă împotriva forțelor turcești. Soția sa se numea Milița și au avut împreună trei băieți și trei fete: Dimitrie (decedat în copilărie), Ștefan (decedat după 1507), Marko (decedat în iunie 1537), Ana (decedată în 1533), Elena (decedată în 1529), Irina (decedată în 1545 sau 1549). Ștefan Jakšić a murit în anul 1489. Fiul lui Ștefan Jakšić, având același prenume ca și tatăl său, este menționat în anul 1490 ca făcând parte din armata maghiară care lupta contra polonezilor. Bătălia s-a decis în

urma unui duel dintre Ștefan Jakšić și un viteaz polonez. Dând dovadă de un curaj ieșit din comun, sârbul a câștigat, iar armata poloneză a fost nevoită să se retragă. Anul următor, armata poloneză a regelui Albert și armata maghiară a regelui maghiar Vladislav s-au ciocnit din nou lângă Košice. La victoria armatelor maghiare au contribuit decisiv cetele sârbești conduse de Miloš Velmužević și frații Jakšić. Prin căsătoria lui Ștefan al II-lea Jakšić cu Milița, fiica voievodului Miloš Velmužević și al Oliverei, domeniile familiei se extind către est.

În bătălia pe care a purtat-o împotriva turcilor în 1501, căpitanul sârb Velmužević a fost rănit mortal și și-a pierdut singurul său fiu. El și-a scris testamentul în prezența călugărului Timotei de la mănăstirea Hilandar din Muntele Athos. Astfel, moșiile acordate fiicei sale Milița, au fost lăsate moștenire lui Ștefan al II-lea Jakšić. Acest prim testament atestat printre sârbii din Ungaria, constituie o dovadă autentică a spiritului epocii respective.

Cel de-al doilea fiu a lui Ștefan Jakšić, Marko, s-a căsătorit cu Polixenia, împreună având șapte fiice și un fiu: Giovana, căsătorită cu Mihail Bakić, moare după 1541; Elisabeta, căsătorită cu Nicolae Doczi, moare după 1564; Maria, căsătorită cu Koloman Artandi, moare după 1555; Milița sau Potențiana, căsătorită cu Jovan Kendefi, moare după 1542; Marghita, căsătorită cu Bojidar Patoci; Scolastica, căsătorită cu Vladislav Zelemiri, moare după 1560 și Ana, căsătorită cu Gaspar Banfi, de care rămâne văduvă, apoi se căsătorește cu Anton Kengo (?). Marko și Polixenia au mai avut și un fiu, Ștefan, dar care a decedat în copilărie (1530-1536).

Marko Jakšić a luat parte la marea expediție din 1502, când începe războiul dintre Ungaria și Turcia. După bătălie a fost numit comandant al ținutului de graniță cu Turcia. În anul 1510, împreună cu Dimitrie al II-lea Jakšić, Marko participă la un complot împotriva voievodului Țării Românești, Mihnea cel Rău (1508-1509)⁸. Complotul a fost pus la cale de adversarii politici ai voievodului, în înțelegere cu viitorul voievod al Țării Românești, Neagoe Basarab al IV-lea (1512-1521).

Odată alungat de pe tron, Mihnea s-a refugiat în Ardeal. La data de 12 martie 1510, la Sibiu, la ieșirea din biserică, fostul voievod valah a fost întâmpinat de către Marko și Dimitrie al II-lea Jakšić. În scurta luptă care a avut loc, Dimitrie l-a ucis pe Mihnea, dar și acesta a fost ucis imediat de sașii care îl însoțeau pe fostul voievod român, iar Marko a reușit să fugă. Marko a împărțit averea Jakšićilor cu Petru, fratele lui Dimitrie al II-lea Jakšić. De atunci, din anul 1510, și până la dispariția familiei Jakšić, au avut loc permanente certuri pentru avere între cele două ramuri ale acestei însemnate familii de nobili sârbi. Descendenții au încercat permanent să mențină și să consolideze proprietățile pe care părinții lor le-au primit în 1464, prin acțiuni de extindere sau apărare împotriva litigiilor, furturilor.

Fiul lui Ștefan, Marko, și fiul lui Dimitrie, Petru, au participat în bătălia de la Mohacs (1526) dintre unguri și turci. Cu toată vitejia sârbilor dovedită pe câmpul de luptă, armatele maghiare au fost înfrânte. Acesta este evenimentul care a determinat inițierea influenței otomane pe valea Mureșului Inferior.

Cu moartea lui Marko, în anul 1537, dispăre descendența masculină a lui Ștefan Jakšić, având în vedere că cel de-al doilea fiu al său, Ștefan al II-lea, murise încă în timpul vieții tatălui.

Descendența feminină a durat, însă, foarte mult⁹. A doua fiică a lui Ștefan Jakšić, Elena, a fost căsătorită cu despotul sârb Jovan Branković. După moartea acestuia, în 1503, ea se va recăsători cu banul croat, despotul sârb de mai târziu, Ivan Berislavić. Cu primul soț a avut o fiică, Elena, care s-a căsătorit cu voievodul Moldovei, Petru Rareș al IV-lea (1527-1538; 1541-1546)¹⁰, iar fiica lor, Ruksanda, a fost soția voievodului moldovean Alexandru Lăpușneanu (1552-1561; 1564-1568)¹¹. O altă fiică, Despina, s-a căsătorit cu Petru Ciobanu, cu care a născut pe cel ce va domni ulterior sub numele de Petru Șchiopul (1574-1577; 1582-1591)¹² și care se va însura cu o sârboaică – fiica lui Nikola Crepović, nobil din Valea Mureșului. Familia Jakšić era înrudită și cu boierii Craiovești din Muntenia prin Elena, mama voievodului Neagoe Basarab (1512-1521)¹³, căsătorit și el cu o descendentă din neamul Branković, Despina.

Descendent direct al familiei Jakšić este țarul rus Ivan al IV-lea cel Groaznic (1530-1584), ținând cont de faptul că a treia fiică a lui Ștefan Jakšić, Ana, a fost căsătorită cu Vasilij Lvivic Glinski de Litva¹⁴, iar fiica lor, Elena Vasilievna Glinska, s-a căsătorit în anul 1526 cu Marele Duce rus Vasili III Ivanovici (1505-1533), părinții lui Ivan al IV-lea. Ana a murit după anul 1553. Fiul mai mic a lui Jakša, Dimitrie Jakšić, întemeiază a doua ramură a familiei Jakšić din ținuturile de lângă Mureș. În a doua jumătate a secolului al XV-lea, mulți războinici sârbi au

participat în cadrul armatei maghiare la lupte de apărare sau de cucerire pe teritoriul actualei Slovaciei în timpul războaielor dintre regii Ungariei și conducătorii polonezi sau germani. Dimitrie Jakšić s-a remarcat în bătăliile purtate de regele ungar Matei Corvin în Polonia, în anul 1473, când a cucerit „cu ceata sa de voinici” importanta redută Szentmihaly, deținută de armata poloneză.

În anul următor, Dimitrie ia parte la o nouă campanie a regelui maghiar împotriva armatei poloneze. În bătălia de lângă Košice (1474) din armata regelui maghiar Matei Corvin a făcut parte și căpitanul Dimitrie Jakšić, care, prin vitejia sa, a devenit erou de balade populare sârbești. Acesta a cucerit zeci de așezări în regiunea Pomoris. Ascuns în pădure cu un detașament de cavalerie, cu o capacitate militară extinsă și un curaj uriaș, a învins armata inamică și a câștigat în numele regelui maghiar, orașele Uman și Michalovce, deținute de armata regelui polonez, Kazimir.

Dimitrie Jakšić a participat în cadrul armatei maghiare la asediul Vienei (1485). Legenda populară narează că un cavaler german ieșea în fiecare zi din cetate, cerând un voinic ungar cu care să se lupte pe viață și pe moarte, însă nimeni dintre unguri nu îndrăznea să iasă la luptă. Regele Matei a promis ca răsplată pentru victorie o cetate. Atunci s-a înfățișat în fața regelui Dimitrie Jakšić, care s-a oferit voluntar, iar duelul dintre cei doi voinici a fost scurt, eroul sârb tăindu-l în două dintr-o lovitură de sabie pe cavalerul german. Regele maghiar s-a ținut de promisiune și i-a dăruit cetatea Kórógy. Temându-se de curajul voinicului sârb, regele l-a trimis acasă ca să-l ajute pe comitele de Timișoara, Pavel Chinezul, în

luptele contra turcilor. În vara anului 1476¹⁵ au avut loc confruntări între turci și armatele bănățene. Trupele otomane sunt cifrate la 5000 călăreți, fiind conduse de Ali bei. Printre comandanții părții bănățene sunt amintiți Vuk Branković, Ambroziu Magnus (Nagy) și fratele său Albert, Dimitrie Jakšić și frații Doczy – Petru, Emeric și Ladislau. Luptele se desfășoară în zona Belgrad-Smederevo. După câteva luni, în noiembrie 1476, Dimitrie Jakšić, alături de Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, Ștefan Báthory și Vuk Branković participă la campania de înscăunare a lui Vlad Țepeș pe tronul Țării Românești¹⁶.

În anul 1479¹⁷, pe Câmpul Pâinii de lângă Orăștie s-a desfășurat un nou episod al luptei antiotomane dintre creștini și turci. Documentele vremii amintesc ca și conducători ai oștirii creștine pe Pavel Chinezul și Ștefan Báthory, având în subordine pe căpitanii Bartolomeu Drágffy, Dimitrie Jakšić, Anton Kendy, Georg Hecht și Laiotă Basarab, fostul domn al Țării Românești. Lupta a avut loc la data de 13 octombrie 1479.

În anul 1480¹⁸, bănățenii conduși de Pavel Chinezul, cărora li se alătură sârbii lui Jakšić, luptă pe fronturile antiotomane de la sud de Dunăre ajungând până în Bosnia, raportând mai multe victorii. Majoritatea locuitorilor din zonele pe unde au trecut bănățenii (estimați cam la 60000 persoane) l-au urmat pe Pavel Chinezul în Banat. Sârbii nou veniți la nordul Dunării s-au așezat în localități deja existente sau au înființat așezări noi în locuri prielnice.

Despotul sârb Vuk Branković Grgurević, nobilul Dimitrie Jakšić și fiul său Jovan au fost căpitani în armata maghiară, participând la campaniile împotriva turcilor

din anul 1481, în Serbia, la Kruševac. Trupele creștine s-au împărțit în trei părți. O aripă a armatei înaintază pe Dunăre spre Golubac. Lângă această cetate, Jovan Jakšić¹⁹ a nimicit un detașament de cavalerie otoman de 1000 de oameni, luând prizonier și decapitând pe beiful turc al orașului. O altă parte a armatei creștine, avându-l în frunte pe Pavel Chinezul, înaintază spre sud pe Morava, iar al treilea contingent avansează spre vest.

În urma victoriei, familia Jakšić a fost răsplătită cu noi proprietăți. În timpul retragerii armatelor ungurești din Serbia, nobilii Jakšić au chemat 110.000 de sârbi, care s-au stabilit în Banat, în apropiere de Timișoara. Această colonizare este considerată ca fiind cea mai masivă pătrundere de elemente sud-slave în regatul Ungariei după căderea Serbiei sub dominație otomană (1459).

În septembrie 1482²⁰, trupe de akingii turci înaintază în Banat cu scopul de a cuceri cetatea Timișoara. Pavel Chinezul înregistrează localnici pentru apărare, printre căpitanii armatei numărându-se Vuk Branković, Petru Doczy și frații Jakšić. Bănățenii nu așteaptă ca turcii să ajungă la Timișoara, pornind în întâmpinarea oștirii dușmane.

Cele două armate s-au aflat față în față pe câmpia din fața cetății Becicherecul Mare (azi Zrenjanin), la 9 septembrie 1482. Lupta este câștigată rapid de vitejii bănățeni, după care aceștia urmăresc și ucid cetele răzlețite ale turcilor. Ocupat cu războaiele din vest împotriva armatelor germane, regele Matei Corvin și-a dorit pacea cu turcii. În acest sens, a început tratativele cu Poarta, la Constantinopol, prin nobilul maghiar Janos Bota. Pe

parcursul tratativilor, în iunie 1487, Dimitrie Jakšić, care era cel mai bun cunoscător al problemelor turcești, pleacă spre Constantinopol, unde a fost primit cu toate onorurile care se cuvin unui trimis regal. După ce își termină cu succes misiunea, la întoarcerea spre Ungaria, Gazi Mustafa îl rănește de moarte, pe podul de la Smederevo²¹, dorind să se răzbune pe Dimitrie, pentru anii grei de temniță, precum și pentru uciderea unui frate al său. Ca urmare a rănilor primite, Dimitrie a murit la 8 noiembrie 1486.

Dimitrie Jakšić a fost căsătorit cu Elena, cu care a avut patru fii: Jovan (decedat după 1500), Dimitrie (decedat la Sibiu în 1510), Petru (decedat în 1521) și George (decedat după 1500). Petru Jakšić și vărul său Marko au fost cei care au împărțit primii averea familiei Jakšić. Despre Jovan este cunoscut faptul că a fost unul dintre primii sârbi care au studiat la Universitatea din Viena. De aici a plecat, în 1543, la Leipzig, unde i se pierde orice urmă. Astfel, dispăre de pe scena istoriei cea de-a doua ramură a familiei Jakšić.

Linia bărbătească a familiei Jakšić de Nădlac s-a stins în anul 1543, odată cu moartea lui Jovan Jakšić, nepotul lui Dimitrie, survenită în luna ianuarie. Restul descendenților au fost doar de parte feminină.

Cântecele naționale sârbești amintesc pe membri familiei Jakšić, mai ales pentru eroismul lor de excepție, dar și pentru aventurile lor amoroase. Scriind despre Jakšić, istoricul Dušan J. Popović sublinia că aceștia erau mari eroi și curajoși în bătălii. Erau, de asemenea, oameni aprigi și certăreți. Se certau cu vecinii și între ei. Aceste însușiri nu au scăpat neobservate în

creația populară. În poezia Dioba Jakšića (Dezbinările Jakšićilor), rapsodul popular afirmă că, certându-se pentru moștenire, „împărțiră averea strămoșească”, localizând domeniile lor în Moldova, Valahia, Ungaria și Serbia.

Bibliografie

1. Prezentul studiu face parte din teza de doctorat *Dimensiuni istorice, sociale, confesionale și culturale româno-slave pe valea Mureșului Inferior (1802-1918)*.
2. Ljubivoje Cerović, *Sârbii din România din evul mediu timpuriu până în zilele noastre*, Uniunea Sârbilor din România, Timișoara, 2005, pp. 14, 15; Ljubomir Stepanov, Stevan Bugarski, *Mănăstirea Bezdin. Scurtă prezentare*, Uniunea Sârbilor din România, Timișoara, 2003, p. 3.
3. *Jagodina* este un oraș din centrul Serbiei la o distanță de 136 km la sud de Belgrad, pe malul râului Belica. Numele provine de la cuvântul sârbesc „căpșună”. Este centrul administrativ al districtului Pomoravlje, din regiunea Šumadija.
4. Steven Runciman, *Căderea Constantinopolului*, 1453, ed. II, București, edit. Enciclopedică, 1991.
5. Inalcik Halil, *Imperiul Otoman. Epoca clasică. 1300-1600*, București, edit. Enciclopedică, 1996, pp. 70-72.
6. André Clot, Mahomed al II-lea, cuceritorul Bizanțului, București, edit. Artemis, p. 84.
7. Ioan Hațegan, Ligia Boldea, Dumitru Țeicu, *Banatul între 934-1552. Repere cronologice. Selecție de texte și date*, vol. II, partea 1, Timișoara, edit. Banatul / edit. ArtPress, 2007, p. 246.
8. Ștefan Pascu, Ion Ionașcu, Constantin Cihodaru, Gheorghe Georgescu-Buzău, *Istoria medie a României. Partea I (secolul al X-lea – sfârșitul secolului al XVI-lea)*, București, edit. Didactică și Pedagogică, 1966, p. 273.
9. <http://blog.conteart.com/page/4/>, (30 decembrie 2010). Se pare că descendenți ai familiei dănuie până în zilele noastre.
10. Vasile Mărculeț (coord.), *Dicționarul domnilor Țării Românești și ai Moldovei*, București, edit. Meronia, 2009, pp. 164, 166.
11. *Ibidem*, pp. 100-101.
12. *Ibidem*, pp. 148-149.
13. *Ibidem*, pp. 32-33; *Aradul, permanență în istoria patriei*, Arad, 1978, p. 199.
14. Petre Țiucra, Pribeagul, *Pietre rămase. Contribuție la Monografia județului Arad*, București, Imprimeria Căilor Ferate Române, 1936, pp. 283, 284; Eugen Arădeanul, Lucian Emandi, Teodor Bodogae, *Mănăstirea Hodoș-Bodrog*, Arad, edit. Episcopiei Aradului, 1980, pp. 42, 43.
15. Ioan Hațegan, „Vlad Țepeș și Pavel Chinezu în luptele antiotomane din 1475-1476”, în *Analele Banatului. Serie nouă. Arheologie-Istorie* (Timișoara), edit. Mirton, nr. VI, 1998, p. 401.
16. *Ibidem*, p. 403.
17. Ioan Hațegan, *Pavel Chinezul*, Timișoara, edit. Helicon, 1994, p. 139.
18. *Ibidem*, pp. 152-154.
19. *Ibidem*, pp. 158-160.
20. I. Hațegan, *op. cit.*, pp. 161-163.
21. I. Hațegan, L. Boldea, D. Țeicu, *op. cit.*, p. 261.

**STELEAN-IOAN
BOIA**

Astra arădeană în memoria documentelor

Înfrângerea Revoluției de la 1848 a transferat pe alte coordonate demersurile românilor pentru emancipare națională. Lupta pentru fortificarea spiritului național s-a dat cu ajutorul culturii, instituțiilor culturale revenindu-le un rol esențial.

Mișcarea națională din spațiul românesc nu s-a limitat la un grup restrâns de intelectuali, ci a încercat să își deschidă drum în jos, constituindu-și o bază mai largă. Fără a părăsi caracterul elitar, mișcarea națională cuprinde și alte categorii sociale, pe măsură ce s-a cristalizat la nivelul comunităților sătești o elită locală românească. După încheierea războiului civil, în toamna anului 1849, primii care se adunau pentru consfătuiri erau intelectualii laici și bisericești, românii se adunau separat de celelalte etnii. Motivul îl constituia, printre altele, cultivarea limbii materne și lectura tipăriturilor în limba română. Locul întâlnirilor era, când la dr. Atanasie Șandor acasă, când la Consistoriul Ortodox sau la locuința unuia dintre membri comunității de pe lângă biserica *Sfântul Ioan Botezătorul* din centrul orașului Arad. Ochii poliției austriece erau îngăduitori, spre deosebire de conducătorul

administrativ al comitatului Arad, bătrânul conservator Aztél Ianoș. Altfel spus, noi cei de astăzi, nu ne putem explica de ce acesta din urmă le făcea un referat negativ frunțașilor români. Și continuăm să ne întrebăm: oare nu știau, nici unii, nici alții de „recent” apăruta - de doar câteva zile - lege sau ordonanță a guvernului de la Viena al timpului privind funcționarea asociațiilor, din 1852? Fără a cunoaște exact conținutul acesteia, cert este că supravegherea întrunirilor de orice fel continua, iar cei ce se întruneau erau conștienți de supravegherea activităților cu caracter național (filo-românești, filo-sârbești, filo-maghiare etc.). Oficial erau îngăduite reuniunile de vânătoare, de pompieri, de teatru, de binefacere, de apărare civilă, de creșterea cailor etc.

După înrăutățirea relațiilor cu Franța împăratului Napoleon al III-lea și Regatul Sardiniei - nucleul viitoareii Italiei - societățile literare lipsite de statute oficial recunoscute, încep să fie îngăduite. Sibienii, în frunte cu episcopul Andrei Șaguna trimit Locotenenței chezaro-crăiești ardelene, cu sediul la Sibiu, în ziua de 10 mai 1860 (st.n.), o „petițiune pentru o reuniune literară română”. Credem că a fost prima cerere însoțită de un proiect de statute, după o absență de opt ani. Nucleul intelectual românesc arădean gândea sincron cu cel sibian. E suficient să reamintim că ambele centre culturale aveau instituțional, în „nava-mamă”, care era Episcopia (atât la Sibiu, cât și la Arad). Mai puțin sondat este rolul românilor greco-catolici, strânși în jurul mitropolitului Iosif Sterca-Șuluțiu la Blaj, întru oficializarea asocierii culturale laice. Laic pe vremea aceea însemna modern! Modernismul, dacă ne este

îngăduit să accentuăm, nu avea granițe și fruntarii. Dovadă este lista alcătuită în vara anului 1860 de către sibieni, cuprinzând membri de onoare din afara „Marelui Principat Transilvania”. Spicuim în acest sens doar trei nume:

1) Dr. Câmpan Petru, aflat la Berlin ca prefect de studii al celor doi fii ai fostului domn al Moldovei, Mihail Sturdza; era originar din Otlaca Aradului și emigrase la Iași în anul 1836;

2) Kecskemeti Aurel, redactor de ziar în Pesta, cunoscut pentru simpatia sa față de limba română;

3) Dr. Atanasie Șandor, medic și profesor la Preparandia pentru învățători din Arad.

Nu este lipsit de interes cred, să dezvăluim mentalitatea celor strânși în jurul preocupării Asociației cu caracter cultural-identitar și național. În acest sens, redăm ca argument scrisoarea, frumos caligrafiată, a tânărului Sevastian D.Hernia, expediată din capitala Principatelor Unite Române, la 20 octombrie 1860 (st.v.): „Onoraților Membri ai Societății Literare din Arad”. Fostul elev al lui Timotei Cipariu, de la Blaj, scria cu caractere latine următoarele: „Domnilor! inspirat, de amorul patriotic și voind a pune și eu umărul la carul progresului, am simțit plăcerea d-a mă instrui despre tot ce faceți, cum și despre tot ce aveți în cuget a face; sunt cu speranța că voi afla aci mai mulți juni din Transilvania și România, care să voiască a vă susține întreprinderea Dv.

Binevoți, dar, Domnilor, a ne trimite programa, statutele și tot ce ne poate informa despre asociația Dv. Aceasta mi-ar da curajul să dicu (zic - nn.) că junimea aflată în România va întinde una mână

puternică peste bătrânii Carpați. Sper Domnilor că nu veți lăsa această epistolă fără răspuns și că vă veți îndoi a aștepta în urmă concursul nostru”. Chiar dacă tânărul Hernia nu a apărut până la urmă între membri sau binefăcătorii *Asociației Naționale Arădene pentru Cultura și Conversarea Poporului Român*, au fost alții, din Iași și București, care au sprijinit-o nu numai cu bani, dar și cu cărți și ziare. *Arhiva Asociațiunii Arădene* – supraviețuind celor două războaie mondiale – stă mărturie pentru intervalul anilor 1863-1948.

Între cei care s-au afirmat ca membri ai ASTREI arădene, la loc de cinste - chiar dacă istoricii nu le-au acordat atenția meritată - s-au aflat și doi intelectuali români arădeni: protopopol Constantin Gurban și Alexiu Popovici.

Constantin Gurban s-a născut la Buteni (comitatul Arad) la 20 mai 1845, în familia preotului ortodox din localitate. Școala a început-o în localitatea natală, devenind elev al Liceului Greco-Catolic din Oradea ca intern, dar și-a finalizat studiile gimnaziale la Liceul de Stat din Arad. Intrat, la dorința familiei, dar și a sa, la Institutul Teologic din Arad, l-a absolvit în anul 1869 în mod strălucit. În timpul studenției s-a distins nu doar prin rezultate remarcabile în studiul teologiei, dar a fost unul dintre inițiatorii „*Societății de lectură a teologilor români din Arad*”, intrată în activitate în anul 1867, când statutele au obținut aprobarea episcopală. Cei 26 de membri fondatori l-au ales președinte pe Paul Gallu, Iuliu B. Costa din anul al III-lea de studii – secretar, C. Gurban - bibliotecar, Vasile Beleş - casier, ambii aflați în anul al II-lea de studii. Reales bibliotecar și în anul următor de activitate, Constantin Gurban a dovedit

interes susținut pentru lucrările Societății, determinând înființarea unui cabinet de lectură cu 18 periodice românești, unul maghiar și trei germane. A început o intensă corespondență cu asociații teologice din Sibiu, Caransebeș, Cernăuți, fapt care i-a lărgit câmpul și posibilitățile de acțiune. În orientarea activităților „*Societății arădene*”, de mare importanță s-au dovedit îndrumările profesorului Miron Românul, care a înțeles că este pregătit terenul pentru scoaterea unei reviste studențești. Aceasta s-a numit „*Speranța*” și a început să apară, bilunar, din data de 1/13 februarie 1869, sub redacția lui Constantin Gurban, Ioan Beșan, Iustinian Cernețiu, George Morariu. Departe de a fi o revistă eminentamente teologică, și-a propus valorificarea, în interesul public, a lucrărilor membrilor societății, atingând problemele vieții bisericești, școlare, dificultăți ale limbii române. Acest program a fost în mare măsură respectat.

Odată cu terminarea studiilor, Constantin Gurban s-a retras din redacție și a fost numit, în seama bunelor rezultate la studii, profesor de teologie la Institut. El a rămas o slugă cucernică a altarului, iar amvonului o podoabă. Dar, în condițiile în care revista continua să apară până la 15 iunie 1872, fostul student - redactor nu s-a îndepărtat prea mult de activitatea revistei. Activitatea de profesor suplinitor (interimar - n.n.) între anii 1869-1871, când a fost ales protopop al Ineului, calitate în care a dovedit calități deosebite de organizator al vieții bisericești locale, nu l-a împiedicat să-și continue cu succes colaborarea la revistă. Nici activitatea în domeniul vieții școlare nu s-a dovedit mai puțin rodnică și sistematică, astfel că trecerea sa la Buteni pe funcția de

protopop, din 1875 până în 1898, nu a părut decât o recunoaștere a meritelor sale. Fiind socotit cel mai reprezentativ om al bisericii ortodoxe din zonă, a fost ales să primească vizita din 1893 a împăratului Franz-Josef, în trecerea sa prin aceste părți ale comitatului.

Discursul ținut în 1893 la Boroșineu în fața împăratului „cel dintâi împărat, pe care Românii din acel ținut l-au văzut dela Traian”, a rămas în memoria contemporanilor. Constantin Gurban a deținut de asemenea, funcția de director al Institutului Teologic între anii 1883-1884, în locul lui Vasile Mangra. În ciuda statutului de director interimar, a luat măsuri importante în vederea introducerii unui plan modern de învățământ. A urmărit aducerea în institut a unor cadre valoroase dintre tineri, așa cum a fost cazul lui Ion Vidu, adus în institut la inițiativa sa din postul de învățător la Seleuș. Cariera de compozitor a lui Vidu se leagă strâns de trecerea sa ca profesor de muzică la Institut.

Ca susținător al unui program național a fost ales deputat în Parlamentul de la Budapesta, fără a reuși lucruri deosebite, dar nu din vina sa. Cu un program guvernamental-liberal, a mai încercat să „miște” lucrurile din loc, în perioada anilor 1884-1887, dar fără succese deosebite: aristocrația maghiară nu dorea să schimbe nimic. A desfășurat și o activitate rodnică în calitate de membru în adunarea comitatensă arădeană, dar și ca membru al sinodului ortodox ardelean. Orator popular, de o forță copleșitoare, Constantin Gurban s-a validat și în viața publică românească, ca apărător al drepturilor românilor.

Predicator bisericesc de forță, C. Gurban a impresionat ascultătorii prin

stăpânirea deosebită a problematicii abordate, dar și prin forța urmăririi implicațiilor morale ale acestora. Un ecou al acestor abordări au fost articolele publicate în „Biserica și școala” din anul 1884 sub semnătura „Epistolele parohului bătrân.”

Constantin Gurban a susținut cu multă energie activitatea „ASTREI arădene” în plan cultural, dovedind mult spirit de inițiativă.

A decedat la Ineu, la 7/20 ianuarie 1906, fiind înmormântat la 8/22 ianuarie 1906, în prezența episcopului Aradului, a unui impresionant sobor de preoți, a fiicei sale, Constanța, căsătorită cu preotul Iuliu Bodea din Ineu și a celor patru nepoți și nepoate.

O altă personalitate marcantă a Aradului secolului al XIX-lea a fost Alexiu Popovici, născut în 1798, la Cuvin (comitatul Arad), în familia preotului ortodox din localitate. După absolvirea școlii primare și secundare, a intrat la *Universitatea Regală din Pesta*, unde studiază științele juridice, dar a urmărit în paralel și pregătirea didactică. După absolvire, și-a câștigat existența câțiva ani ca dascăl al unor copii din familii înstărite. Alexiu Popovici se distingea prin cultură și se remarcă prin talent oratoric și scris elegant în limba română, latină, germană și maghiară. La începutul semestrului al III-lea al anului școlar 1842-1843, a fost numit profesor interimar la *Preparandia arădeană*, unde a predat studiul limbii române, germane, maghiare, studiul corespondenței, dar și materii practice, cum ar fi creșterea viermilor de mătase.

A mai deținut în paralel și atribuții administrative, ca secretar al școlii de la 7

aprilie 1843 până la 10 februarie 1846, când, din cauza sănătății precare, a fost nevoit să părăsească postul. După ce s-a refăcut a fost angajat ca funcționar la *Consiliul Regesc din Pesta*, unde a activat până în anul 1855, când a obținut o mică pensie și s-a întors în localitatea natală. Aici, ocupând funcția de director al școlii românești, a dovedit reale calități pedagogice. Pe lângă scris-cititul în limba română, a predat cântările bisericești, rudimente de aritmetică, geografie și botanică. Viața aceasta deosebit de activă, neținând seama de sănătatea sa precară, așa încât s-a stins din viață în anul 1859. În scurta sa carieră didactică, s-a dovedit un pedagog talentat și cu deosebite preocupări în domeniu. A tradus în limba română pentru uzul elevilor săi, scrierea „*Politia campestris*”, după ce a alcătuit 6 studii filosofice originale, rămase în manuscris. A mai alcătuit un fel de dicționar botanic cu peste 600 de termeni-descriere, dând termenii echivalenți în latină, română, germană, maghiară. Câteva satire în versuri, dedicate unor intelectuali ai Aradului vremii sale, întregesc aria preocupărilor sale.

Nu cunoaștem până în prezent împrejurările în care o parte a bibliotecii sale, anume trei titluri semnificative, au ajuns în biblioteca „ASTRA”. Fiecare dintre acestea constituie o mărturie a legăturilor strânse cu gândirea europeană a timpului, cunoscută și temeinic asimilată. Primul dintre volumele amintite a fost o scriere teologică a olandezului Petru Canisius (1524-1597), iezuit, a cărui operă a circulat chiar și în secolul al XVIII-lea. Având limba latină de bază, a fost tradusă în germană, sub titlul „*Sohnund Feyertaglichen Evangelien un Episteln Augsburg, 1768*”.

Cartea are 44 de ilustrații, în afară de text, semnate de gravorul german, Erasmus Belling. Alexiu Popovici a cumpărat această carte arătând astfel pe de o parte, deschiderea sa religioasă, iar pe de altă parte, sensibilitatea sa la frumos. Cartea a intrat în biblioteca „ASTRA” Arad, aproximativ prin anii 1870-1880 și a avut o circulație liberă pe la diferite persoane, timp de aproape 30 de ani. Prin anii 1970-1980, a ajuns în fondul Bibliotecii Județene Arad. Cazul acestei cărți nu este unul singular.

Pregătirea sa ca jurist, l-a determinat să procure și o lucrare a lui Ștefan Huszti, el însuși jurist de seamă, maghiar (mijlocul sec. XVIII). Lucrarea se intitulează „Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus hungaricum compositus, Buda, 1745”, fiind prima ediție a acestei lucrări extrem de importante și reeditate de mai multe ori până la sfârșitul secolului.

Însemnarea manuscrisă de proprietate aduce și un detaliu biografic semnificativ: „Ex libris Alexii Popovits 2 os Anni Hum. Absoluti. Budae, die 14 Februarii 1826”. Acest remarcabil exemplar a intrat în biblioteca „ASTRA”. În ciuda semnelor de intensă folosire, și-a conservat legătura originală în piele pe carton. Cartea a intrat în inventarul Bibliotecii Județene Arad, într-un fond comun cu volumul anterior.

Cel de-al treilea volum are drept autor remarcabil, un savant austriac al celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea, baronul Carol Anton de Martini (1726-1800), unul dintre cei mai mari juriști ai perioadei iluministe, cu o reală influență asupra reprezentanților *Școlii Ardelene*. Alexiu Popovici a căutat să-și procure acest volum tocmai pentru deosebita sa importanță. Cartea este scrisă în limba

germană și are titlul „Erklerung der Lehrsetze ueber das allgemeine Staatsund Volkerrecht, Wien, 1791”. Din nefericire, la Biblioteca Județeană Arad se află numai al doilea volum al lucrării, broșat. La Biblioteca Județeană din Arad, lucrarea a intrat prin anii 1967-1970.

Aceste trei volume demonstrează că Alexiu Popovici a fost un reprezentant important al iluminismului în cultura română, hrănindu-se spiritual din opera unor autori de seamă ai vremii sale. Cele trei atestă preocuparea celor din conducerea „ASTREI” arădene de a achiziționa titluri importante, dar și aparținând unor intelectuali români de vază, care au transmis tinerelor generații de elevi arădeni, idei cu o remarcabilă circulație europeană în epocă.

Bibliografie

1. Bolovan, Ioan, Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român 1863-1918. Contribuții monografice, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2011.

2. Constantin Gurban, în Biserica și Școala, Anul XXX, Nr. 3, 15/28 ianuarie 1906.

3. Demșea, Dan, Istoricul unei biblioteci românești – biblioteca Asociației Naționale Arădene pentru cultura și conversarea poporului român, în vol. Comunicări și referate, Arad, 1974.

4. Lăzărescu, Dan, Doi intelectuali români arădeni ai secolului al XIX-lea, în ASTRA Arădeană, anul II, Nr. 2 (3), septembrie 2001.

5. Vesa, Pavel, Clerici cărturari arădeni de altădată, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2008.

MARIA ALEXANDRA PANTEA

Gavril Bodea. Un preot arădean luminat

În secolul al XIX-lea s-au remarcat o serie de preoți luminați care prin activitatea lor, au susținut cauza națională. Din seria acestor preoți face parte și Gavril Bodea. Născut în 1843, la Pleșcuța, a absolvit o clasă gimnazială și teologia în 1866. Vorbea bine limba maghiară. A fost sfințit în 1865, de episcopul Procopie Ivacicovici. A slujit toată viața inclusiv în bisericile din Arad. În decembrie 1881, datorită situației dificile în care a ajuns școala din Turnu ca urmare a separării ierarhice, preotul a fost numit învățător. Situația școlii a fost discutată în ședința Senatului Școlar din 17/29 decembrie al aceluiași an. Cu această ocazie „s-a luat la cunoștință că în Tornea este numit învățător preotul Gavril Bodea”. Acolo a activat ca învățător până la sfârșitul anului școlar 1881-1882, când Simion Albu, cu aceeași misiune dar în Pâncota, devine „învățător aplicat” în Tornea.

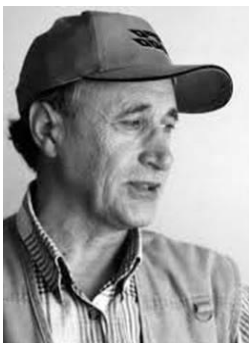
Bun cunoscător al situației din școlile confesionale românești, a fost numit director școlar local. Potrivit „Raportului școlilor confesionale greco-ortodoxe române” pe anul 1889-1890 Bodea era director local al școlilor din Arad-Centru, Pârneava și Șega. În calitate de director local, inspecta școlile și participa la examenele școlare, oficia slujba la începutul anului școlar și sfințea școlile. Ca preot și director școlar, a fost implicat în activități caritabile care cu scopul de a susține școlilor

confesionale românești. În decembrie 1900, când au fost acordate ajutoare pentru copiii săraci, preotul a ținut un discurs, demonstrând rolul important al școlii și al învățătorului în societatea românească. A mulțumit lui N. Oncu și parohului T. Vățian pentru „jertfa și interesul manifestat față de cauza învățământului și în special pentru cuvântările ținute cu această ocazie elevilor și părinților prezenți”. La începutul sec. al XX-lea, a fost cel care s-a ocupat de „robii din temnița tribunalului Arad”; pentru serviciile sale a fost decorat cu crucea de cavaler al ordinului „Francisc Iosif” și cu brâu roșu din partea episcopului Ioan I. Papp.

Potrivit documentelor, în anul 1903, Gavril Bodea era „capelan protopopesc” și „conducătorul oficiului parohial”. Între 1903-1905, s-a numărat printre membri ordinari ai Sinodului Protopresbiterial. În anul 1904, era capelan și avea o vechime de 38 de ani. S-a remarcat ca un susținător al învățământului românesc atunci când clasa politică de la Budapesta lua o serie de măsuri dure de maghiarizare. A susținut activitățile desfășurate de Reuniunea învățătorilor, iar din 1911 a activat ca membru ajutător.

A trecut la cele veșnice în decembrie 1918, în etate de 76 de ani, după ce timp de 53 de ani, a slujit în fața altarului Catedralei din Arad, fiind un „preot zelos și devotat chemării sale”, fapt ce l-a făcut iubit și stimat de „păstoriții săi”.

Materialul este extras din lucrarea Medalioane ale preoților și învățătorilor din Protopopiatul Ortodox Român Arad 1812-1918, Timișoara, Ed. Eurostampa, 2017, pp. 27-28.

EMIL ȘIMĂNDAN

Ziaristul, omul politic și istoricul ION CLOPOȚEL

La 11 ianuarie 2019 am consemnat 100 de ani de la constituirea Uniunii Ziaristilor Profesioniști din România, uniune care de-a lungul unui secol de existență, cu toate vicisitudinile istoriei, a reușit să adune în rândurile sale unele dintre cele mai ilustre condeie ale limbii române.

În această frumoasă galerie se înscrie și profesorul și publicistul ION CLOPOȚEL, care încă din fragedă tinerețe, pe când era elev în clasa a VII-a la Liceul „Andrei Șaguna” din Brașov (1903- 1912), debutează în ziarul „Românul” din Arad, ziar la care, după absolvirea liceului, în 1912, va fi angajat ca redactor de Vasile Goldiș, pentru ca în 1918-1919, să devină prim-redactor. În această calitate, de prim-redactor, i s-a încredințat, în toamna anului 1918, direcția de presă al Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia de la 1 Decembrie.

Cu sprijinul lui Vasile Goldiș, tânărul redactor Ion Clopoțel urmează în paralel studiile universitare, începute la Cluj și continuate la Budapesta (1912-1916) și Viena (1916-1918), unde obține licența în litere (filologie romanică) și filosofie.

Atras de politică, în vremea studenției vieneze face parte din Cercul

tinerilor intelectuali unioniști, pentru care este arestat și închis, împreună cu Valeriu Braniște, la Seghedin (februarie-octombrie 1918), perioadă după care se întoarce la Arad ca prim-redactor la ziarul „Românul”.

După Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, ca ziarist, ca om politic și istoric, dar și cadru didactic (profesor la Școala Normală Confesională din Caransebeș și la Școala de Arte și Meserii din Brașov, 1919-1921, apoi profesor de limba română și franceză la Școala Superioară de Comerț din Cluj, 1921-1931) se va manifesta ca un luptător activ pentru libertate națională și pentru dezvoltarea democratică a României Mari.

În paralel cu activitatea de la catedră, în anii în care a funcționat la Brașov a condus, în calitate de redactor șef, „Gazeta Transilvaniei” (1919-1921), iar la Cluj a devenit redactor-asociat pentru Ardeal și Banat la ziarele din București „Adevărul” și „Dimineața” (1921-1927).

Își continuă activitatea publicistică în calitate de director al ziarelor „Patria” (1927-1931) și „Tribuna democratică” (1932), după ce în anul 1924 s-a numărat printre fondatorii revistei „Societatea de mâine”, pe care o va conduce și o va lua cu el, în 1934, la București. În calitate de editor și redactor șef, Ion Clopoțel va reuși să scoată această revistă, la care a ținut foarte mult, până în anul 1945, când a început „tăvălugul” cenzurii comuniste peste întreaga presă națională.

Ca om politic deține, între anii 1928-1931, deputăția Făgărașului, iar ca ziarist devine Președinte al Sindicatului Presei din Ardeal și Banat (1920-1936) – calitate în care inițiază editarea „Almanahului presei române”.

Colaborează la o mulțime de ziare și reviste din întreaga țară, printre care amintim: „Adevărul”, „Foaia poporului”, „Vocea Ardealului”, „Pagini literare”, „Șoimul”, „Foaia diecezană” (Caransebeș), „Gazeta gazetarilor” (Cluj), „Luceafărul”, „Dacia” (Timișoara), „Viața românească”, „Steaua”, „Adevărul literar artistic”, „Cuvântul” etc.

După cel de al Doilea Război Mondial, în ultima parte a activității sale devine rector al Universității Libere din Brașov (1944-1946), director general în Ministerul Muncii (1947-1954) și director al Bibliotecii Centrale Universitare din București (1954-1959).

De-a lungul vieții a publicat 23 de volume (dintre care amintim doar trei: „Frământările unui an – 1918”; „Revoluția din 1918 și unirea Ardealului cu România”; „Social-democrația și problemele României contemporane” etc.).

S-a impus ca un militant de stânga, dublat de un umanist angajat, pentru care problema fundamentală a fost permanent școala, presa și cultura, punând un accent deosebit pe educație și moralitate. La bătrânețe, cu prilejul unor vizite devenite tot mai rare în Orașul de pe Mureș, urca treptele Palatului cultural pentru a vizita serviciul bibliografic al Bibliotecii Județene din Arad, unde ne evoca momente de neuitat din anii în care a fost redactor și prim-redactor la ziarul „Românul”.

A încetat din viață la 23 august 1986.

ȘTIINȚĂ - EDUCAȚIE

SORIN BULBOACĂ

Abordări specifice în didactica istoriei

În sistemul de învățământ din Europa, din SUA, Japonia și alte state ale lumii, disciplina Istorie ocupă un loc important. În România, în planurile de învățământ, aceeași disciplină are o pondere mult redusă comparativ cu modelul european, fiind considerată chiar o disciplină marginală la liceul, având alocată doar o oră pe săptămână.

Istoria este importantă pentru că formează tinerele generații în spiritul patriotismului autentic, formează identitatea națională.

Scopul articolului este de a prezenta două abordări moderne ale predării-învățării Istoriei în învățământul european actual.

1. Modalități specifice de integrare a surselor istorice în activitățile didactice.

Izvoarele istorice pot fi definite ca urme și produse ale activității umane realizate de autorii lor pentru a comunica informații despre faptele, condițiile istorice sau despre natura lor. Ele reprezintă principalul instrument de lucru pentru istorici și ar trebui să constituie aceeași importanță pentru profesorii de Istorie și pentru elevii lor. Accesul elevilor la surse este considerat de specialiști drept calea

principală de dezvoltare a competențelor din domeniul Istoriei.

Cunoașterea obținută prin cercetarea surselor este una subiectivă, deoarece interpretările realizate de diferiți cercetători sunt diverse. Izvoarele utilizate de istorici pentru scrierea istoriei sunt deosebit de numeroase și diferite, fiind clasificate în surse primare și secundare.

Sursele istorice primare reprezintă materialul original, care nu a fost interpretat de o altă persoană. Exemple: obiecte de artă, pietre funerare, documente oficiale, scrisori, memorii, editoriale, interviuri etc. Artefactele (uneltele, armele, olăritul, articole de îmbrăcăminte, încălțăminte), imaginile (picturile, fotografiile, casetele video/filmele), sunetele (folclorul, muzica, povestirile) pot fi considerate de asemenea surse primare, la fel ca și obiectivele istorice sau locurile în care s-au derulat evenimente importante (bătălii, revoluții, etc.).

Sursele istorice secundare sunt alcătuite din informații colectate din surse primare, interpretate de colector, cercetător. Oferă informații mai analitice și mai cuprinzătoare decât cele existente într-o sursă primară. Exemple: analize critice, articole din reviste de specialitate etc.

Diferența dintre cele două tipuri de surse depinde de cât de aproape a fost autorul de evenimentul descris, dacă documentul a fost produs în timpul evenimentului sau mai târziu și motivele care l-au determinat pe autor să întocmească documentul.

Marea diversitate a surselor istorice, a metodelor și instrumentelor folosite în analiza și interpretarea acestora determină dificultăți în utilizarea lor la clasă.

Dificultățile vizează selectarea tipului de sursă, alegerea celor mai potrivite seturi de întrebări și a celor mai adecvate metode pentru a valorifica întregul potențial didactic pe care îl oferă izvoarele istorice.

Criterii de selectare a surselor istorice:

Profesorii care selectează sursele istorice pe care le vor supune analizei efectuate de elevi în cadrul lecțiilor, trebuie să ia în considerare următoarele elemente:

a) categoria formală de sursă (primară/secundară; scrisă/orală; document oficial/memorii/jurnal;

imagine/fotografie/tablou/hartă; interviu.

b) utilizarea sursei în atingerea obiectivelor de predare a lecției respective;

c) accesibilitatea sursei, ținând cont de vârsta elevilor și de dezvoltarea capacităților lor intelectuale;

d) corespondența între conținutul sursei și conținuturile abordate în lecție;

e) timpul de care dispune pentru analiza surselor;

f) complementaritatea și/sau caracterul contradictoriu al surselor selectate.

Cercetătorii din domeniul științelor educației evidențiază avantajele și limitele utilizării surselor istorice în activitățile de învățare organizate cu elevii. Avantajele integrării surselor în lecția de istorie sunt numeroase:

- dinamizarea procesului de predare-învățare, sporirea motivației elevilor pentru învățarea Istoriei, facilitarea unei abordări multiculturală a faptelor istorice și sociale, încurajarea tratării evenimentelor din perspective multiple, facilitând comparația cu alte surse;

- formarea abilităților și deprinderilor intelectuale necesare gândirii istorice și gândirii critice;

- facilitează studierea informațiilor din document; îi determină pe elevi să-și reactualizeze cunoștințele despre tema respectivă și să le completeze, favorizând transferul și diversificarea cunoștințelor;

- îi determină pe elevi să examineze valorile unei comunități, prejudecățile și stereotipurile pe care societatea le împărtășește la un anumit moment;

- determină o analiză a argumentelor logice folosite de autor în document, a corectitudinii premiselor, concluziilor și a credibilității sursei istorice și îi determină pe elevi să-și exprime punctul de vedere asupra unei teme.

Dezavantajele utilizării surselor istorice la clasă sunt mult mai puține:

- consumul sporit de timp;

- dificultatea sporită în procesul de evaluare (sub aspectul formulării itemilor, duratei, utilității în raport cu evaluările naționale) și riscul perpetuării unor clișee sau/și stereotipuri în perceperea sau interpretarea istoriei.

2. Principiul multiperspectivității în predarea istoriei.

Robert Stradling, un mare pedagog, profesor la Universitatea din Edinburgh (Marea Britanie) consideră că principiul multiperspectivității reprezintă o modalitate și o predispoziție de a vedea evenimentele istorice, personalitățile, culturile și societățile din perspective multiple, utilizând proceduri și procese fundamentale pentru știința istorică.

Multiperspectivitatea ar putea fi definită și ca modalitate de a gândi, selecta, examina și utiliza dovezi provenind din

surse diferite, pentru a lămuri complexitatea unei situații. Perspectiva unui istoric asupra unui eveniment poate fi restricționată de nivelul de stăpânire al diferitelor limbi străine relevante, de familiarizarea lui cu modalitatea de scriere folosită de cei care au scris documentele analizate, de volumul de informații și dovezi disponibile, de tipurile de surse pe care le poate folosi și de accesibilitatea acestora.

Demersurile istoricului depind de selectarea surselor din masa potențială de informații care ar putea fi relevantă. Există 3 dimensiuni relevante pentru principiile perspectivelor multiple:

a) Abordarea evenimentelor istorice dintr-o mulțime de puncte de observație avantajoase: pentru aceasta trebuie să știm cum a fost auzit, văzut sau simțit evenimentul. Trebuie să știm cât de credibilă este sursa, dar și evaluând informația contextuală despre fiecare sursă: cine a fost autorul sursei, ce rol a jucat, unde a fost, ce a făcut în timpul evenimentului, cum a obținut informația. Trebuie luate în considerare și condițiile care au putut să impună constrângeri asupra a ceea ce a văzut, a auzit sau a simțit fiecare sursă.

b) Evenimentele istorice pot fi văzute din puncte de vedere multiple. Mai întâi, trebuie să înțelegem motivele care au determinat aceste puncte de vedere diferite, dacă sunt perspectivele autorilor diferitelor surse sau ale persoanei, persoanelor la care se referă sursele. E important să înțelegem logica din spatele punctelor de vedere exprimate. De ce ar gândi aceasta? Pe ce se bazează acest punct de vedere? De ce ar crede anumite informații și nu altele?

În al doilea rând, trebuie de-construit limbajul textului (diferențiind de exemplu între fapte verificabile, opinii experte, opinii nesusținute, notând ce este omis dar și utilizarea unui limbaj emotiv, folosirea unor analogii false sau a unor stereotipuri). Procesul de de-construcție trebuie aplicat și celorlalte surse: mărturiile orale, fotografiile, filme, postere etc.

În al treilea rând, trebuie să corelăm și să analizăm informația contextuală despre fiecare sursă dacă aceasta ne ajută să înțelegem mai bine de unde vine persoana care a formulat acest punct de vedere, formația sa, asociații săi, credințele și afiliațiile sale.

c) Evenimentele pot fi văzute și printr-o multitudine de explicații și interpretări istorice (incluzând explicații produse în epoci diferite pentru scopuri și audiențe diferite).

Aspecte didactico-metodice

Perspectivile multiple trebuie să devină o parte integrantă a procesului de predare a istoriei în învățământul preuniversitar.

Multiperspectivitatea trebuie să-i ajute pe elevi să înțeleagă că:

- nu există neapărat o singură variantă corectă a unui eveniment istoric;

- același eveniment istoric poate fi descris și explicat în moduri diferite, în funcție de punctul de vedere al istoricului, omului politic, jurnalistului, martorului, iar fiecare punct de vedere poate fi valabil, chiar dacă nu complet;

- același izvor istoric poate fi interpretat în moduri diferite de istorici diferiți, din țări diverse, în funcție de perspectiva proprie fiecăruia, de perioada în

care scriu și de alte dovezi la care se raportează;

- sursele istorice sunt rareori imparțiale, reflectând punctul de vedere al persoanei care oferă informația;

- indivizii dispun de identități multiple, în concordanță cu vârsta, sexul, ocupația, religia, limba vorbită, relațiile din cadrul familiei iar acestea pot să domine comportamentul lor la un moment dat, mai mult decât identitatea lor națională sau etnică.

Din punct de vedere didactic, utilizarea unei perspective multiple în predarea istoriei, nu reprezintă doar un mod atractiv și interesant de a prezenta elevilor o cantitate mai mare de informații, ci și o modalitate de a le forma gândirea istorică, prin intermediul unor abilități intelectuale, analitice. Pentru a-și dovedi eficiența, aceste abilități ar trebui să fie exersate în mod sistematic, atât pentru studierea istoriei universale sau europene cât și pentru studierea istoriei naționale.

Bibliografie

Căpiță, Carol, Căpiță, Laura, Utilizarea surselor istorice primare în predarea istoriei, Editura Universității din București, București, 2011.

Dulamă, Maria Eliza, Didactica axată pe competențe, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010.

Gruber, Gabriela, Didactica istoriei și formarea de competențe, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2016.

Manea, Mihai, Palade, Eugen, Sasu, Nicoleta, Istorie. Predarea istoriei și educația pentru cetățenie democratică: demersuri didactice inovative, Editura Educația 2000+, București, 2006.

Preda-Tudor, Ana, Abordări inter și transdisciplinare ale învățării, în „Studii și articole de istorie”, nr. LXXIX, 2012, pp. 175-181.

*** Predarea istoriei secolului XX, M.E.C., București, 2001.

Roaită, Alice Ionela, Didactica istoriei. Un manual pentru profesorul de istorie, Editura Paralela 45, Pitești, 2012.

Stradling, Robert, Multiperspectivitatea în predarea istoriei: un ghid pentru profesori, Consiliul Europei, Bruxelles, 2003.

Stradling, Robert, Să înțelegem istoria secolului XX, Editura Sigma, București, 2002.

Trif-Boia, Andreea Elena, Clasic și modern în predarea istoriei, în *** Istorie locală și valențele educative ale patrimoniului cultural (coord. Sorina Paula Bolovan, Nicoleta Marțian și Sorin Marțian), Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2010, pp. 73-82.

CREDINȚĂ

VOICHIȚA TULCAN MACOVEI

Adevărata biserică a lui Iisus Hristos

„Oricâtă dreptate aş avea, gura mea mă va osândi şi dacă sunt fără prihană ea mă scoate vinovat.” (Iov, 9, 20)

ÎN SCRIPTURĂ NI SE SPUNE CĂ EXISTĂ „UN SINGUR DUMNEZEU, O SINGURĂ CREDINȚĂ, UN SINGUR BOTEZ” (EFESENI, 4, 5). ASTA ÎNSEAMNĂ CĂ DOMNUL IISUS VA AVEA O SINGURĂ BISERICĂ (MIREASĂ). DE CE OARE ATUNCI, AȘA DE MULTE DEZBINĂRI ÎN RELIGIA CREȘTINĂ?

Astăzi, cei mai mulți dintre noi știm că în lumea în care trăim există o mulțime de curente religioase, grupări, secte, străbat însă veacurile câteva religii fundamentale, reprezentând o organizare unitară proprie, o gândire și o atitudine comună față de Divinitate: iudaismul, creștinismul, islamismul, hinduismul.

Dintotdeauna, oamenii au căutat să înțeleagă sensul vieții lor, existența în sine, și au înțeles că singuri nu vor putea răspunde la marile probleme ale vieții și ale morții. Și-au îndreptat atunci ochii spre un salvator, spre o forță atotputernică pe care nu o puteau identifica pe pământ, printre semeni. Așa s-au născut religiile, care, prin reprezentanții lor: preoți, pastori, învățători, guru etc., s-au străduit să îi apropie pe oameni întrucâtva de „forța

atotputernică”, cea care guvernează universul dar și lumea întreagă. Există persoane care și-au dat seama la un moment dat, că se pot apropia mai mult de Dumnezeu prin practicile unei alte religii decât cea din care făceau parte, astfel că au hotărât să adopte manifestarea unui nou cult religios. Și aici nu putem să nu îi amintim pe Richard Wumbrand, N. Steinhardt, neuitând însă de primii evrei convertiți la creștinism: Saul devenit Pavel, apostolul neamurilor, doctorul Luca, diaconul Ștefan și mulți evrei care au văzut și au experimentat adevărul adus de Iisus în lume, și prin Evanghelia Sa, creștinismul.

Este foarte important să studiem, mai ales în condițiile libertăților de gândire și acțiune ale mileniului nostru, fenomenul religiei și al credinței, și aceasta în primul rând meditând la cuvintele Celui pe care îl urmăm. În „Pilda judecătorului nedrept” Iisus ne spune că Dumnezeu va face întotdeauna dreptate aleșilor Săi, dar se întreabă cu îngrijorare: „...dar când va veni Fiul omului, va găsi El credință pe pământ?” (Luca, 18, 8).

Pe măsură ce descoperim noi fațete ale credinței, cunoașterea captată ne apropie tot mai mult de Acel Dumnezeu minunat - Dumnezeuul lui Avraam, Isaac și Iacov, Dumnezeuul lui Israel, la care avem acces toate neamurile de pe pământ, prin Fiul Său Iisus Hristos. Pentru unii semeni ai noștri, lupta de a căuta adevărul despre salvarea sufletului nostru poate fi foarte mare și grea. Nu mă refer acum la scriitorul Tudor Arghezi, care a făcut din căutarea sa poezie, rămasă totuși un semnal pentru credincioși.

În vara lui 2008, studiind hinduismul, am întâlnit un medic indian care activează la

o clinică privată. A făcut facultatea în România și s-a căsătorit cu o româncă. Am stat de vorbă cu acesta și l-am întrebat despre credința în Dumnezeu, despre mântuirea sufletului și despre alte aspecte ale religiei. Studiase șase ani creștinismul la o mănăstire catolică din India, fără însă să se convertească. Mi-a mărturisit că dorește să aprofundeze și poziția hinduismului față de marile probleme, dar că încă nu l-a convins pe deplin nici creștinismul, nici hinduismul.

Aproape toate marile religii ale lumii au ca suport spiritual „cărți sfinte” inspirate, după cum mărturisesc întemeietorii lor, chiar de puterea lui Dumnezeu.

Pentru creștinism, informațiile „Vechiului” și ale „Noului Testament” constituie și astăzi surse despre Cel care este Hristosul, precum și pentru relația dintre Acesta și Tatăl Său ceresc, Dumnezeul lui Israel. „Faptele apostolilor”, în mod special, ne sunt mărturie despre încreștinarea pe care apostolii lui Iisus Hristos, îndeosebi Petru și Pavel, au înfăptuit-o în rândul evreilor, dar și a romanilor, a grecilor și a altor popoare. Totul în numele lui Mesia crucificat, care a înviat prin puterea Tatălui, pentru a ne lăsa nouă harul Său, dar și pentru a ne face părtași, prin Sine, tainei mântuirii. Creștinismul avea să difere de toate celelalte religii prin felul în care oamenii pot dobândi mântuirea (SALVAREA) sufletului: prin credința în moartea și învierea Fiului lui Dumnezeu, o credință care ne cheamă la iertarea și iubirea oamenilor, prin iubirea jertfelnică a lui Dumnezeu.

Înțelegem cât de mult a durat în timp – secole întregi – încetățenirea în rândul oamenilor a creștinismului ca religie. Cu cât

oamenii l-au cunoscut mai îndeaproape pe Hristos, cu atât și-au dat seama că se află tot mai aproape de Dumnezeu.

Cunoașterea prin aprofundare a vieții lui Iisus Hristos, a dovedit celor care au avut curajul dar și dorința de a trece dincolo de orice obstacol, că toate minunile, toate lucrările săvârșite de Acesta, iar apoi de apostoli, nu au putut fi înfăptuite prin putere omenească. Acolo unde se săvârșiseră tămăduiri de grele boli, considerate de oameni nevindecabile, categoric era Dumnezeu. Mai mult, oamenii tuturor timpurilor au putut verifica adevărul acestor minuni: prin credință au putut experimenta și trăi la rândul lor minuni în viața proprie; au putut așadar să înțeleagă cea mai mare minune - binecuvântare a lui Dumnezeu pentru noi, oameni ai tuturor timpurilor: că Iisus este viu și că poate lucra cu aceeași putere ca și când era pe pământ.

Și dacă istoria consemnează lupta atât de strânsă pe care apostolii și Biserica Primară a lui Hristos au dus-o pentru răspândirea creștinismului în forma sa fundamentală (aceea apropiată de gura lui Hristos care le-a făcut cunoscută Evanghelia), de ce oare sunt consemnate astăzi, la începutul mileniului III atât de multe biserici, atât de multe confesiuni, atât de mulți învățători în numele creștinismului? Se mai pot uni adepții lui Hristos într-o singură Biserică, în așteptarea Mântuitorului?

Un bătrân misionar (român stabilit în Statele Unite ale Americii, creștin ortodox, parte din Oastea Domnului, botezat apoi la Cultul Baptist, pentru ca apoi să se declare simplu creștin - misionar ecumenic în Numele lui Iisus) mi-a spus că nu trebuie să privim cu suspiciune și dezaprobare

fragmentarea creștinismului în aceste timpuri înaintate ale istoriei.

Viața însăși s-a schimbat, ofertele diavolului au devenit și ele extrem de diversificate și oamenii, în dorința lor de a rămâne cât mai aproape de Dumnezeu, s-au despărțit unii de alții rămânând împreună după credința și felul de mărturisire a acesteia: unii cu mai multă credință, alții cu medie, sau alții cu mai puțină sau deloc. Poate că acest om are dreptate, dar nu putem să nu înțelegem că în fragmentarea respectivă, probabil că unele grupuri s-au îndepărtat foarte mult sau total de Biserica primară a lui Hristos, de învățăturile Lui cele sfinte, căutând libertatea, călcând dogma creștină, lărgind mereu „calea cea strâmtă” arătată de Hristos.

(fragment din cartea „Ascultând de Dumnezeu - Meditații asupra credinței, Arad, Editura Tiparnița, 2009)

DORIN FRANDEȘ

Atenție la „Noua Arcă” !

Demult, la porunca lui Dumnezeu, Noe a început construcția unei incinte imense din lemn de gofer... Este cunoscută sub denumirea de Arca lui Noe. Se vorbește despre ea dar se cunosc prea puține.

Când, după mult timp, ea a fost terminată, la timpul potrivit, tot la porunca lui Dumnezeu, perechi din toate creaturile care existau pe pământ în acel moment și pe care Creatorul a hotărât să le perpetueze, au intrat cumiți și ordonat, în hăul întunecos din Arcă.

În ceea ce privește numărul acestora au existat și câteva excepții: dintre dobitoacele și păsările „curate”, au intrat în Arcă tot câte șapte perechi, iar dintre oameni doar 4 perechi.

După 150 de zile, toți cei care intraseră în Arcă au ieșit afară și au repopulat întreaga față a pământului.

Deși ca număr, erau la fel ca și la intrare, toți cei care au ieșit din Arcă erau schimbați cu siguranță, nu doar oamenii ci și animalele. Oamenii câștigaseră o mentalitate nouă în urma experienței trăite împreună.

Vreme de 150 de zile și 150 de nopți, toți se aflaseră în situația de a-și petrece viața într-un spațiu închis, limitat, dar în care Dumnezeu s-a îngrijit de toate: de

hrană, de băutură, de aerisire, de iluminat, de reciclarea dejecțiilor și de tot ce mai era nevoie. (De altfel și astăzi tot Dumnezeu este cel care se îngrijește de toate, chiar dacă avem impresia că noi, cu rodul gândirii și al râvnei noastre, „Îl ajutăm” un pic). Deși în acest timp, dincolo de pereții Arcei, s-a petrecut marea eutanasiere a Creației, iar zgomotele acesteia au răzbătut, s-au intersectat și s-au compus sonor, cu microuniversul din Arcă, după ce afară totul s-a liniștit, după ce apele s-au retras și pământul s-a zvântat, la porunca lui Dumnezeu, toți au ieșit din Arcă.

După ce Noe a adus jertfele cuvenite lui Dumnezeu, Acesta i-a binecuvântat și a încheiat un legământ „de neagresiune” cu Noe și urmașii săi, pecetluindu-l cu curcubeul. La ieșirea din reclusiune, nimeni nu a prezentat nici un simptom de readaptare. Nu s-a sufocat nimeni de prea mult aer curat. Nimeni nu a orbit de prea multă lumină. Nimeni nu a căzut în depresie de prea multă liniște. De fapt, nu era multă liniște, erau alte sunete, altfel ordonate.

Nu cunoaștem punctul de vedere al animalelor salvate și eliberate mai apoi din Arcă, dar, în Arcă, oamenii au cunoscut, au învățat, și au suportat, printre altele, și toate producțiile sonore ale fiecărei perechi de vietăți, așa cum sunt ele stârnite de acestea în fiecare din cele 24 de ore ale unei zile. Și le-au auzit bine căci Arca era construită din lemn. Iar Dumnezeu a poruncit ca lemnul întrebuițat de Noe să fie de gofer. Goferul sau chiparosul este un conifer, cu lemnul tare și parfumat și care, la fel ca și molidul din care se construiesc viorile, are cele mai bune calități rezonatorii.

Marea parte a celor care au aflat de Arca lui Noe și-o imaginează ca fiind o imensă barcă de salvare ori o capsulă de supraviețuire sau o unealtă de selecție naturală.

Avea toate aceste funcții, doar că ea funcționa și ca o imensă cutie de rezonanță.

Era o cutie de rezonanță perfectă, căci era construită după planurile lui Dumnezeu și se pare că o astfel de incintă acustică se comportă „în chip minunat”.

Nu am pătruns niciodată în cutia de rezonanță a vreunui instrument, dar constatăm că de mii de ani, cu ajutorul cutiilor se obțin efecte sonore minunate, indiferent de forma pe care le-a dat-o constructorul.

O cutie de rezonanță nu face doar să amplifice sunetele care-i sunt adresate, ci realizează și o veritabilă mixare a acestora. Într-un astfel de proces, unele armonice ale sunetelor sunt exaltate altele, din contră, sunt estompate.

Înăuntru în Arcă, în mod diferit decât în lumea din afară, majoritate copleșitoare a sunetelor erau „producția” vietăților. Sonoritățile naturii răzbăteau prea puțin peste noianul zgomotelor animalelor îngrămădite în imensa menajerie plutitoare.

Odată ieșiți din Arcă, atât animalele, dar mai cu seamă oamenii, s-au pomenit într-o ambianță sonoră cu totul diferită.

Nu se mai aflau imersați în baia de sunete produse cei 8 oameni, precum și de componenții întregii zoologii concentrați pe trei nivele de camere.

În imensitatea lumii în care urmau să trăiască, „să crească și să se înmulțească”, ceea ce-i invada acum, în special pe cei opt oameni, erau sunetele naturii, cele care erau urmarea auzirii vântului, a clipocitului

apei, mai apoi ale vegetației: unduirea ierburilor și freamățul frunzișului. Din când în când, fiecare dintre componente, la porunca lui Dumnezeu, dezvolta câte un mare crescendo, după care totul revenea la o nuanță generală scăzută.

În acest noian de sunete naturale, vorbele rostite de cele 4 perechi de oameni erau stinghere și puține. Și, oricât de mult, s-au înmulțit oamenii pe fața pământului, glasul lor a fost totdeauna minoritar față de glasul naturii.

Această situație a durat multe mii de ani.

Între timp, după creșterea demografică, a crescut și numărul limbilor pe care le foloseau oamenii pentru a comunica între ei. Noe salvase nu numai zoologia, ci și limba lui Dumnezeu, vocabularul și sintaxa cu care omul a vorbit, s-a relaționat sonor, în Eden, cu Dumnezeu.

Dar nici mulțimea oamenilor, nici mulțimea limbilor pe care aceștia le foloseau, după „momentul Babel” nu a reușit să domine, sau măcar să concureze, sunetele naturii în care ei trăiau.

În zilele noastre, „zile de pe urmă”, cum sunt denumite în Biblie, constatăm că Dumnezeu îngăduie ca producția sonoră a vietăților create de El, să concureze sunetele naturii, până la a le domina.

În Arcă, vocile celor 8 oameni nu se auzeau decât rar și în puține din momentele timpului petrecut acolo. Iar pentru a se face auziți, oamenii trebuiau probabil să depună un mare efort.

Acum, însă, omului i s-a îngăduit să aibă acces la o tehnologie din ce în ce mai avansată și eficientă în domeniul intervenției asupra mediului sonor. Randamentul aparatului care stă la

îndemâna oricui, fără ca pentru mânuirea lui să fie nevoie de vreo pregătire, este atât de mare încât prin simple atingere a unor butoane se poate modifica mediul sonor pe o rază de sute de metri. Unii au acces la butoane cu ajutorul cărora raza acțiunii de modificare a preajmei sonore ajunge să depășească limitele globului pământesc. Omul, într-o ciudată și nesănătoasă semeție, a ajuns să fie vocea întâi în noianul de sunete produse de creaturile însuflețite. El dorește chiar să reorganizeze multitudinea sunetelor pe care oamenii îl pot percepe tinzând către „o nouă ordine sonoră”. „Vechea” ordine sonoră valabilă de mii de ani este deja temeinic bulversată și invadată de către om cu o inconștientă îngrozitor de eficientă.

Îngrijorarea noastră constă din faptul că nu suntem siguri că acum el, omul, face aceasta la comanda lui Dumnezeu, așa cum a făcut Noe când a construit Arca.

În pofida vicisitudinilor prin care au trecut în perioada reclusiunii în Arcă, viețuitoarele și oamenii au trecut cu bine încercarea pentru că: Arca era construită după planurile lui Dumnezeu. Cei care au intrat în Arcă erau selectați de Dumnezeu. În Arcă au domnit legile lui Dumnezeu. Nimic din acestea nu se regăsește în noua situație.

Acum nu se mai făurește o Arcă. Totul se aseamănă, mai curând, cu edificarea unei imense discoteci globale. Și cu cât suntem mai atenți, descoperim că regulile acesteia sunt stabilite și mai apoi impuse de către oamenii. Cel mai grav ni se pare faptul că nici inspiratorul acestora, DJ-ul acesteia nu este Duhul Sfânt al lui Dumnezeu.

Cei care au călătorit cu Arca lui Noe au fost salvați, au supraviețuit și au dat naștere

unei noi populații de oameni și de animale. Nu avem nici cel mai mic indiciu cum că cei care se înregimentează în discoteca globală a timpurilor noastre se vor salva și vor supraviețui.

AL. FLORIN ȚENE

Crucea – simbolul omului deschizând brațele, semnul îmbrățișării cu Dumnezeu

Crucea este prezentă ca simbol al unor credințe încă din antichitatea precreștină: în Egipt, în China sau în Creta, la Cnosos, unde s-a descoperit o cruce de marmură datând din veacul al XV-lea î.Hr. Crucea este un simbol din cele patru simboluri fundamentale alături de cerc, centru și pătrat. Ea stabilește o relație între celelalte trei. Aceasta este cea mai complexă simbolistică, care a dat naștere unui adevărat limbaj universal.

Crucea simbolizează în esență pământul, cele patru puncte cardinale, fiind baza simbolurilor de orientare în diferitele etape de existență ale omului. Etapele coincid: omului-animal (orientare interioară), pământului (orientare temporală) și sferelor cerești (orientare spațială).

Sinteza acestui simbol îl descoperim în toate ariile culturale și se dezvoltă, în fiecare din ele, în numeroase variante și semnificații.

Crucea apare pretutindeni pe monumentele din diferite epoci care se pierd în negura vremurilor. De-a lungul vremurilor, mulți oameni și-au pus întrebarea: ce a însemnat ea și ce

înseamnă? În diferite locuri, „crucea a fost unealtă de producere a focului”.

Așa cum se cunoaște, descoperirea focului pentru omenire a fost o binefacere. Omul a putut să încălzească peșterile unde trăia, să-și lumineze bordeiele, să risipească bezna nopții. În aceste noi condiții, omul s-a simțit mai puternic. Focul l-a produs prin frecarea a două lemne uscate. Prin frecare a celor două lemne uscate, prin întretăierea lor, omul a văzut o cruce. Aprinderea lemnului a adus bucurie și mirare omului primitiv. Toate aceste fenomene au venit din ancestral.

În aceste condiții, omul a descoperit că încrucișarea celor două lemne formează o cruce. În cruce este simbolul vieții, al focului și al soarelui. Omul credea că marele astru ceresc, soarele, care răspândește lumină, căldură și viață, a coborât pe pământ și s-a întrupat în scânteile, în flăcările care apăruseră în fața lui, din frecarea a două lemne uscate în formă de cruce.

Omul primitiv și-a dat seama că focul produs de lemnele frecate în formă de cruce era același produs de fulgerele din timpul furtunii, când, după credința din vechime, zeii din ceruri aruncau săgeți de foc pe pământ. Soarele devenise un zeu, iar apoi au început să venereze și focul produs de ei, prin frecarea acelor lemne.

Adorarea focului era foarte răspândită în multe colțuri ale pământului. Și azi, în unele religii, se mai păstrează urmele acestui cult. Un imn persan care preamărește focul începe cu cuvintele: „O, tu foc, domn atotputernic, care te înalți de la pământ, foc ce răspândești cu flăcările tale strălucitoare lumină în împărăția întunericului, tu care cârmuiești soarta

tuturor făpturilor, orice nume ar purta ele. Tu topești arama și cositorul; tu noaptea umpli de groază sufletul celui rău... “.

Mai târziu, unealta de producerea focului s-a schimbat și a căpătat forma așa-numitei zvastici, crucea încârligată. La încrucișarea a două bucăți de lemn se făcea un orificiu în care se introducea un bețișor rotund. Prin învârtirea rapidă a bețișorului, oamenii reușeau să producă scânteii.

Crucea încârligată se întâlnește la multe popoare. Pe vremuri, templele se construiau în formă de cruce, precum în China, India, Coreea, Mexic, Egipt și Grecia. Și pe teritoriul României, bisericile se construiesc în formă de cruce. Simbolul crucii a apărut, deci, cu mult înaintea creștinismului. În basoreliefurile de pe diferite clădiri construite înainte de creștinism, se văd imaginile regelui asirian Ashurnasirpal sau a marilor preoți Samsi-Bin și Samsi-Ublu, care au trăit cu 9-10 veacuri înainte de creștinism, cu crucea la gât, aceștia fiind păgâni. S-au găsit cruci cu prilejul săpăturilor din Micene și Cappadochia, datând dintr-o epocă cu 1200-1300 de ani înainte de creștinismului.

Cunoscând istoria apariției crucii, și simbolistica acesteia în creștinism, pot să spun, că acest simbol a apărut înainte de crucificarea lui Iisus, și spun că, în prezent, aceasta reprezintă trupul omului cu brațele deschise, evocând universul și îmbrățișând pe Dumnezeu.

LITERATURĂ

NICOLAE TZONE

Emil Brumaru despre Șerban Foarță: „DA, DOM'NE, AI «GENIUL LITEREL... »”

Un interviu de Nicolae Tzone

PREAMBUL

Nu e prima dată când mi se-ntâmplă să mă împotmolesc la un milimetru-doi de linia de sosire a unui proiect, se-nțelege, întotdeauna extraordinar. Nici nu știu dacă sunt vinovat cu adevărat de eșecul temporar. Pentru că doresc, la orice mă-ncumet, să merg până-n pânzele albe.

Să răscolesc, să descrețesc toate, dar absolut toate pliurile subiectului pe care mă cațăr, cum se spune în cazul fanaticilor, cu devoțiune sublimă. Lucrul este oarecum firesc, pentru că odată deschisă ușa, pasul următor este în plin Labirint. Date, informații, idei, oameni deja întâlniți aduc alte date, noi informații, noi idei, alți și alți interlocutori. Și alergarea continuă, și linia de sosire se îndepărtează, se tot îndepărtează. Este drept că și distanța față de linia de start devine de la un moment dat încolo un fel de sac plin-ochi cu povești de viață și de literatură de-a dreptul miraculoase.

Este și cazul a ceea ce eu numesc, de mulți ani încoace, „Proiectul Șerban Foarță”. Un fragment din cuprinsul său este

și interviul care urmează, realizat cu Emil Brumaru.

Dialogul a fost realizat, hăt, prin octombrie 2002, în locuința mea din strada Antim, nr. 45.

Aflat la București, la o adunare generală a Uniunii Scriitorilor (poetul era membru al Secției de poezie din Capitală, și nu al Filialei din Iași, cum ar fi fost firesc – nu știu din ce pricină), desfășurată în incinta Teatrului „Ion Creangă”, pur și simplu, Emil Brumaru nu avea unde rămâne peste noapte. Cum nimeni din grupul în care ne aflam nu s-a arătat îngrijorat de situația sa (cred că era prea mândru să ceară efectiv ajutorul cuiva!), i-am spus: „Dragă Emil, mă voi bucura dacă accepți să petreci noaptea la mine, în Antim. Nu e ca la hotel, sunt cărți peste tot, dar este bine...”. „Merg”, a zis. Și am plecat spre vechea stradă bucureșteană. Am pornit pe Calea Victoriei, am traversat Dâmbovița, apoi am trecut pe lângă Mânăstirea Antim, aflată la numai câțiva pași de blocul meu. Aici, la parter, la apartamentul 5, am pășit înăuntru. Câteva minute lungi nu l-am putut opri să scoată volume peste volume din rafturi, cu un fel aparte de tandrețe.

Era evident că-i plăcea ceea ce vedea, titluri deosebite între câteva mii de cărți laolaltă. Una din încăperi cuprindea biroul Editurii Vinea. I-am spus că așa mi-e mai comod, să am sediul acesteia tot acasă, unde locuiesc. I-am povestit cum în camera din mijloc, unde are loc o masă mare, am avut invitați pe sprânceană: Alexandru Lungu, Constantin Abăluță, Nora Iuga, Octavian Soviany, Aurelian Titu Dumitrescu...

I-am spus că din acest apartament, în care am ajuns prin 1988 (blocul urma să se

dărâme, și dărâmat ar fi fost de nu cădea Ceaușescu), a ieșit, în 1945, Mihail Sebastian; la Mânăstire a luat-o la dreapta, pe strada Justiției, și urma să ajungă în Regina Maria... N-a mai ajuns! Tocmai atunci se întâmpla să treacă pe acolo un camion sovietic... Emil a părut foarte uimit câteva clipe. „Hai, dom’ne, ce vrei să zici? Că aici, unde suntem acum, a locuit Sebastian? Nu se poate...”. „Ba se poate, dragă Emil. Se poate... Există și o fotografie cu mama acestuia la fereastră...”.

Seara se lăsase peste București. Emil Brumaru se simțea bine, relaxat. L-am întrebat ce anume vrea să mănânce. „Cum – a zis, alintându-se –, după ce că ți-am venit belea pe cap, mai îmi dai să și mănânc? ” „Păi doar că n-o să te las să mori de foame! Vrei ceva anume?”. „Dom’ne, îmi pare rău să-ți spun, dar sunt cam mofturos. Nu pot mânca orice, am niște probleme...” Și a continuat: „Întreab-o pe doamna dumitale dacă nu-i este foarte greu să facă ceva foarte simplu:

niște cartofi fierți și, de asemenea, fiert, piept de pui...”. Nimic mai ușor și mai la îndemână.

După ce am mâncat, avea, realmente, chef de vorbă. Mi-a dat voie să-i fac câteva fotografii în biblioteca mea. Era curios ce cărți am în lucru la editură, m-a întrebat dacă am vreun proiect la care lucrez mai cu drag. I-am spus că strâng mărturii de peste tot despre Șerban Foarță, că mă răsfată cu prietenia lui și aș vrea să fac un volum cu dialoguri despre el cât de curând, că a ajuns la 60 de ani.

Parcă am spus un cuvânt magic. „Păi am ce să-ți spun despre el... Nu-l cunoșteam încă și am pornit, de la Iași, să-l vizitez la Timișoara...”

Pe vremea aceea aveam mereu un casetofon gata pregătit să înregistreze. L-am întrebat dacă îmi dă voie să-l pornesc. „Pornește-l”, mi-a zis. Ceea ce am și făcut. S-a așezat și mai comod pe pat și a început să vorbească. Ne-a prins miezul nopții. Îmi amintesc că, de câteva ori, în timp ce povestea, am râs cu lacrimi.

A două zi a plecat la Iași. Foarte repede am copiat discuția, i-am trimis-o s-o vadă și mi-a retransmis-o cu câteva minime corijări.

Nu cred că publicarea sa, abia acum, în 2019, impietează cu ceva asupra actualității sale.

***

Nicolae Tzone: Dragă Emil, Șerban, prietenul tău din departele Timiș (departe de bârlogul tău din Târgul Ieșilor, desigur), din vară deveni, păstrându-și neschimbate verva, sclipiciul zisei și humorul, un năstrușnic sexagenar. E o chestie, nu?

Emil Brumaru: O fi, dacă zici. Sau poate că n-o fi. Eu am trecut, în orice caz, de ceva timp prin poarta asta. Nici nu mai țin minte cum a fost... Și ce vrei să-i spun eu acum?

Nicolae Tzone: Spune-i ce vrei!

Emil Brumaru: Păi îi spun că se pot sărbători și 70 de ani.

Nicolae Tzone: Foarte frumos. Optimismul face întotdeauna bine-n univers.

Emil Brumaru: Eu chiar îl văd pe Șerban ca pe un tip care din ce în ce mai mult o să scrie.

Curios, pentru că la început era – sau mie așa îmi părea – un scriitor neprolific, neproductiv. Ca deodată să înceapă să scoată volume după volume. Mi se pare că în fiecare an scoate, la Timișoara sau aiurea,

cel puțin câte o carte. Acuma am înțeles că o să scoată o carte și la tine.

Nicolae Tzone: Ai înțeles foarte bine. Dar cum v-ați întâlnit voi?

Emil Brumaru: Hm... Îmi vine să oftez... Noi ne-am cunoscut foarte ciudat. El scrisese deja despre mine la „Orizont”. Nu ne văzuserăm, nu ne-ntâlniserăm. Se referise la niște sonete de-ale mele pe care i le lăsasem lui Dimov. Și respectivele sonete prima dată au apărut publicate înconjurate de comentariul lui Foarță... Am fost chiar foarte fericit, că nu prea se-nghesuia multă lume să mă publice. Și ce-o fi fost în capul meu, după ce el a scris despre mine, m-am decis să-ncerc să-l cunosc. Trebuia, la urma urmelor, să ne cunoaștem, doar amândoi îl frecventam pe Dimov. Așa că, la un moment dat, m-am hotărât să mă duc la el, la Timișoara. Dom’ne, nu se poate, îmi ziceam, nu se poate să nu-l întâlnesc pe Foarță. Cum, adică, să nu-l știu eu pe Foarță, care a scris atât de frumos despre mine? Drumul era foarte lung de la Iași la Timișoara, dar nu m-am răzgândit. Dacă te uiți pe hartă, observi că e, așa, un fel de diagonală din nord spre sud, care înseamnă, în realitate, o distanță cu adevărat înfiorătoare. Mergi o zi, o noapte, încă o zi...

Îngrozitor drum! Poate exagerez...

Nicolae Tzone: Te-ai decis să mergi la Timișoara?

Emil Brumaru: Da, ne-am hotărât să mergem la Timișoara...

Nicolae Tzone: Să mergem...?

Emil Brumaru: Păi nu m-am dus singur, am luat-o cu mine pe nevastă-mea, pe Tamara. El nu știa despre mine cum arăt, nici în poză nu mă văzuse. Nici eu nu-l cunoașteam. Trebuia să scoatem capul pe geam, când trenul oprea în gară, și să

strigăm: „Șerbane! Foarță!”. N-au fost însă probleme, l-am recunoscut imediat. Am zis: „Ăsta e!” și chiar ăla a fost. Cred că avea niște ochelari foarte mari, foarte bizari, cu dioptrii multe...

Nicolae Tzone: Când se întâmpla asta, întâlnirea asta a voastră?

Emil Brumaru: N-aș putea să spun...

Nicolae Tzone: Cu aproximație...

Emil Brumaru: Nu pot să spun nici cu aproximație, cred că Șerban știe bine, el ține minte totul cu exactitate milimetrică, pentru că are o memorie din asta fabuloasă, ceea ce eu n-am avut niciodată. Niciodată nu am știut cum stau exact cu timpul. Nu-mi dau seama cum se-ntâmplă lucrul ăsta, dar la mine se-ntâmplă. Cu timpul am fost întotdeauna într-o relație de-a dreptul nebuloasă.

Nicolae Tzone: Ai ajuns cu Tamara în îndepărtata Timișoară...

Emil Brumaru: Știam de Mia deja, bănuiesc că la momentul acestei călătorii ne scrisesem cumva. Iartă-mă că nu pot să dau, așa cum vrei tu, o cronologie sigură a faptelor care s-au întâmplat între noi. Îi știam, bănuiesc, soția din scrisori... Mă rog, am ajuns la destinație, am coborât din tren, l-am ochit din prima și ne-am îmbrățișat. El abia publicase „Poeme pentru Phoenix”, prima lui carte, la Litera, împreună cu Andrei Ujică. Faptul că l-am recunoscut imediat e sigur, dar nu mai țin minte cum am ajuns la el acasă. Îmi amintesc că îi tot ziceam: „Dom’ne, dar Ujică unde e?” Făceam ce făceam și repetam: „Dom’ne, dar Ujică unde e?”. Adică, la mine în cap numele lui Foarță era combinat neapărat cu cel al lui Ujică. Încă nu știam că Șerban era un tip foarte irascibil, chiar extrem de irascibil. Mi-a spus, iritat la culme: „Stai,

dom'ne, ce tot o dai cu Ujică și iar cu Ujică, de parc-am fi Stan și Bran...". Rețin reproșul ăsta, cu Stan și Bran, mai ales că el a început să se ambaleză. „Nu, că tu ne vezi ca pe un fel de Stan și Bran, care trebuie să fie neapărat împreună...". Mi-a rămas în memorie, ca un lucru extraordinar, faptul că avea un mobilier foarte fin. Ai fost la el vreodată?

Nicolae Tzone: Am fost...

Emil Brumar: Mobilierul ăla mai există? Cum să-ți spun, erau acolo niște măsuțe cu piciorușe subțiri, albe... M-a impresionat enorm fragilitatea asta a mobilierului lui. N-am uitat niciodată impresia de atunci, deși amândoi eram într-o perioadă când beam cu veselie și cu tristețe, bineînțeles.

Nicolae Tzone: Ce predomina la Șerban? Veselia sau tristețea?

Emil Brumar: Era o combinație a lor. Ah, acum, vorbind, mi-am adus aminte că la un moment dat Foarță a declarat scurt că el are geniu. Pe mine chestia asta mă cam lăsase interzis.

Dom'ne, totul până aici. Când spune unul că el are geniu, gata, pe mine m-a enervat... Zic:

„Cum, dom'ne, cum ai spus?" Zice, nuanțând: „Da, eu am geniu literar...". Și, într-adevăr, așa este, Foarță are, cum mărturisea neglumind, „geniu literar", ceea ce s-a dovedit, odată cu trecerea timpului, cu vârf și îndesat. Dar atunci nu puteam să accept așa ceva. Cred că l-am luat serios peste picior. M-am opus virulent, pricepi, la situația asta de a sta cu un geniu lângă mine.

Și lui i-a sărit țandăra imediat. Era soția lui, Mia, de față, dar degeaba încerca să-l domolească.

Lui îi sărise țandăra rău de tot, se inflamase nemaipomenit și a început o ceartă cruntă, pur și simplu absurdă, între noi doi. Multă vreme, nici unul nu am cedat de pe poziția sa. Și-am ținut-o așa o vreme, până când eu nu am mai rezistat. I-am spus, doborât: „Da, dom'ne, lasă-mă-n pace!

Ai geniu literar, așa e, lasă-mă-n pace...". Credeam că gata, declarându-mă învins, am scăpat.

Ei, nu, că acum trebuia neapărat să mă convingă de afirmația lui, de adevărul „geniului" lui. E drept că în noi lucra din ce în ce mai colțos și băutura cu care ne tot tratam, așa că, dacă n-am ajuns la o păruială în lege, insultele reciproce, pe care nu le mai țin minte, nu le-am prea ocolit.

Cert este că, după toată tărășenia asta, Șerban a fost foarte amărât că eu, ca musafir, am fost tratat așa de necuviincios. Dar, uite, azi mi-e foarte clar că la chestia aia cu „geniu literar", de unde pornise întreaga ceartă, el avusese întru totul dreptate. În orice caz, a doua zi, dimineață, a început să-și ceară iertare tot timpul. Și o făcea așa, într-un mod din ăsta dostoievskian, nu știu cum, încât nu mai puteam să-l opresc. Și eu nu mai știam ce să-i spun ca să nu se supere, cumva, din nou. Poate că el nu mai ține minte ce s-a întâmplat atunci. Aș fi curios să povestească, la rândul lui, această ceartă inițială care a izbucnit la masa de primire, după nu știu cât timp, datorită aceluia geniu literar pe care el îl clama fără oprire, încât mie mi-a sărit capsă. A început, așadar, să-și ceară insistent iertare. Și l-am tot iertat așa, de vreo trei ori sau chiar de mult mai multe ori. S-ar putea, nu zic nu, ca versiunea lui să fie alta și să spună: „Dom'ne, dar ce răutăcios e acum Emil și ce gogoriță

născocesc el". Dar eu așa țin minte că s-a întâmplat atunci. Prima dată când deja era ușor dus spre scandal au fost întrebările mele repetate în legătură cu Ujică, când n-a admis nici într-un caz să fie asociați ca un fel de cuplu gen „Stan și Bran”.

Această secvență o am perfect în minte. Cred că stătea lângă un telefon pe un hol, voia să vorbească și deodată a început să-mi explice că el nu e Stan și Bran cu Ujică...

Chestiunea de a doua zi, cu iertarea, nu s-a încheiat așa ușor. Bineînțeles că l-am iertat și că iar și iar l-am iertat. l-am spus: „Lasă-mă, dom'ne, sunt un musafir care te-a iertat, hai să trecem și la alte lucruri...”. El era, mă rog, total amărât, întristat de ceea ce a putut el să facă unui musafir, să se certe cu un musafir ș.a.m.d. Și povestea asta cu iertarea se umfla, se tot umfla și nu se mai încheia. Ei, până la urmă nu știi cum, dar ne-am acceptat, unul iertarea, unul greșeala, și ne-am revenit, dar cu greu.

Nicolae Tzone: Ce s-a întâmplat după împăcare?

Emil Brumaru: Eu nu știu, nu mai știu. Trebuie vorbit cu el, pentru că, întâlnindu-ne odată, mi-a spus niște amănunte pe care eu nu le mai țineam minte. De exemplu, că eu căutam un anume volum din Arghezi, din ediția de Scrieri, care ajunsese la nu știu ce număr și la un moment dat totul se petrecea într-o librărie, unde, ușor băuți, intraserăm amândoi. Și eu am cerut insistent – asta el mi-a spus mie, că eu am uitat total – o scară, să mă sui la un raft anume, de deasupra. El a fost foarte îngrijorat că eu o să cad sau că nu știu ce-o să se întâmple, așa băut cum eram, și mi-a ținut scara cu multă teamă. Totuși, m-am

suit pe trepte cu foarte mare siguranță și am luat cartea lui Arghezi.

Pot să-ți spun că Foartă, la ora aia, era în răspăr cu toată lumea. Ne-am dus într-un bar, să bem ce ne plăcea și, cum vedea pe unul cunoscut, spunea: „Dom'ne, să nu cumva să vină ăsta la masa noastră... Stăm numai noi doi, nu avem nici o problemă cu nimeni...”. Pe vremea aceea era foarte refractar la orice fel de prietenie în orașul Timișoara. El nu se potolea, ataca, simțea nevoia să vorbească: „Dom'ne, ai venit aici și cu siguranță ne crezi, pe toți, niște bănațeni pătrați!”. El ataca înainte ca eu să-i spun vreo opinie de-a mea, și eu trebuia, probabil, să zic:

„Nu, dom'ne, nu vă cred așa, nu sunteți bănațeni pătrați”.

O impresie extrem de agreabilă mi-a lăsat soția lui, Mia. Era o femeie minunată. Vorbind despre cum se simte, despre starea ei generală, a spus niște vorbe care mi-au rămas mult în minte: „debandadă viscerală” sau așa ceva. Nu știu dacă era încă de atunci bolnavă.

L-am vizitat și pe Ujică. Lucra, dacă nu mă înșel, la o bibliotecă cu multe cărți foarte rare. Nu știu ce-aș mai putea spune în legătură cu vizita mea la el...

Nicolae Tzone: Vorbește-mi și despre alte întâmplări sau întâlniri cu el.

Emil Brumaru: La un moment dat, cred că eram la Curtea de Argeș, bănuiesc, sau eram chiar în Iași, i-am scris despre faptul că vreau să cumpăr o ediție din „O mie și una de nopți” și o alta cu opera completă a lui Balzac, în nu știu câte volume, amândouă „loviturile” fiind puse la cale cu Radu Petrescu, care cunoștea toate anticariatele din București. Îmi spusese: „La anticariatul cutare sunt volumele astea, însă

trebuie o sumă cam mare”. Cred că era vorba de o sumă de vreo 3.000 de lei, pe care, mai ales că eu nu aveam serviciu, nu puteam să mi-o asigur singur în perioada aceea. Deci am pus la cale cu Radu Petrescu cumpărarea acestor volume, dar pe de altă parte trebuia să-mi fac rost de bani. M-am hotărât, pentru o parte din ei, să fac un împrumut de la Uniunea Scriitorilor. Cum eram departe de a avea și alte soluții, m-am gândit să apelez la Foarță. I-am scris, ca atare, o scrisoare, la care el a avut un răspuns superb, nu epistolar, ci pur bănesc. Îi scrisesem cam așa: „Te rog, dragă Foarță, trimite 500 de lei subsemnatului și fii absolut sigur că nu ți-i voi trimite, dragul meu, înapoi niciodată”. Imediat mi-a trimis banii ceruți, n-a fost o problemă. Între timp eu mai luam și de la alții, ca să strâng toată suma care-mi trebuia. Când am avut toți banii, l-am anunțat pe Radu Petrescu. Mi-a trimis o telegramă, într-un stil extrem de ceremonios: „Aveți, în sfârșit, un Balzac complet, o ediție care are și prefață...

Sunteți un om fericit”. Am trăit, apoi, la București, când am fost cu Radu Petrescu, să ridicăm cărțile, o bucurie fantastică.

Cu Foarță am avut întâlniri destul de rare, curios, căci țineam foarte mult unul la altul. Eu i-am dedicat, de altfel, mai multe poezii. Unele au apărut mult mai târziu decât le-am scris și ușor-ușor ameliorate. El nu știe nici acuma variantele inițiale, pentru că eu, la vremea respectivă, trecusem peste barierele lingvistice și începusem să folosesc toate cuvintele limbii române. Într-o scrisoare pentru Foarță – o am într-un registru – mi-am permis să-i scriu foarte amical, folosind, fără nici o prejudecată, cam toate cuvintele limbii noastre, încheind-o cu un îndemn final de a... „fute

lumina”. Zău că era un final foarte, foarte frumos acolo, nu glumesc.

I-am scris mai multe scrisori, pe care cred că le are, în care mi-am luat pe deplin libertatea de a scrie cu toate cuvintele, fără a mai avea senzația că fac ceva interzis. Știi, este un moment în care începi să scrii chiar bine, adică aceste cuvinte se încadrează foarte, foarte bine între celelalte și devin atât de firești, aș spune chiar creatoare. Această libertate te face să scrii versuri pe care înainte nu le scriai, să izbutești poezii pe care înainte nu le puteai nici măcar închipui, pentru că te jenai de două-trei cuvinte.

Nicolae Tzone: Nicolae Tzone: Șerban n-a venit niciodată la Iași?

Emil Brumaru: Ba da. Dar foarte târziu, când ajunsese director la Teatrul din Timișoara. A venit și a fost absolut fermecător. În sala Pruteanu, de la Teatrul Național din Iași, unde se adună după spectacole actorii, Foarță a fost într-o formă de zile mari. Pur și simplu le-a vorbit ore întregi actorilor teatrului lui Mișu Ursachi. E drept că Ursachi nici nu-și prea știa propriii angajați, că era cam retras față de ei. Șerban își juca însă rolul de mare șef, repetându-mi din când în când: „Dom’ne, să vadă toată lumea cum arată un adevărat director de teatru...”. Erau și niște actrițe frumoase acolo, e drept. Era, repet, absolut fermecător. Cred că niciodată nu l-am auzit pe Foarță vorbind cu atâta aplomb și cu atâtea poante pe milimetru pătrat. Într-adevăr, are „geniul literiei”. Le demonstra, într-un mod memorabil, acestor actori cum trebuie să fie un mare director de teatru național. Am fost martor la un adevărat bombardament cu particule din astea elementare, atomice, și-mi amintesc cât

putea să fie el de fericit acolo, în acea seară de neuitat.

Ne-am dus, într-un târziu, la locul unde era cazat și l-am lăsat să se odihnească.

Nicolae Tzone: În București, în anii tinereții voastre, nu v-ați văzut?

Emil Brumar: Am o amintire, fragmentară, legată de o participare la una din Conferințele Uniunii Scriitorilor, unde Foarță a venit cu două valize imense, imense, nu exagerez. Erau două valize pline cu fel de fel de costume, de cravate în diferite culori. M-a impresionat, m-a uluit de-a dreptul, parcă le tot văd, mărimea geamantanelor. Și n-a tras la vreun prieten, la Dimov sau la altul. Nu, Foarță a venit și și-a luat, scurt, o cameră la Athénée Palace. Ne-am întâlnit Dimov, Foarță și cu mine, bineînțeles, la Athénée Palace. Dimov, neapărat, voia să bea Chartreuse, numai și numai Chartreuse. Erau pe masă niște pahare mari, dar licoarea aceea era așa, cam un centimetru în ele. Pe urmă, amândoi au început să cânte în germană. Eu nu știam nemțește nici o boabă, așa că eram practic exclus din grupul ăsta de trei. Era un bar în care nici nu prea umbla lumea, pentru că era foarte scump, iar băutura aleasă de ei era o raritate.

Adevărul este că Dimov, când era el în maximele bucurii și, cum să spun, nobleți ale poetului care era într-însul, voia Chartreuse. Ceea ce mă deranja pe mine este că pur și simplu eram exclus, eram lăsat deoparte. Ei nu mai aveau nici o treabă cu mine. Ba, după ce-au cântat, au început și să vorbească în germană, după care iar au început să cânte în germană. Nu cântau în surdină, cum se-ntâmplă de obicei în localuri, nu, dom'ne, cântau de duduia barul ăla. Era o „noblețe” exagerat de

zgomotoasă. A, și mai încolo au început să cânte niște cântece care erau cam interzise cumva în toate părțile lumii. Voiau să sfideze, nu mai luau în seamă riscurile.

Continuam să fiu supărat, dar n-am plecat. Ce se întâmpla acolo nu era beție – nu se putea îmbăta omul numai cu degetul acela de licoare fină –, era un fel de exaltare, cum spuneam, a nobleței poetului și a poeziei lui Dimov și a lui Foarță. Recunosc că eram invidios, că deși eram acolo, între ei, nu eram, de fapt, cu ei, simțind că între ei doi nu mai putea încăpea atunci nimeni și nimic. Apoi nu știu ce s-a întâmplat, că iarăși s-a supărat Foarță. El trebuia să stea la Conferință, să voteze, era o chestie de grupuri, de grupări, dar s-a evaporat.

A doua zi mă întâlnesc cu Dimov, care mi spune: „Știi că Foarță a plecat?” Zic: „Nu se poate...”. Zice: „Nu, dom'ne, a plecat, și-a luat valizele alea imense și-a plecat... S-a dus acasă, că nu știu ce dracu s-a întâmplat în bărulețul ăla, cu nu știu cine”. Zic: „Eu nu i-am făcut nimica...” „Păi – adaugă el – nici eu, dar nu știu ce dracu s-a întâmplat cu el...”.

Adevărul e că Foarță se inflama pentru lucruri și gesturi foarte, foarte mici, care pentru alții păreau fleacuri. El, nu, pentru mici chestii lua foc. Era „la literă” cu absolut orice și cu absolut oricine. El și cu cearta era „la literă”, nu numai cu geniul.

La o altă Conferință a Scriitorilor îmi aduc aminte (sau la aceeași?) că eram cu toții pe un ring de dans la Athénée Palace. Era într-o seară, și de față era Virgil Teodorescu, care, dincolo de funcția lui de la Uniunea Scriitorilor, era în Marea Adunare Națională. Grupul era destul de mare, fiind prezenți Foarță, eu, Dimov,

Mazilescu, Nina Cassian. Mai era și Sântimbreanu, pe atunci directorul Editurii Tineretului. Dom'ne, Foartă luase un premiu la Editura Tineretului pentru o carte, „Simpleroze”, foarte bună, dar luase un premiu pentru carte de copii... Nu știi dacă-l știi pe Sântimbreanu...

Nicolae Tzone: L-am cunoscut, am fost ultima dată, acum câțiva ani, împreună la o întâlnire literară la Turnu Severin.

Emil Brumaru: Sântimbreanu era așa, o namilă, era ceva enorm. Avea o înălțime incredibilă. Ei, Foartă cam știi cum e, de la mijlociu spre mic. Se aflau, cei doi, la capetele opuse ale mesei. Virgil Teodorescu stătea cam pe margine, între ei. Nostim era – nu trebuie să uit să spun asta – că Virgil Teodorescu plătea ceea ce noi beam în neștire acolo. Și plătea cu niște cecuri ale Marii Adunări Naționale, ceea ce noi nu mai văzuserăm niciodată până atunci. Eram liberi, dar absolut liberi să bem orice și oricât de mult. Și-a început cearta, de pomină, dintre Foartă și Sântimbreanu. Foartă era foarte rău, țipa la Sântimbreanu – deși nu prea avea dreptate!

– cum de i-a dat lui un premiu pentru literatură pentru copii, că el n-a scris o astfel de carte, că „Simpleroze” nu-i o carte pentru copii. Sântimbreanu se străduia din răspuțeri să-i demonstreze că degeaba se ceartă cu el. Spunea: „Dom'ne, în felul ăsta eu te-am salvat cumva... Totuși, ți-am dat un premiu, pe care altfel n-aveam cum să ți-l dau...”. Foartă era din ce în ce mai arțăgos:

„Cum adică, mi-ai dat? Ce, cartea mea e pentru copii? ” Etcetera, etcetera. Și duelul ăsta între namila de Sântimbreanu, care se enervase la culme și se sculase în picioare, și Foartă, de două ori mai scund, dar nemaipomenit de pornit, era ceva

extraordinar de comic. Lucrurile s-au liniștit numai după plecarea lui Sântimbreanu.

Petrecerea a continuat cu o simpatică partidă de dans. Astfel, la un moment dat, Nina Cassian dansa pe ringul de acolo cu noi trei deodată, cu Dimov, cu Foartă și cu mine. Ea singură, între noi. Încearcă să-ți imaginezi scena asta. Ea se afla în mijloc, iar noi ne bâțâiam alături, ca mici paraziți ai trupului ei măreț. Căci Nina Cassian, adevărat este, avea un trup superb.

În toată veselie asta, a fost, spre dimineață, și un schimb de haine între Virgil Mazilescu și... Virgil Teodorescu. Nu știu cum s-au petrecut lucrurile, că în zori Virgil Teodorescu a fost găsit dormind pe haina lui Virgil Mazilescu, pe un dâmb ierbos.

Nina Cassian cred că n-a apreciat întru totul „prestația” noastră masculină, preferând să plece, la un moment dat, singură, spre casă. Pe mine, însă, imaginea asta a noastră, a lui Dimov, a lui Foartă și a mea dansând în jurul ei, pe ringul ăla, nu m-a părăsit nici până azi. La dans, Nina Cassian ne întrecea, se înțelege, pe toți trei. Eu nici nu știam să dansez, Foartă cred că știa, Dimov cred că știa și dânsul, dar era cam greoi...

Nicolae Tzone: Șerban mi-a povestit că s-a trezit, în ultimii ani, uneori, cu niște telefoane mai ciudate de la tine. Despre ce e vorba?

Emil Brumaru: Stai să vezi cum a fost. Acum trei-patru ani, din cauză că mă sculam la ora două-trei din noapte, cu o regularitate de ceasornic, și, de asemenea, din pricină că aveam vis-à-vis de fereastra mea o firmă luminoasă, pe care scria „Ziua” și care numai noaptea se aprindea, m-a prins dorul să-i spun ceva lui Foartă. Deci în plină noapte, privind peste drum, citeam

„Ziua“ și, probabil contrariat și cam plictisit, am vrut să-i spun ceva lui Foarță. I-am dat un telefon, cred că l-am sculat din somn, cum spuneam, pe la două. Mi-a închis telefonul. Mi-am zis că, probabil, n-a înțeles bine, somnoros fiind, că am fost eu. Nu băusem nimic, dar pentru că luasem diazepam, am crezut că am fost confuz. Așa că l-am sunat, din nou, la trei noaptea, cu mare insistență. În sfârșit, a răspuns din nou, foarte supărat: „Tu îți permiți chiar orice? Nu vezi că e trei noaptea? “. Era trei noaptea, într-adevăr. I-am explicat: „Dar la mine e ziuă acuma, uite scrie «Ziua» și pe pereți...”. S-a mai liniștit, în fine, după ce a mai bodogănit câte ceva. I-am făcut chestia asta de vreo trei ori și până la urmă a izbucnit, dar iarăși ne-am împăcat. După isprava asta, cu „Ziua” de la trei noaptea, mi-a trimis ultimele cărți tipărite de el la Brumar. Eu am scris foarte entuziasmat despre una dintre ele, „Erau ziare, evenimente”. I-am dat un telefon, să-l felicit. Luase din „Adevărul”, din alte gazete, niște știri, sordide, pe care le versificase. Dom’ne, e colosal în lucruri d-astea. El, dintotdeauna, a putut versifica absolut orice, însă cu o extraordinară naturalețe, scriind ca și când nu ar încerca să versifice. Orice, și acte poate să versifice, și anunțuri de la mica publicitate. Chiar a făcut în acest volum o „Mica publicitate” colosală. I-am și spus: „Dom’ne, fii atent că asta s-ar putea să fie cartea cea mai interesantă a ta.

Înainte de orice, tu ai prins o chestie extraordinară. Din toată mizeria din jur, din toate omorurile, violurile, tu ai reușit să faci o poveste, adăugând numai foarte puțin. Foarță are, recunosc o dată în plus, „geniul literei”. În textele din „Erau ziare, evenimente”, chiar dacă adăuga numai o

literă acolo, care era a lui, era suficient și se vedea marca Foarță. Dom’ne, este de un umor nebun, dând impresia că nu a făcut nici un efort. Era foarte vesel. Când i-am spus că s-ar putea ca asta să fie cartea cea mai bună a sa, nu prea știam ce spun, pentru că la scurt timp el a venit cu alte cărți, extraordinare și ele.

Nicolae Tzone: Spuneai că i-ai făcut acestui volum o prezentare. Unde anume?

Emil Brumar: În „Monitorul”, unde am mai făcut prezentări ale unor cărți care îmi plăceau foarte mult. Am fost uimit când am văzut cât de consistent s-a scris despre cartea lui și cât de bine apreciată a fost. Să amintesc, apoi, despre niște dedicații de o spontaneitate uluitoare pe care le așterne pe cărțile pe care le dăruiește. Poate că se chinuie în secret, acolo, când le scrie, dar când ți le dă, acestea sunt clare. Dar eu cred că Foarță le face foarte rapid. Și același joc superior îl practică – mai nou – atunci când transmite vreo epistolă prin internet. I-am trimis o dată și mi-a răspuns, foarte prompt, desigur în versuri. Sunt mult mai multe de spus despre el, dar nu mi-aduc acuma aminte decât ceea ce ți-am povestit deja. Ar fi foarte interesant să avem față în față ceea ce-mi amintesc eu, cu ceea ce-și amintește el.

Nicolae Tzone: La Timișoara ai mai fost?

Emil Brumar: Am mai trecut doar o singură dată.

Nicolae Tzone: Scrisorile lui le păstrezi, la o adică?

Emil Brumar: La o adică, da, dar pentru a fi găsite vor fi necesare scotociri intense. Asta nu pentru că n-aș fi ținut la ele, dar știi cum se-ntâmplă: le pui pe un raft, pe urmă, pe raftul respectiv, chiar în

acel loc, am mai pus două cărți, și tot așa. Negăsindu-i scrisorile, îl mai enervez cu câte un telefon, pentru a-i cere iarăși și iarăși adresa. Am avut, cu privire la Foarță, întotdeauna un fel de nostalgie că nu stă mai aproape, că nu ne vedem decât foarte, foarte rar...

Mă bucur că el are o perioadă bună în scris. Un lucru care nu înțeleg de ce nu se prea spune este că, totuși, a fost unul din componenții grupului oniric. Că i-a fost foarte credincios lui Dimov, îndeosebi în perioada inițială. Acum, că a trecut și el de 60, a făcut bine, chiar foarte bine. Am văzut că mai toată lumea l-a luat în seamă, că s-a scris în „Orizont”, în „România literară” și prin alte părți. O să fie din nou în prim-plan pe la 65 de ani. Și după asta, va fi lăudat și mai vârtos la 70 de ani. Cam asta e figura. Și el trebuie să fie bucuros, îi spun eu, acum. Îi apar cărți foarte bune... Când toți sfârșesc, el pare că începe, așa că o să-i urez să mai trăiască măcar până la 85 de ani, căci nu mă îndoiesc de faptul că va scrie în fiecare zi. Îi doresc să publice câte două cărți pe an până la urmă, căci – o să vezi – cu cât va fi mai în vârstă, cu atât va deveni mai prolific.

Nicolae Tzone: Emil, cine-i, în definitiv, Șerban pentru tine?

Emil Brumar: Un foarte vechi prieten, la care mă gândesc întotdeauna cu foarte mult drag. Duc în mine un sentiment profund de bucurie că l-am întâlnit și că ne-am prețuit unul pe altul. Dar acestui sentiment de bucurie i se adaugă altul, de tristețe, de regret, de părere de rău că n-am putut să fim mai mult împreună. Cred că am fi făcut isprăvi mari. Șerban e un om care are foarte mult caracter. Are o verticalitate în felul lui de a fi. Nu a lăsat nicicând măcar un singur fir de la el. A mers numai așa cum

a vrut. A scris cu înverșunare și, deși știa, cel mai adesea, că nu are șanse de publicare, n-a abdicat un singur milimetru de la ceea ce era bine așezat în capul lui.

A fost foarte serios din punctul ăsta de vedere, ceea ce e mai rar. Foarță este omul care n-a făcut compromisuri. Avem scriitori mari, buni, dar care au făcut compromisuri. Ei bine, Foarță n-a făcut absolut nici unul. Să-i dea Dumnezeu sănătate în continuare să scrie!

AUREL DICO

La coada morții

La coada
indescifrabilă
a morții,
pe
întregul pământ
împrăștiată,
cei mulți
așteaptă cumiți,
sperând
să nu mai moară.

Unii, agitați,
se simt -
a câta oară? -
de
cumințenie-nșelați;
grăbiți,
sar peste rând,
s-ajungă
mai în față.
Alții își rup bucăți
din zile,
crezând
că le ascund
de moarte,
în
încă nenăscuții
care, la rândul lor,
vor sta, cândva,
la coadă.

*

Văzându-mi
înserată

dimineața,
mă întrebam
fără cuvinte,
cu ce sunt
mai nerăbdător:

cu moartea?...
cu viața?...
Cuvintele-au
venit târziu...
apoi
întreaga carte...
ce m-aș face
fără voi,
slope cicatrizante?

Viuneviu

Atât e
de târziu..
îmi pare
că moartea
pe de rost o știu..
că nu-s decât un mort
convalescent,
după atâta..
și atâta..
viuneviu.

Neînramare

Portreta mea
neîncăpută
de vreo pânză,
neînramată
ești,
precum
neînramatul
univers;
nesfârșirea ta,
doar Dumnezeu
o-ar fi putut
picta.

LIA FAUR

[trăim în plăceri ilicite]

*

trăim în plăceri ilicite
aceiași stângaci cu scolioză
copilul a venit defect din fabrică
frica nu se repară cu jucării
intră în folosință îndelungată și greșeli
capitale
mamele își umplu fetițele de flori să
se învețe cu verdeața
noi suntem calzi încă până se face frig
termenul de garanție e stabilit
întotdeauna înainte de folosință
se fac teste la prima oră când urina e
fierbinte și curată (plăceri ilicite)

*

bărbatul meu ne trăiește viețile în
somm
se trezește mereu obosit
ne cuprindem și
îmbrățișarea crapă ca un bob sub
urechile noastre (cântec de leagăn)

*

am luat cina și am vorbit despre
realizări
ce înseamnă să faci ceva în viață
să scrii o carte bună apoi să te culci
să te surprinzi în oglinzile hotelurilor
de provincie
în timp ce-ți sugi burta și îți trimiți un
zâmbet reflectat
ca și cum carnea ta
are nevoie să iasă din câmpul
gravitației terestre
pentru doamna cu fața încă tânără
viața înseamnă încălcarea punctuală a
regulilor impuse de tată
câștigi toate concursurile ca să nu fii
un nor sterp
oamenii trec fără să își ia întotdeauna
rămas bun
unii își descheie cămașa și rămân cu
pieptul la vedere
unde se ascunde vina pentru toate
lucrurile neînțelese
vinovăția se împarte seara odată cu
platoul de porțelan
fiecare și-o înghite în mod egal fără
noduri
cu o gură de vin
am scăpat de cioburi adunate cu
mătura
diferența dintre noi stă în doza de
atenție nedisimulată
în sinceritatea vorbitului despre sine
până la lacrimi
furia ce îți micșorează cutia toracică
nu se ferește din calea dezastrului și
arde până la osul occipital
nu ai cum să refuzi
să te surprinzi pe furiș în tot acest
spectacol al cinei

să nu te cuprindă aroganța lucrurilor
simple (cină în taină)

*

am investit ani lumină în scenariul
acestei iubiri
replicile ne-au ieșit întotdeauna din
prima
o scriu eu sau o scrii tu în propriul cel
mai tare festival
trupurile de nisip sunt niște broaște
țeptoase
mădularul tău de carbin a atins toate
membranele
până la sângerare
fă o listă cu bucuriile noastre
disperarea s-a înfruptat din noi la
fiecare contact
știm că nu mai e nimic de făcut când
se întrerupe lumina
simularea unei aureole în jurul capului
meu
e cea mai inspirată alegere
suferința nu e niciodată suficientă fără
destrămare (desperechere)

ANDREI MOCUȚA

Literatura

Facem cunoștință

Facem cunoștință Majoritatea fete, deloc proaste după expresia feței și strălucirea ochilor dar, ca de fiecare dată, pline de potențial ce nu se concretizează niciodată. Pe de altă parte îmi plac, nu-și pierd vremea cu mărunțișuri și sunt conștiente de lucrurile cu adevărat importante. Evident, literatura nu e unul din ele.

Băieții sunt și ei aproape la fel de brici ca fetele, au o prezență de spirit pe care majoritatea băieților de vârsta lor nu o au. Oricum, pe măsură ce timpul trece, ca profesor ajungi să nu mai faci nicio diferență între băieți și fete. Se pierd cu toții în aceleași trăsături comune.

Cu toate astea, băieții nu dau dovadă de același curaj fățiș al fetelor, însă curajul lor e ceva mai ascuns, mai subtil. Mă așez la catedră și-i privesc serios. Catedra, simbolul autorității! Deschid catalogul cu un gest larg al brațelor și uit de floarea de cactus:

- Căcat! strig și-mi retrag repede dosul palmei plin de ace.

O parte din ei încep să râdă.

- Eu m-am căcat deja de dimineață, profu, se încumetă un șmecher.

- Și te-ai șters? Îl întreb în timp ce-mi scot acele din mână.

- Nu-s sigur că destul, răspunde șmecherul.

- Bă, zice alt băiat din ultima bancă, credeam că suntem la ora de literatură. Pentru asta vă plătesc?

- De unde interesul ăsta subit, dragilor? răspund calm. Majoritatea oamenilor sunt incompetenți în profesiile lor. E foarte posibil să fiu și eu unul din ei. Încă nu sunt sigur. Dar de un lucru sunt extrem de sigur: te pot cotonogi de nu te vezi.

Abia când s-a ridicat în picioare și am observat că e cu un cap mai mare decât toți colegii lui, mi-am dat seama că m-am cam pripit:

- Bine șefu, hai să ne batem!

Dopu

E prea târziu să mai dau înapoi. Mi-am făcut-o cu mâna mea și nici măcar nu-i prima oară. Elevul pe care l-am provocat la cotonogeală se numește Dopu și are dublul vârstei celorlalți colegi. Și, bineînțeles, dublul gabariturii. La școala de țigani se întâmplă foarte des să întâlnești elevi de toate vârstele, unii dintre ei căsătoriți cu tot cu odrasle, alții dintre ei chiar bunici. Dopu a rămas repetent zece ani la rând și, după toate probabilitățile, era pe cale să-l pice pe al unsprezecelea.

Am mers cu clasa afară și ne-am adunat în formă de cerc sub nucul uriaș, cu mine și Dopu în centru. Mi-am dat jos sacoul, l-am aruncat pe iarbă și mi-am suflecat mânecile cămășii. Dopu purta o cămașă cu mâneci scurte descheiată fiindcă nu-l putea cuprinde. S-a aruncat în direcția

mea, dar am reușit să îl evit și să contraatac cu pumnul. Când l-am pocnit în stomac, pumnul a sărit ca dintr-o minge de cauciuc.

Dopu nu a schițat nici un semn cât de mic de durere, a scăpat doar un pârț. A zâmbit superior și a început să mă încercuiască. Pumnii veneau din toate direcțiile, abia apucam să parez câte unul, însă nu reușeam să dau defel înapoi.

- Dă-i în gură! se auzeau câteva glasuri din mulțime.

Asta m-a înverșunat și mai tare și m-am aruncat, cu toată forța, frenetic spre el. După ce ne-am împărțit, în mod inegal, pumni, am început să ne mișcăm în cerc, așteptând ca unul dintre noi să cedeze. Ne învârteam unul spre celălalt ca ulii în jurul prăzii.

- Sparge-l! Dă-i la coaie! se auzea din mulțime.

Totul s-a terminat destul de repede. Aveam nasul și gura sparte și ambii ochi învinețiți. Eram totuși satisfăcut. Am reușit să-i mușc adversarului lobul urechii și să-i scot un dinte. Ne-am întors în clasă și s-au așezat tăcuți la locurile lor. Așteptau satisfăcuți. Aveau și de ce.

A doua greșeală

- Să nu crezi că vei trece la literatură doar pentru că mi-ai dat o lecție la încordat mușchi și împărțit pumni, i-am spus lui Dopu.

- Știu, profu. N-am o păsărică cu care să-mi cumpăr așa ușor notele. Dar sunt sigur că o grămadă dintre colegele mele o vor face. Ești destul de chipeș, profu, chiar și cu vânătăile astea, nu cred că le-ar deranja s-o facă o dată cu tine.

- Aia s-o creadă ele, că doar o dată, îi dau peste nas.

Arunc o privire aspră prin clasă ca să mă asigur că au înțeles gluma. Câteva fete chicotesc și își șușotesc la ureche în timp ce mi aruncă priviri deocheate.

- Uitați-vă bine la Dopu!, îmi dreg glasul. Sper că ați observat ochiul umflat și dintele lipsă. Dacă mai e vreun șmecher care are de gând să facă pe deșteptul, va păți la fel. Ia să vedem, poate avem doritori. Să se ridice acum în picioare sau să stea jos și să tacă din gură tot restul semestrului!

Evident, a fost a doua mare greșeală pe care am făcut-o în aceeași zi. Unul dintre băieții s-a ridicat, apoi al doilea, al treilea și tot restul băieților. Și, ce e mult mai grav, și două fete.

Literatura

Una dintre fetele care s-a ridicat în picioare a ieșit din bancă și s-a îndreptat spre catedră. Mi-a salvat fundul. Nu aveam totuși chef să mă iau la bătaie pe rând cu toți băieții din clasă. Plus două fete! Adevăru-i că din unghiul din care o priveam și cum bătea lumina amiezii pe ea, părea să aibă o siluetă perfectă. I-am simțit coapsa caldă frecându-se de mine în timp ce a trecut de cealaltă parte a catedrei. S-a sprijinit pe coate și a apropiat buzele de urechea mea dreaptă:

- Îmi placi, profu. Nu știu cum să-ți spun ca să nu sune ciudat...

- Ridică-ți decolteul și încearcă să formulezi cumva, îi zâmbesc ironic, privind-o țintă în ochi.

- Am auzit că ești cel mai tare prof din școală, că orele tale sunt cele mai mișto, pline de viață și amuzante...

- Vai, îți mulțumesc... ă, nu am avut plăcerea să-ți aflu numele.

- Literatura.

- Îți mulțumesc, Literatura. Dar sunt sigur că acesta nu e numele tău adevărat și încerci doar să-mi intri sub piele.

- Ba da, profu, s-a ridicat Dopu din ultima bancă. Să moară mama! Așa o cheamă, e soră-mea!

- Voi fi directă, profu, a zis Literatura punându-mi palma pe umăr. Dacă e pe bune traba aia cu păsărica și vrei cândva să...

- Sper că glumești!, am săgetat-o cu privirea.

- Nu, pe bune, pentru un zece...

M-am ridicat în picioare:

- Voi credeți că totul se poate cumpăra!?

- Da, a zâmbit ea gingaș. Lasă-mi doar numărul de telefon și mă ocup eu de restul.

Ghici

- Hai profu, ce poate fi mai excitant decât s-o faci cu o gagică pe care o cheamă Literatura?

- Fată dragă, cred că ai venit unde nu trebuie. Bordelul e mai la marginea orașului.

- Nu te mai ascunde atâta, profu. Mi-am dat seama că mă dorești de când ai pus prima oară ochii pe mine.

Aici cam avea dreptate.

- Va trebui să mergem la director, Literatura? Chiar vrei să ajungem acolo?

- Nu-i nevoie. Știu foarte bine cum salivează și directorul după șoldurile mele. Hai, lasă-mă să-ți ghicesc în palmă, măcar.

- Oare ce mă va costa dacă te las să faci asta?

- Nimic. Doar numărul de telefon.

- Nu-l capeți.

- OK. Dă-mi palma.

- Am zis că nu-ți dau nici un...

- Știu. Îți voi ghici pe gratis.

I-am întins mâna cu inima îndoită. N-are rost să vă mai povestesc ce furnicături m-au luat când și-a plimbat degetul în palma mea transpirată.

- Ai linia vieții lungă. Vei trăi muuult...

- Am mai auzit asta. Spune-mi ceva nou.

- În următoarele două minute vei lua un pix și vei scrie numărul de telefon pe o bucată de...

- Am zis fără trucuri! Treci la subiect!

- Bine, bine! Ține palma întinsă să mă uit mai bine. Ia să vedem. Gata. Pe asta sigur n-o știi. Toată viața ai avut o singură iubire.

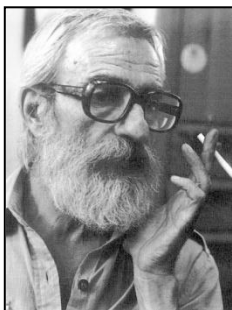
- Da? Care-i aia?

- Literatura.

ARTE

SEVER FRENȚIU (1931–1997)
Artistul Sever FRENȚIU -
între misterul virtualului și
falsa serenitate a realului

S-a născut în anul 1931, la Săcuieni, județul Bihor. A fost arădean, român, universal.

A urmat cursurile Institutului de Arte din Cluj. În anul 1961 devine președintele filialei Uniunii Artiștilor Plastici din Arad. A avut numeroase expoziții de grafică și pictură în țară și în străinătate.

A semnat scenografia mai multor spectacole la Teatru Mare (azi „Ioan Slavici”) din Arad, Teatrul „Ion Creangă”, Teatrul „Țândărică”, Teatrul „Mic”, Teatrul „Lucia Sturdza Bulandra”, Teatrul „Evreiesc”, Teatrul „Național”, Studioul de film „Buftea” din București, precum și la teatre din Ungaria și Norvegia, Elveția, Canada. A realizat vitralii pentru Palatul „Foișor” din Sinaia, Casa de Oaspeți Olănești, Palatul „Cotroceni” și Biserica „Luterană” din București.

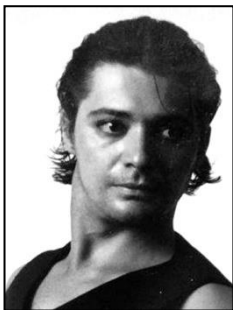
Este inițiat în Francmasonerie în anul 1992. În 1993, participă la ceremonia de reaprindere a luminilor Marii Loje Naționale din România. În 1994 devine Mare Maestru al Marii Loji Naționale din România.

Arădenilor le-a lăsat moștenire vitraliile din Palatul Administrativ imaginând

anotimpurile și lunile anului, tablouri, scenografii ale spectacolelor de la teatrele de Stat și Marionete din oraș.

„Răsfoiesc de câteva săptămâni un superb album „Sever Frențiu”, publicat în anul 2000, de Dorana Coșoveanu, la Editura Fundației Culturale Române. Pictorul acesta meditativ (născut în Bihor, la Săcuieni, în anul 1931 și dispărut la Faenza, în anul 1997) a privit de-a lungul prea scurtei și discretei sale vieți sate bihorene, oaze din Sudan, peisajul norvegian sau laguna venețiană, a conceput, pentru biserica luterană sau palatul Cotroceni din București vitralii regești, a întârziat cu succes și perfecționism înalt în „jocul sentimental” al scenografiei, a imaginat cu voieșie tinerească „obiecte cântătoare” și s-a lăsat prins, în Italia, la Murano, de truda fără seamăn a realizării, împreună cu alții, a unei catedrale de sticlă.” (*Sever Frențiu sau despre durerea dominată în viziunea Sandei Golopenția*)

Biblioteca Județeană l-a comemorat pe maestrul arădean în 12 aprilie 2017, cu participarea pictoriței Zoe Eisele Szűcs. Tot atunci, numerosul public a vizionat filmul „Geometria iluziei. Sever Frențiu, evadare din trup”, realizat de Dorana Coșoveanu și Laurențiu Damian, în lectura actorului Adrian Pintea.

Florian Liber.
Un arădean la New
York

Arădeanul Florian Liber a deschis, în premieră absolută, în anul 2019, o expoziție personală de nivel mondial în Manhattan, New York.

Cel mai longeviv și amplu târg anual de artă newyorkeză (Art Expo New York Art Fair sau AENY), aflat la a 41-a ediție, a prezentat expoziția personală „Solo Art show” a artistului de origine arădeană, Florian Liber – o premieră națională românească, arădeană și montreală. După cum precizează „Washington Post”, la acest eveniment au participat artiști importanți ai artei contemporane: Andy Warhol, Peter Max, Robert Rauschenberg.

Târgul internațional de artă, de renume mondial Art Expo NY AENY 2019 (după organizatori – cotate „world class art” cu participanți din Londra, Amsterdam, Barcelona, Viena, Padova, Praga, New York, Miami, Tokyo, Beijing, Seoul, Sao Paolo, Sydney ș.a.) a avut loc în celebrul chei 90 Volta NY (Pier 90, Volta facility) în perioada 4-7 aprilie 2019.

Artistul român a prezentat o colecție inedită de sculptură (marmură, oțel, acrilic și fibră de sticlă), pictura-obiect și artă conceptuală cu titlul „**InORGANIC** – the new era of embodiment”, ca rezultat al unei colaborări internaționale canadieno-americană, de ultimă oră, cu renumite universități din lume.

Artistul în oglindă
InOrganic, demers artistic

„Ego-ul trupului, așa cum a spus Freud, este primitivul. Fizicul, organicul.

Este clar că transformările violente provocate și suferite de umanitate în timp au influențat decisiv redefinirea imaginilor corporale umane, ale percepțiilor trupului.

Cu cincizeci de ani în urmă, Francis Bacon, a dorit să dea corpului uman demnitate, un fel de „demisie din animalitate”. Pentru el, arta însemna coaste, antebrațe și cavități oculare. Era vorba despre carne peste oase. Bacon n-a uitat niciodată că ea, carnea este mâncare (Myfanwy Piper).

„În cazul meu, osul devine excesiv, carnea devine noncarnală, o redefinire anorganică. Furnizorul de inflorescențe de tot felul, ca inflexiune, de nuanțe livide și strălucitoare: verde smarald și ftalo, albastru, albastru de cobalt sau saturate, galben roșu și șocant, alb de titan sepulhral și linii ritual primitive. Excesele sculpturilor mele, montarea oțelului și a fibrei de sticlă, concretizează anatomii și dispozitivele nanotehnologice inteligente, ca proteză a omenirii actuale.

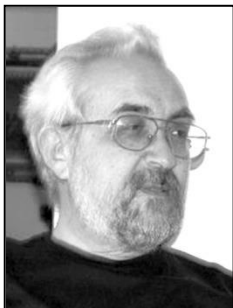
Abordarea mea artistică aclamă extremele spectaculoase ale manipulării corporale de către noile tehnologii, deconstrucția corporalității și evaporarea corpului în virtual, trecerea la o nouă estetică, „măcelărirea” corpului ideal ca dar din natură. Aceste plecări au eliberat mai întâi corpul de codificarea societală, delimitarea estetică și „închisoarea întrupării lui Dumnezeu”.

Florian Liber, Montreal, 2019

„Merg pe firul Ariadnei apropiat de tine, dle Libernși mă călăuzesc după ghidajele tale de iscător de artă contemporană „InOrganică”. InOrganic – adică în interiorul corpului omenesc. Mă frisonezi, dle Florian Liber (știi că-ți place să stârnești frisonarea estetică, ce te-ai face fără ea?. Doar ești artist!) cu stilul tău invaziv în structura uman corporală. Intri – ca un chirurg În și „diseci”, „secționezi”, „împarți” cu „bisturiul ”estetic hălci de carne, părți de schelet și le așezi cinic pe un schelet metalic, înlocuind viața, sângele, nervii și venele cu elementele reci ale materiei industriale. Practic, „scurgi” viața din organismul uman și o înlocuiești cu „ceva” ce aduce a viață, o mimezi estetic, ca un orgolios pictor-demiurg. Nu știi dacă îți propui să atenționezi asupra caducității vieții, a procesului de descompunere a viului sau chiar a suprapunerii viului peste mort, a întrepătrunderii celor două fețe ale întregului: viață-moarte. Nu știi! Dar lucrările tale devin aproape anatomice. Știi ce le salvează din Aviață, din anatomic?!

Culoarea. Jocul tău cu vopselele. „Asasinezi”, „tranșezi”, „scoți” viața din corpul biologic și-l „umpli”, în nuanțe foarte „vii”, cu sângele pictural, transformându-l în obiect de studiu, obiect estetic. Mă întreb, încotro ai s-o iei din acest punct?!

Lucia Bibarț

DORIN FRANDEȘ

Sonorul: un aspect marginalizat în lectura Sfințelor Scripturi

Sonorul este o realitate permanentă care se manifestă pretutindeni, mereu în contact cu omul, conștient sau nu, încă din pântecul mamei, din primele săptămâni ale concepției până la moarte, iar această relaționare nu poate fi întreruptă în chip voluntar.

Poziția majorității contemporanilor față de sonor este una de o indiferență îngrijorătoare, începând de la conștientizarea existenței acestei dimensiuni a realității până la cea a faptului că, vrând-nevrând, omul este unul dintre principalii modificatori ai preajmei sale sonore. Problematika legată de sonor se reduce adesea doar la acea parte denumită muzică care este doar o fărâmă infimă din permanentul și imensul ocean de sunete care asaltează continuu urechile pe care Dumnezeu nu le-a prevăzut cu pleoape.

Biblia, documentul fundamental al creștinismului, conține o multitudine de referiri la sunet. În majoritatea cazurilor este vorba despre sunetele organizate în limbaj lingvistic, având încărcătură predominant semantică. Autorul primelor formulări sonore semantice este Dumnezeu. În primul capitol din Geneza se repetă aproape obsesiv formulările:

„Dumnezeu a zis”, „Dumnezeu a numit”, „Dumnezeu a binecuvântat”. Începutul Scripturilor conține referiri și la alt tip de sunete, cele produse de rezultatul Creației. Faptul că în nici un loc din Biblie nu este menționat momentul în care Dumnezeu a înzestrat realitatea pe care a zămislit-o și cu dimensiune sonoră duce cu gândul că actuala situație a existat dintotdeauna, că universul Creat de Dumnezeu a avut întotdeauna și o componentă sonoră. Această constatare poate fi corelată cu cea a faptului că ființele vii au fost înzestrate de Creator cu un sistem de receptare și analiză a dimensiunii sonore a mediului în care sălășluiesc, iar omul a fost înzestrat cu un organ specializat în a produce sunete în mod voluntar.

Știind că în Creație totul are o noimă, se poate afirma că dimensiunea sonoră a Creației nu este inutilă, deci asupra ei și a funcționalității ei ar trebui meditat mai mult. „Dumnezeu vorbește” în moduri diverse „celor ce au urechi de auzit”: prin foșnetul frunzelor sau a lanurilor, prin adierea sau șuieratul vântului, prin sunetul stropilor de ploaie, răpăitul grindinei ori vuietul valurilor sau chiar prin mugetul furtunii ori trăsnetul fulgerului.

Dumnezeu a relaționat cu omul și sonor, prin zicere, prin vorbe adresate urechii. Iahve a comunicat cu Poporul Ales în formă verbalizată prin proroci vreme de mii de ani.

În peste 600 de versete din Scriptură se fac referiri la Cuvântul lui Dumnezeu, cu indicii clare care trimit la acțiunea lui Dumnezeu de a vorbi. Dumnezeu s-a adresat vorbind direct poporului său doar pe muntele Sinai. Toți cei cu care Domnul Isus Hristos a venit în contact direct în

timpul vieții Sale au avut șansa să audă vocea.

Se deduce că binecuvântările au fost rostite de Dumnezeu (Genesa 1:22, 28).

Omul produce atât zgomote, cât și sunete muzicale pe care le ordonează în limbaje lingvistice ori muzicale.

Un raționament similar s-ar putea utiliza și cu referire la dimensiunea olfactivă a Creației ca și la cea adresată simțului tactil cu care a fost înzestrat omul.

Cu excepția Decalogului care a avut o formă scrisă, adresată văzului.

După Rusalii, șoapta Duhului Sfânt îi poate vorbi teoretic oricărui credincios creștin. Informația despre Creație și tot ceea ce a urmat până la el, i-a fost făcută lui Moise prin revelație divină. Sfânta Scriptură notează faptul că oamenii lui Dumnezeu „au vorbit de la Dumnezeu, mânați de Duhului Sfânt”. Întregul Vechi Testament este rodul descoperirilor / revelațiilor avute de autorii lui. Cu siguranță că o mare parte din revelații a fost de natură sonoră, care au fost transmise tot în formă sonoră, deci prin vorbă.

Mântuitorul Și-a propovăduit învățătura doar pe cale orală. Cuvintele Sale au fost preluate de către ucenici și au fost organizate, iar apoi fixate în formă grafică, scrisă. Până la apariția primei versiuni scrise a unei evanghelii canonice, cea datorată lui Marcu, au trecut multe decenii de la petrecerea evenimentelor la care evangheliile fac referință.

În tot acest timp, creștinismul a fost promovat doar prin predicare, deci prin comunicare sonoră, verbală, orală. Importanța componentei sonore a universului creat de Dumnezeu este confirmată și întărită și de primele versetele

ale Evangheliei după Ioan, iar concluzia care încheie documentul final al Bibliei, Apocalipsa, conține chiar referirea la modalitatea în care se presupune că va ajunge conținutul ei la destinatari: cea orală, prin auzire.

Este interesant că evenimentele consemnate în Vechiul Testament s-au petrecut în viața unui popor care, până în zilele noastre, este denumit al Cărții, adică este un popor grupat / strâns în jurul unui document scris, adresat văzului.

Chiar dacă textele sacre cuprinse în Biblie au avut o notare grafică, Cuvântul lui Dumnezeu s-a transmis și multiplicat timp de mai multe mii de ani, pentru multe generații, doar în formă sonoră, accesibilă auzului. Scrierea lor a adus o alternativă oralității lor, iar după anul 1455, Guttenberg a făcut textele și mai la îndemâna cititorilor, în formă grafică, accesibile vizualului.

Oamenii relaționează între ei în mare parte și datorită posibilităților oferite de aparatul fonator și de cel auditiv. Cele mai spectaculoase dovezi ale ceea ce se întâmplă în cazul în care această relaționare nu funcționează este prezentat în Biblie prin momentul Babel, iar reversul situației, peste mii de ani, este momentul Cinzecimii.

Omul este unica ființă vie despre care Biblia scrie că emite zgomote organizate în limbaje: cuvintele și sunete muzicale organizate în limbaj muzical, dar și alt tip de producții. Acestea din urmă sunt sunetele nearticulate: strigăt, țipăt, chiot, oftat, plâns, tânguire, strănut etc. Toate acestea sunt produse de omul aflat în situații emoționale extreme, jale, durere, ori bucurie.

Trimiteri:

Genesa 1:3, 6, 9, 11, 14, 20, 24, 26, 28, 29.

Genesa 1:5, 8, 10.

Exod 19:3-7.

Exod 19:16, 20 :18.

Romani 10:17.

2 Petru 1:21.

Apocalipsa 22:18.

Genesa 11:9; respectiv Faptele apostolilor 2:1-11.

Exod 8:12,15:25, 17:4; Numeri 12:13, 20:16; Judecători 10:10, 10:12; Neemia 9:27; 1 Samuel 4:13; Psalmul 18:6, 30:2; Matei 14:30; Marcu 5:7, 9:24, Luca 23:46; Ioan 1:14, 2:2 etc.

2 Cronici 18:31; Ieremia 31:15; Apocalipsa 21:4 etc.

1 Samuel 17:52 etc.

Psalmul 55:17; 119:131.

Genesa 21:16, 43:30; Isaaia 15:2; Ioel 2:17; Marcu 14:72; Ioan 11:31 etc.

Marcu 5:36, 6:10; Luca 23:27; Faptele apostolilor 8: 2.

2 Împărați 4:35.

INEDIT

FLORICA R. CÂNDEA

Anul 1919 în gazetărie, presă și istorie literară

Ridicarea culturală prin presă și publicistică stă sub platoșa unui abat-jour al puterii ideii exprimate prin tocmai funcția ei socială.

Publicistul, ca un semănător de energii scrise, e asemeni unui soldat zelos printre barbare hoarde, care-și seamănă, din câmpul celulei sale, gânduri și valori predate unei mulțimi a cititorilor. Deoarece, și prin scris, se educă generații, se traduc și se armonizează îndeletniciri și se focalizează, prin cuvânt, valori etice.

Un publicist este asemănat cu o minte cât o inimă și un avânt care nu-și cumpără pe bani cititorul, principalul său obiectiv. Cuvântul îi este monedă de aur și nimeni nu și-l risipește în bănuți de aramă, la cele patru vânturi (D. Nanu, poet clasic, d. 1943, (în) Salonul Literar, an I, nr. 1, martie 1925, Arad).

Anul 1919 în literatură

Lucian Blaga debutează cu volumul „Poemele luminii”, care a fost publicat în același an de Sextil Pușcariu.

Apare primul volum de aforisme și cugetări „Pietre pentru templul meu” (L. Blaga).

Apar placheta „Oglinzi aburite” de Eugen Constant (proză intimist simbolistă), precum și:

- „Sub stânca vremii” – versuri Ovid Densușianu (orizonturi istorico rurale);
- „Poeme păgâne” de Ion Foti;
- „Denii” (sau „Icoane din viața lui Isus”), versuri de Ion Nenițescu;
- „Grădina dintre ziduri”, Ion Pillat (Paris);
- „Balade”, G. Tutoveanu (epică fără substanță);
- „Pe Marea Neagră”, D. Zamfirescu (iubiri întârziat melancolice);
- „Din paharul cu otravă”, Iuliu Maniu (povestiri necuviincioase);
- „Ape târzii”, H. P. Bengescu (introspecții liric feministe);
- „Răfuiala” (nuvelă), „Calvarul” (memorialistică), Liviu Rebreanu;
- „Prometeu”, V. Eftimiu, teatru;
- „Dezertorul”, Mihail Sorbul, comedie tragică;
- „Michael Weiss. Jude al Brașovului”, Adolf Meschendorfer, evocare în manieră naturalistă;
- „În cumpăna vremii”, Eugen Lovinescu (articole și pamflete);
- „În slujba păcii”, I. Al. Brătescu-Voinești (articole antirăzboinice, redată din „Flacăra”, 1914).

Anul 1919 în publicistică

Apare la Bârlad (ianuarie-decembrie) revista „Florile dalbe” (cu un conținut eclectic), sub directa îndrumare a lui G. Tutoveanu, V. Voiculescu, T. Pamfile, M. Lungeanu și în care vor publica Șt. Petică, I. U. Soricu, V. I. Popa, G. M. Vlădescu, G. Voevidca.

Apare periodicul „Însemnări literare”, Iași, în locul revistei „Viața Românească”

(coord. M. Sadoveanu și G. Topârceanu), la care au colaborat Demostene Botez, Jean Bart, Otilia Cazimir, B. Fundoianu, H. P. Bengescu, Al. O. Teodoreanu, Ionel Teodoreanu, M. Ralea, Al. Philippide, G. Ibrăileanu.

Se tipărește la Cernăuți, revista „Hiena”, sub coordonarea lui Pamfil Șeicaru și a lui Cezar Petrescu, la care au colaborat T. Arghezi, Ion Pillat, L. Blaga, N. Davidescu, Al. O. Teodoreanu, V. Eftimiu, N. Iorga, Ion Minulescu, Perpessicius ș.a.

Se tipărește revista „Sburătorul”, sub conducerea lui Eugen Lovinescu (cu intermitențe, până în 1927, mai, iunie).

O revistă interbelică la care au colaborat Ion Barbu, Camil Petrescu, Gh. Brăescu, V. Eftimiu, M. Celarianu, T. Vianu, H. P. Bengescu, Elena Farago, Camil Baltazar, N. Davidescu, F. Aderca, M. Iorgulescu, Dragoș Protopopescu, D. Nanu, Alice Soare Virgiliu Moscovici-Monda ș.a.

„Idea europeană” apare sub conducerea lui C. Rădulescu-Motru, organ independent, de orientare eclectică la care au colaborat Em. Bucuța, Șt. Nenițescu, I. Minulescu, L. Rebreanu, T. Vianu, Ion Barbu, Mircea Florian ș.a.

„Cuvântul liber”, publicat cu intermitențe până în 1936, apare sub conducerea lui Eugen Filotti, apoi Tudor Teodorescu-Braniște, la care au colaborat F. Aderca, N. Davidescu, Camil Petrescu, V. Demetrius, I. Călugăru, H. Sanielevici, G. Bacovia, I. Peltz, Ion Vinea, P. Zarifopol, M. Ralea, A. Maniu, T. Arghezi, Eugen Jebeleanu, G. Lesnea, G. Galaction, Ilarie Voronca, M. R. Paraschivescu, Ș. Cioculescu, Camil Baltazar ș.a.

„Crinul”, octombrie, decembrie, cuprinde în colectivul de colaboratori pe L.

Rebreanu, Al. O. Teodoreanu, I. Dragoslav, V. Demetrius.

Periodicul „Lamura” a fost tipărit sub conducerea lui Al. Vlahuță, Al. I. Brătescu-Voinești și I. Simionescu, organ al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii, la care au colaborat I. Agârbiceanu, M. Sorbul, Zaharia Stancu, Aron Cotruș, M. Sadoveanu, Nichifor Crainic, Cezar Petrescu, V. Voiculescu, T. Arghezi, L. Blaga.

1919

Dacă am pus în lumină aceste alternanțe ale anului 1919, fiind interesante pentru cunoașterea evoluției unei epoci culturale, vom trece la o ultimă însemnare.

***

Se naște la Galați Constant Tonegaru (28 februarie, d. 1952).

Se naște la București, Alexandru Paleologu (14 martie).

Se naște la Brăila, Mihai Dragomir, pseudonim Mihail G. Dragomirescu (24 aprilie, d. 1964).

Se naște la București, Mihnea Gheorghiu (5 mai).

Se naște la Iași, Dumitru Ignea (22 mai).

Se naște la Andrieșeni, Iași, Valeria Boiculesi (12 iunie).

Se naște la Petrila, Hunedoara, Ion D. Sârbu (22 iunie).

Se naște la Marginea, Bihor, Ovidiu Drâmba (3 septembrie).

Se naște la Cernăuți, Mircea Ștefănescu (14 octombrie).

Se naște la Lipova, Petru Sfetca (22 noiembrie).

Se naște la Daneș, Mureș, Cornel Regman (28 noiembrie).

***

Moare Ștefan Băsrăbeanu (n. 1849), prozator format în jurul revistei „Contemporanul”.

Moare Ioan Bogdan (n. 1864), fondatorul slavisticii.

Moare V. G. Morțun (n. 1860), fondator, publicist al revistelor „Critica socială” și „Revista socială”.

Moare la Iași (luna martie), P. Locusteanu (n. 1883), gazetar.

Moare (luna mai) poetul Barbu Nemțeanu (n. 1887).

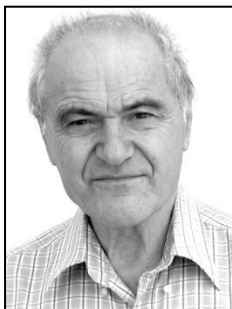
Moare (luna noiembrie) Al. Vlahuță, publicist, întemeietor al revistei „Sămănătorul”, 1901-1910.

Bibliografie suplimentară:

Dicționar cronologic de literatură română, coordonator I. C. Chitima, București, Editura Academiei, 1971;

Dicționar de literatură română contemporană, coordonator Marian Popa, București, Editura Albatros, 1977.

Scriitori români, colab. Mircea Zăciu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978;

HORIA TRUȚĂ

La Igrăș - prima bibliotecă atestată documentar din România

La Igrăș, localitate lângă Mureș din județul Timiș, este atestată documentar cea mai veche bibliotecă de pe teritoriul românesc. Aceasta a aparținut mănăstirii cisterciene înființată acolo imediat după 1179 de către 12 călugări ai mănăstirii Pontigny (Franța), care la rândul ei și-a dezvoltat o filie la Cârța, pe Olt, în Țara Făgărașului.

Primul abate, Hugo, a cerut trimiterea la Igrăș a câtorva cărți aflate la Pontigny pentru a fi copiate.

Dintr-un inventar realizat înainte de 1.200 se cunoaște că au ajuns 7 volume groase, fiecare cu un cuprins de 6-8 opere ale unor autori patristici și ai antichității latine: Anselm de Canterbury, Grigore de Necianz, Yves de Chartres, Sfântul Augustin, Seneca, Suetoniu, Quintilianus, Cicero.

Între 1213 și 1240, numeroase acte, emise de Cancelaria papală, consemnează rolul jucat de abatele din Igrăș la soluționarea diverselor probleme ecleziastice dar și civile. Dintre acestea este de menționat și sprijinul acordat pentru intrarea cavalerilor teutoni pe suprafețele primite în Transilvania.

Pe lângă autoritatea spirituală dobândită, creștea și puterea economică, fapt ce se datorează atât veniturilor

moșiiilor cât și importantelor donații de sare. Mănăstirea bogat înzestrată material, pe lângă altele, avea ea însăși nave ce transportau și comercializau acest produs transilvănean spre centrul Europei.

În anul 1233, regina Yolanda de Courtenay, de origine franceză, a fost înmormântată la Igrăș, urmată de soțul ei, regele Andrei al II-lea. În anii următori, urmașii lor vor spolia mănăstirea de o parte a averilor acumulate.

Marea invazie a tătarilor din 1241, abătându-se și asupra Igrășului, a distrus aceste bunuri culturale inestimabile. Rogerius, asistând ca martor ocular la asediul puternicei cetăți a Igrășului și la predarea ei pe cuvânt de onoare, a descris sumbru jaful ce a urmat.

Bibliografie:

Hațegan, Ioan, Cultură și civilizație medievală la Mureșul de Jos, Timișoara, 1995.

IOAN TULEU

Lotrii Zărandului atacă Săvârșinul

Fenomenul lotriei

Despre lotri se vorbește chiar și astăzi cu respect, admirație dar și cu aversiune. Ei erau în urmă cu două veacuri și jumătate o prezență aproape cotidiană în viața satelor din Țara Zărandului. Trăiau în cea mai mare parte a anului în păduri, prin peșteri și locuri izolate, unde cu greu se putea ajunge. De acolo atacau conacele nobiliare, poștalioanele, prăvăliile comercianților, adică jefuiau de unde exista bogăție, pentru că proveneau mai ales din rândurile iobagilor români săraci. De aceea erau numiți în documentele vremii drept tâlhari, hoți sau lotrii (de la latinescul *latrones*).

La mijlocul secolului al XVIII-lea, se înmulțiseră foarte mult. Stăpânirea austriacă înăsprise condițiile în care lucrau țărani iobagi, supuși la dări din ce în ce mai mari, confiscându-li-se în același timp pădurile din care câștigau în cea mai mare măsură cele necesare traiului. Erau organizați în cete de 20, 30, 40 și nu se sfiau să atace chiar și târgurile și castelele cele mai bine apărate.

Autoritățile erau neputincioase, reușind cu greu să prindă și să destructureze câte o ceată, dar chiar dacă se întâmpla asta, altele îi luau locul. Lotri erau ajutați și de populația satelor care nu

coopera deloc cu oamenii legii, dimpotrivă îi ajutau pe tâlhari cu informații, alimente și locuri de adăpost. „După ce au devastat nobilimea din Ciuci (Vârfuri) acești hoți s-au dus la Iosaș, unde au jefuit pe cârciumarul satului, ducându-i toate bucatele și mobilierul din casă, iar când satul a fost alarmat prin tragerea clopotelor, nici un țăran n-a ieșit din casă pentru urmărirea lor”. Conform aceleiași scrisori citate mai sus, adresată autorităților, într-o altă zi „lotri au mers la Honțișor, pe moșia nobilului Honcz, unde împreună cu țărani din alte sate, s-au adunat la biserică și au intrat la slujbă numai cu pistoalele, lăsând puștile afară”. Într-o altă scrisoare, Emeric Thoult, din Beliu, se plânge că „haramiile” de acolo stau ziua la amiaza mare în cârciumă, mănâncă și umblă de ici colo, iar dacă sunt urmăriți din partea comitatului Zărand, trec în comitatul Arad, neputând fi prinși ușor deoarece locuitorii le țin credincioasă parte”.

Cele povestite se întâmplau în primăvara anului 1784, când fenomenul lotriei luase o amploare nemaiîntâlnită și satele fierbeau a răscoală. Ca atare, autoritățile au hotărât să nu mai permită nimănui să treacă prin Zărand fără pașaport. De asemenea, au cerut ajutorul armatei pentru prinderea lotrilor care urmau să fie urmăriți pretutindeni. Simțindu-se încolțiți, aceștia au căutat o ieșire, încercând să obțină, cel puțin pentru moment, iertarea împărătească prin șantaj și folosirea forței. Un episod interesant în acest sens, s-a desfășurat la Sebiș unde lotrii cutezară să pătrundă în oraș, obligându-l pe jude să scrie o petiție către Împărăție și amenințând că dacă nu li se va face dreptate, pe toți dregătorii, ca pe iepuri or

să-i împuște, iar pe el (pe jude) or să-l stingă de pe lume. O altă ceată îl călcă pe judele Stanislovich din Buteni. Lotrii îi spun cine sunt, că de toți ar fi 36 la număr, înarmați cu pistoale și puști. Căpetenia lor, Petru Dan, îi cere să le scrie și lor cererea de grațiere către Împărat. Un episod, spectaculos, de același fel, s-a desfășurat în partea dinspre Mureș a Munților Zărand, la Săvârșin.

Răpirea vicecomitelui Andraș Foray

Era în noaptea de 27 iulie 1784. O ceată de 20 de lotri se strecura tăcută pe drumuri tainice, coborând pe dealurile prelungi spre Mureș. O ceată ușoară învăluia totul, accentuând atmosfera de taină. Nu mișca nimic, nici animalele pădurii, nici copacii bătrâni, doar oamenii care aveau o țintă precisă, castelul vicecomitelui Aradului, Andraș Foray. Să fi fost al patrulea ceas al dimineții când liniștea curților e tulburată de un strigăt puternic, venit dinspre poartă: „Săriți, vin lotri”. Dar în sat, oamenii rămân în bordeie. Doar la curtea stăpânului se produce agitație. Dar nu apucă baronul să ia în grabă ceva pe el când în salon se și îngrămădiră lotrii, în fruntea cărora se aflau dezertorul Petru Beciu, din Dezna, și Urs Ribiță, care i-au cerut imperativ vicecomitelui să scrie o petiție către împărat prin care să se ordone sistarea urmărilor „căpitanul” Petru Beciu, dorind generalizarea acordării amnistiei pentru toți lotrii Zărandului. Dar cum vicecomitele ezită și pentru că nu era timp de discuții, l-au silit să urmeze ceata prin munți, la un loc mai sigur, unde să se poată redacta în liniște scrisoarea. În caz contrar l-au amenințat că îl împușcă. De voie, de nevoie, Foray a acceptat. Fu îmbrăcat în

straițe țărănești. Când părăseau localitatea tocmai se lumina de ziuă.

Ceata merse apoi ore în șir peste văi, prin sate și păduri, traversă Munții Zărandului și ajunse în luminișul unei păduri, unde înnoptă. Plecă a doua zi disde-dimineată și în curând a ajuns la Gurahonț, unde a fost găzduită în casa popii. La lumânare, Andraș Foray a redactat cererea de grațiere pentru un număr de peste 50 de țărani fugari și a completat adresele de cuviință pentru comitele suprem al Aradului, guvernul de la Budapesta și Curtea Imperială din Viena. După redactarea scrisorii, Petru Beciu, împreună cu preotul, au căutat un cunoscător al latinei pentru a se convinge de conținutul celor scrise de vicecomite. De acolo, un curier duse la destinație documentul. În așteptarea răspunsului, ceata lotrilor își stabilise tabăra la Dumbrăvița (Dieci), unde și avură loc discuții cu trimișii comitatului. Discuțiile s-au purtat în vechea biserică de lemn a satului. Li se arată lotrilor actul prin care erau iertați. În cele din urmă se reuși eliberarea vicecomitelui. Dar, din cei 56 câți erau de față, doar 8 primiră de bună voie iertarea și doar trei depuseră armele. Amnistia dată de curtea de la Viena a ajuns la destinație doar în 9 august. Cu prezentarea actului a fost însărcinat Episcopul Aradului, Petru Petrovici, care însă îl trimise pe unul dintre oamenii săi de încredere însoțit de mai multe persoane din conducerea comitatului. Iertarea împăratească a fost citită poporului adunat în piața orașului Sebiș. Doar că de clemența împăratului nu beneficiau toți lotri din Zărand, numai ceata condusă de Petru Beciu.

Represiunea autorităților

Limitarea amnistiei la tovarășii căpitanului Beciu nu a adus liniștea așteptată de autorități în comitatul Zărandului, astfel că Răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan, declanșată în octombrie 1784, același an cu întâmplările povestite de noi, a avut un teren prielnic în satele cuprinse între munții Zărandului și Codru Moma, extinzându-se până la la Șiria și Ineu. Înfrângerea răsculaților, în ianuarie 1785, a condus însă la un nou șir de răzbunări din partea nobililor și autorităților imperiale. Expediția de pedepsire din luna februarie a întâmpinat rezistența lotrilor conduși de același Petru Beciu, care, la scurt timp după prinderea lui Crișan, va pieri și el frânt pe roată. Un exemplu de abuz este și cel înregistrat în plângerile iobagilor din târgul Beliu care au fost obligați în zilele sărbătorilor de iarnă ale anului 1786 să iasă cu carele cu boi să ducă lemne la legărie (glăjerie, sticlărie) și în toate duminicile care au urmat.

Dar măsurile de represiune și abuzurile nobililor vor duce la amplificarea rezistenței iobagilor, în general și a lotrilor în special. La 4 august 1786, juratul Nagy Iosif din Sebiș scria comitatului Arad că în urma atacurilor lotrilor asupra proprietăților din Buteni și împrejurimi, au fost rânduite zi și noapte cete de pază ca să intercepteze legăturile locuitorilor satelor cu cei plecați în lotrie, deoarece colaborarea acestora în unele sate era atât de iscusită, încât vinovăția nu li se putea dovedi în nici un fel.

În următorii ani, numărul celor plecați la lotrie a crescut continuu. „Lotrușagul și tâlhărușagurile în varmeghiile (comitatele) Zărandului și Aradului așa s-au înmulțit încât făcătorii de rău și de pe ulițe și din curțile

mari, marha (vitele) înarmați mână cu sila având cârdășagul lotresc al locuitorilor”. De asemenea, mulți dintre liderii lotrilor vor intra în folclorul local care le va închina numeroase cântece și poezii. În aceste condiții, lotria va supraviețui încă aproape un secol pe meleagurile Zărandului, până în vremea lui Ioan Slavici, care se va inspira din acest fenomen în celebra lui nuvelă „Moara cu Noroc”.

ISSN 2734 - 4851, ISSN-L 2734 - 4851

**BIBLIOTECA
JUDEȚEANĂ**

Alexandru D. Xenopol
ARAD

